

På spaning efter rättvis diakoni

En teoretisk och analytisk diskussion

Luisa Tast

Magisteravhandling i socialpolitik

Handledare: Mikael Nygård

Fakulteten för pedagogik och välfärdsstudier

Åbo Akademi

Vasa, 2021

ÅBO AKADEMI
FAKULTETEN FÖR PEDAGOGIK OCH VÄLFÄRDSSTUDIER

Abstrakt

Författare: Tast Luisa	Årtal: 2021
Arbetets titel: På spaning efter rättvis diakoni - en teoretisk och analytisk diskussion	
Magisteravhandling i socialpolitik Handledare: Mikael Nygård	
<p>Diakonins uppgift är att ge hjälp till dem vars nöd är störst och vilka inte får någon annan hjälp. Utgångspunkten är kärleken till nästan och att följa Jesu exempel att stå upp för de svaga och mest utsatta i samhället. Socialpolitiken och det sociala arbetet har som uppgift att uppnå en god och utbredd välfärd i samhället genom att utforma ett socialt skyddsnät där ingen riskerar falla igenom maskorna.</p> <p>Inom både diakoniarbetet och det sociala arbetet tangeras frågor om vem som ska få vad och under vilka villkor? Social rättvisa och rättvis fördelning är omdiskuterade ämnen i historien och fortsättningsvis idag på 2020-talet. Jag har valt att analysera tre filosofiska rättvisebaserade fördelningsprinciper utgående från behov, jämlikhet och förtjänst.</p> <p>Min magisteravhandling är en teoretisk och analytisk diskussion om diakoniarbetets koppling till socialpolitik och det sociala arbetet. Avhandlingen består av två delområden. Den ena delen är en historisk studie av diakonin inom den evangelisk-lutherska kyrkan i Finland vid sidan av den socialpolitiska utvecklingen. Den andra delen består av en analytisk diskussion om diakoniarbetet utgående från de tre rättvisebaserade fördelningsprinciperna.</p> <p>Min slutsats är att kyrkan haft en central roll i socialpolitikens utveckling i Finland. Diakonin har anpassat sig och hittat nya sätt att fylla sin uppgift i takt med att staten tagit större ansvar för medborgarnas välfärd. Det finns dessutom flera gemensamma beröringspunkter mellan diakoniarbetet och socialarbetet eftersom de ställs inför samma utmaningar och behöver kontinuerligt utforma metoder för att skapa ett mera jämlikt och rättvist samhälle.</p>	
Nyckelord: Diakoni, diakoniarbete, social rättvisa, rättvis fördelning, socialarbete	
Datum: 11.06.2021	Sidantal: 75

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Abstrakt

1 Inledning	1
2 Definition av begrepp	4
2.1 Diakoni	4
2.2 Diakoniarbete	6
2.3 Socialpolitik och socialarbete.....	13
3 Diakoni och socialpolitik i förändring – en historisk översikt	18
3.1 Diakonins historiska utveckling	18
3.2 Socialpolitiken och socialarbetet i Finland	31
3.3 Sammanfattning.....	36
4 Social rättvisa – ur ett filosofiskt perspektiv	40
4.1 Den jämlikhetsbaserade rättviseprincipen	43
4.2 Den förtjänstbaserade rättviseprincipen	49
4.3 Den behovsbaserade rättviseprincipen	53
4.4 Sammanfattning.....	58
5 Diskussion om rättvis diakoni	61
5.1 Diakoni och social rättvisa	62
5.2 Diakoni och rättvis fördelning.....	65
5.3 Sammanfattning.....	73
6 Avslutning	75
Litteraturförteckning	76
Figur 1. Diagram över klientkontakternas innehåll.....	30
Tabell 1. Köns- och åldersfördelning bland diakonins klientkontakter år 2015	29

1 Inledning

Vi tillåter oss för en stund att drömma om ett idealsamhälle. I detta samhälle lever alla i samklang, tar hand om varandra och lämnar ingen utanför. Olikheter som finns mellan människor värderas inte utan alla har samma möjligheter och rättigheter och fokus är lika mycket på vår medmänniska som på oss själva. Ett dylikt tankeexperiment länkar ihop socialpolitik med diakoni genom en gemensam vision och målsättning. Detta är helt klart en utopi men ändå ett mål både kyrka och stat gärna riktar sin blick mot.

Strävan efter ett samhälle präglad av social rättvisa, jämlikhet och välmående invånare är några av de principer som är centrala inom ämnet socialpolitik och inom det sociala arbetet. Diakonin å sin sida har sin själ i kärleken till nästan, att lindra nöd och stå upp för de svagaste och mest utsatta i samhället. Staten och kyrkan har båda varit och är fortfarande aktörer i arbetet för ett välfärdssamhälle där ingen blir lämnad utanför och där alla kan vara delaktiga på lika villkor.

I både diakoniarbetet och det sociala arbetet tangeras en rad centrala frågor. Vad är social rättvisa? Hur ser ett rättvist samhälle ut? På vems ansvar ligger det att ta hand om de svaga och åsidosatta? Är det möjligt att fördela resurserna så att alla människor har likvärdiga möjligheter att förverkliga sina drömmar och sin potential? Hur ska staten och kyrkan prioritera när resurserna är begränsade? Frågorna som relaterar till ämnet rättvisa är ofta betydligt fler än svaren och filosofer har under historiens gång försökt analysera och teoretisera begreppet.

I skrivande stund har jag 15 år i kyrkans tjänst som diakon bakom mig. Min kristna tro och innerliga vilja att få bekräfta och hjälpa dem som riskerar lämna utanför samhället är det som drivit mig till mitt yrke och arbetsfält men också till studier i socialpolitik. Jag upplever att tiden är inne för mig att lyfta blicken för att vidga mitt perspektiv på diakonens arbete och reflektera över vilken roll den evangelisk-lutherska kyrkans diakoni har och har haft i vårt finländska samhälle. Utöver det vill jag analysera vilka rättviseideal som ligger bakom diakoniarbetets mission, arbetsmetoder och målsättningar.

Min magisteravhandling i socialpolitik är dels en teoretisk och analytisk diskussion, dels en reflektion över min egen profession och diakoniarbetets koppling till socialpolitik och det sociala arbete som utförs i vår välfärdsstat. Syftet med denna magisteravhandling är följaktligen tudelat: dels att jämföra socialpolitiken och speciellt det sociala arbetet med

diakonins historiska utveckling, dels att diskutera diakoniarbetets praktik utifrån olika rättvisebaserade fördelningsprinciper. Min upplevelse är att denna tematik fyller ett tomrum i den vetenskapliga forskning som hittills utförts om kopplingen mellan socialpolitik och diakoniarbete i vårt land.

Hjälpande arbete bland behövande är givetvis inget som begränsar sig till den evangelisk-lutherska kyrkan, även andra kyrkosamfund bedriver likadan verksamhet. Här avgränsar jag mig likväl till vår lutherska folkkyrka. Likaså diskuteras socialpolitiken och det sociala arbetet främst ur en finländsk och nordisk synvinkel.

Diakoni och social rättvisa utgör centrala begrepp. Rättvisa är ett mångfasetterat begrepp som är svårt att greppa och av den anledningen har jag valt att främst studera olika rättvisebaserade fördelningsprinciper utgående från behov, jämlikhet och förtjänst ur ett filosofiskt perspektiv.

Den historiska studien sträcker sig från mitten av 1800-talet till nutid, det vill säga år 2020. Förhållandet mellan kyrka och stat har sett olika ut under historiens gång och utformningen av diakoniarbetet har präglats av Finlands utveckling som välfärdsstat. Av den anledningen studerar jag hur diakonin och den socialpolitiska utvecklingen förhållit sig till varandra. Uppgiftsfördelningen har ändrat karaktär under århundradens lopp och det finns flera intressanta brytningsskeden. Sarelin (1993) beskriver denna utveckling som ett spänningsfält mellan samhällets hälso- och socialvård och kyrkans karitativa verksamhet. Vilken ställning har kyrkan i dagens Finland? År 1870 avskaffades den evangelisk-lutherska kyrkans ställning som statskyrka och istället formades en folkkyrka. Hur har förhållandet och uppgiftsfördelningen sett ut sedan dess?

”Diakoni och samhällsansvar hör ihop. De strävar båda efter en ansvarsfull livsstil och rättvisa strukturer i samhället” (Borgå stift, 2019, ingen sidnumrering). Så beskrivs diakoni på Borgå stifts hemsida och den strävan ligger som grund för syftet och frågeställningarna i min avhandling. Enligt vilka metoder och rättesnören arbetar diakonin för att nå ett rättvist samhälle? Vilka kopplingar finns det mellan kyrkans diakoni och det sociala arbetet? Är det möjligt att förstå diakonin ur ett perspektiv präglat av rättvisa fördelningsprinciper? Jag begränsar min tematiska diskussion genom att särskilt studera diakonins ekonomiska fördelningsprinciper.

Min avhandling består av följande delar. Efter inledningen i kapitel 1 definierar jag nyckelbegreppen diakoni, diakoniarbete, socialpolitik och socialarbete i kapitel 2.

Kapitel 3 består av en översikt över diakonins historia med avstamp i diakonins teologi. I samma kapitel återges den socialpolitiska utvecklingen med fokus på socialarbetet. I kapitel 4 redogör jag för och diskuterar tre olika inflytelserika rättvisepprinciper: den jämlikhetsbaserade principen, den förtjänstbaserade principen och den behovsbaserade principen. Dessa principer ligger till grund för den diskussion av diakoniarbetet som jag gör i kapitel 5 och i samma kapitel reflekterar jag över framtida utmaningar. Kapitel 6 består av en sammanfattande avslutning.

2 Definition av begrepp

2.1 Diakoni

Ordet diakoni kommer från grekiskans *diakonein* och *diakonia* och översätts till svenska med att tjäna och tjänst. Diakoni beskrivs både i Gamla och i Nya testamentet i Bibeln och beskrivs mer ingående genom Jesu undervisning och sätt att leva. Profeterna i Gamla testamentet uppmärksammade de sociala missförhållandena vid olika historiska brytningsskeden och försvarade speciellt de fattiga, invandrarna, de föräldralösa, åldringarna och änkorna. I Gamla testamentet och tredje Mosebok, kapitel 19, vers 18 kan vi se drag av det senare så kallade dubbla kärleksbudet ”du skall älska din nästa som dig själv”. Bland judarna sågs det mera som ett principiellt omhändertagande inriktat på den egna familjen och släkten som inte per automatik ledde till ett praktiskt handlande gentemot andra människor. (Lindström, 1989; Veikkola, 2004.)

Jesus utvidgade kärleksbudet rejält. Det judiska folket hade delat in människor i olika grupper och satt upp villkor för hur kärleksbudet skulle praktiseras. Jesus kritiserade deras sätt att leva ut sin kärlek till sin nästa och sprängde samtidigt gränserna de satt upp mellan människorna. Vår tids diakoni har sitt ursprung i Jesu sätt att agera gentemot sina medmänniskor och hans undervisning. Han beskrev sig själv som en tjänare hos Matteus, kapitel 20, vers 28 och talade om vikten av att ta hand om de svaga, tjäna varandra och till och med älska sina fiender. I samma kapitel säger han vidare att den som vill vara störst skall vara allas tjänare och använder begreppet *diakonos*. Den gyllene regeln ”så som ni vill att människor ska göra mot er, så ska ni också göra mot dem” nämns hos Lukas, kapitel 6, vers 31 och beskriver hur Jesus ville att vi skulle handla mot varandra. Jesus lyfte särskilt fram de mest utsatta i samhället och allas lika värde. Kyrkans diakoni strävar efter att fortsätta detta arbete genom omsorgen om och kärleken till vår nästa. (Kummel-Myrskog, 2009; Lindström, 1989; Veikkola, 2004.) Henttonen (1998) ser dessa bibelord som utgångspunkten för senare definitioner av diakoni.

Den här formen av diakoni är svår att plocka ur sitt sammanhang. Omtanken om medmänniskan är intimt knuten till Jesu undervisning och den i sin tur ligger som grund för varje kristen människas liv och handlande. Detta innebär att diakoni inte kan ses som en teologisk specialfråga utan står i direkt relation till hela den kristna tron. (Hollmer &

Bodin, 2018; Svenska kyrkan, 2015). När den kristna missionen inleddes var det därför inte bara evangeliet om Jesus som hade genomslagskraft, utan uppmärksamhet riktades också mot de kristnas sätt att leva som gemenskap där man delade allt med varandra och visade omsorg om varandra, men också deras sätt att behandla sina medmänniskor. Sociologen Rodney Stark (1996) hävdar att detta förhållningssätt bland de första kristna var en avgörande faktor för spridningen av kristendomen under de första århundradena efter Kristi födelse. Stark lyfter speciellt fram barmhärtigheten och omsorgen om de drabbade under de epidemier som inträffade på 100- och 200-talen när närmare två tredjedelar av befolkningen dog på grund av att den höga smittoriskn lett till att många drabbade blev övergivna av sina släktingar. Genom att de kristna gav dem vatten och mat tillfrisknade de tidigare drabbade och dödssiffrorna gick ner med mer än 60 % trots avsaknad av medicin.

Borgehammar (1993) lyfter fram diakonin som ett samlingsbegrepp som både beskriver teori och praktik, det teologiska innehållet står för teorin och kärlekshandlingarna utgör praktiken. Diakonins teologi tas upp i kapitel 3.1. Veikkola (2004) beskriver diakoni som kyrkans grundläggande uppgift och att kyrkan genom den lever ut sin tro och gör den synlig i världen.

Kyrkostyrelsen (2010) har gett ut en beskrivning av kärnkompetensen för kyrkans andliga arbetare och i diakonens yrkesbeskrivning ingår följande definition;

Diakonin grundar sig på och motiveras av den kristna människosynen och tron. Gud skänker människan hennes unika värde. Som Guds avbild är människovärdet förbehållslöst, odelat och lika för alla. Det kan varken förloras eller förtjänas. Utöver den kristna människosynen grundar sig diakonin på följande värderingar: omsorg, förtroende, gemenskap och social rättvisa. (Kyrkostyrelsen, 2010, s. 7)

Ett särdrag hos den nutida kristna diakonin är enligt Veikkola (2004) att den ser till hela människan, med andra ord är hjälpen till sin karaktär fysisk, psykisk och andlig. Inom diakonin betonas att människan består av en kropp, en själ och en ande och samtliga delar behöver beaktas. Vidare definierar han att diakoni är kyrkans sätt att helhetsmässigt hjälpa en människa i nöd och att i den hjälpen ingår förutom andligt, psykiskt, materiellt och socialt stöd även en specifik vilja till samhällspåverkan och diakonifostran genom att stödja människans egen förmåga till att ta ansvar för sitt liv.

Nationalencyklopedin (2020) definierar diakoni som kyrkans sociala ansvarstagande och Svenska kyrkan (2020) beskriver diakoni på sin hemsida som kyrkans omsorg och sociala arbete. Beskrivningarna klargör hur diakoniarbetet i praktiken är uppbyggt och fungerar i dagens verklighet i våra evangelisk-lutherska kyrkor år 2020. Dock är den definitionen knuten till en viss tidsperiod, vilket även redogörs närmare för i kapitel 3.1. Borgehammar (1993) framhåller att en enhetlig definition på diakoni är svår att tillgå eftersom diakonin förändrats väldigt mycket under de senaste århundradena och speciellt under 1900-talet. Det beror dels på att hela det västerländska samhället genomgått stora förändringar, dels för att den kristna kyrkan intagit en allt mer samhällskritisk roll. Naulapää (1992, refererad i Henttonen, 1998, s. 41) beskriver diakoni enligt följande:

Diakonian tehtävä on olla siellä, missä elämä tuntuu olevan täynnä epäonnistumisia, särkyneitä mahdollisuuksia ja poltettuja siltoja. Toisaalta diakoniaa tehdään myös siellä, missä ei aina mene huonosti. Yksi tärkeimmistä tuomisista on vapautus: elämä on arvokasta sinällään – ilman että etenee urallaan tai elää tiettyjen standardien mukaan. Diakonia on toivon, omanarvontunnon ja tulevaisuuden antamista. Varsinkin niille, joilta on viety kaikki.

Svenska kyrkans diakoninämnd definierar diakoni enligt följande: ”Diakoni är omvårdnad grundad i Kristi kärlek i syfte att hjälpa människan i hennes olika livssituationer och göra det möjligt för henne att frigöras till tro och tjänst” (Lindström, 1989, s. 41). Hollmer och Bodin (2018) beskriver diakoni som en process där kärlek till medmänniskan, gemenskap och kamp för rättvisa är dess uttryckssätt och målet är harmoni och helhet hos individer, grupper och samhällen. Diakonins yttersta mål är att svara på den kristna bön som återges hos Matteus, kapitel 6, vers 10: ”...låt ditt rike komma”.

2.2 Diakoniarbete

Enligt kristen tro är varje människa kallad att utföra diakoni. Kärleksbudet: ni skall älska er nästa som er själv, riktar Jesus till varje enskild person. Trots det kan vi ändå under

historiens gång utkristallisera den diakoni som växte fram i de första församlingarna som också går under benämningen urkyrkan. (Lindström, 1989; Veikkola, 2004.)

Hos Apostlagärningarna, kapitel 6 i Nya testamentet kan vi läsa om den tidiga kyrkan, även kallad urkyrkan eller urförsamlingen, där en del personer fick bära ett speciellt huvudansvar för diakonalt arbete. De välsignades till tjänsten, gav löften och fick titeln *diákonos*, tjänare på grekiska. Den evangelisk-lutherska traditionen ser bibeltexten som grunden till vårt nuvarande diakonämbete. (Helosvuori, Koskenvesa, Niemelä & Veikkola, 2002; Nordstocke, 2009; Veikkola, 2004). Även idag på 2020-talet viger biskopar utbildade personer till diakonins ämbete under en kyrklig ceremoni med välsignelse genom handpåläggning och löftesgivning, enligt biblisk mall (Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland, 2003).

Kyrkans uppgift är definierad i Finlands evangelisk-lutherska kyrkas kyrkolag (KL 1054/1993, 1 kap, 2 §) enligt följande: ”I enlighet med sin bekännelse förkunnar kyrkan Guds ord och förvaltar sakramenten samt verkar också i övrigt för att utbreda det kristna budskapet och förverkliga kärleken till nästan”. Kyrkan erkänner därmed diakonin som en av sina grundläggande uppgifter. På församlingsplan hittar vi mer riktgivande instruktioner senare i kyrkolagen:

För att fullgöra kyrkans uppgifter sköter församlingen förrättande av gudstjänster och dop, utdelning av nattvarden samt andra kyrkliga förrättningar, kristen fostran och undervisning, själavård, diakoni och missionsarbete samt övriga uppgifter som grundande sig på det kristna budskapet avser förkunnelse och tjänst. (KL 1054/1993, 4 kap, 1 §)

Inom den evangelisk-lutherska kyrkan i Finland och genom kyrkoordningen (KO 1055/1993, 6 kap 1 §) är det lagstadgat att varje församling ska ha en diakontjänst. Tjänsteinnehavaren kan antingen vara diakon eller diakonissa beroende på sin utbildning. Diakonen har en socionom YH-examen och diakonissan har sjukskötarexamen. Borgå stift har av resursskäl fokuserat på den ena utbildningen utgående från samhällets behov, medan de övriga stiftet haft större resurser och därmed kunnat kontinuerligt erbjuda båda valmöjligheterna. (Helosvuori et al., 2002; Kyrkostyrelsen, 2010; Malkavaara, 2009) I min magisteravhandling väljer jag att använda benämningen diakon, dels av tekniska skäl dels för att det är den yrkesbenämningen som är mest förekommande i nutidens Svenskfinland. Dock vill jag betona att diakonissor fortsättningsvis är i tjänst och att

utbildning till yrket finns att tillgå på finskt håll. I kapitel 3.1 härrör en del av innehållet till Diakonissanstalten och då används den benämningen.

Diakonen bär ansvar för att diakoniarbete utförs, men hela församlingen är kallad att utföra diakoniverksamhet. Det kan vi läsa i diakonins arbetsuppgift i kyrkoordningen: ”Församlingen och dess medlemmar skall utföra diakoniverksamhet, vars syfte är att ge en sådan hjälp som betingas av kristlig kärlek, särskilt till dem vars nöd är störst och vilka inte får någon annan hjälp” (KO 1055/1993, 4 kap, 3 §).

Av arbetsbeskrivningen framkommer inte vad det specifikt rör sig om för hjälparbete. Varje församling har en instruktion för sitt diakoniarbete och ännu mer specificerad för sin diakon (Veikkola, 2004). Kyrkostyrelsen har utarbetat en modell till instruktion för församlingarnas diakoniarbete och där har bland annat den samhällseliga aspekten tagits i beaktande. Där är beskrivet att församlingen och dess enskilda medlemmar i sitt diakoniarbete strävar efter

1. att söka upp och identifiera nöd och lidande i närmiljön och att lindra och avskaffa dessa,
2. att främja att ett människovärdigt liv, jämlika, rättvisa och ansvarstagande förverkligas både i avgöranden mellan enskilda människor och i samhället och mellan folken,
3. att bearbeta attityderna så att människorna både som individer och som samhällsmedlemmar strävar till att främja rättvisan i samhället, att skydda miljöns och skapelsens integritet,
4. att som en del av Kristi världsomspännande kyrka bära sitt ansvar också för människor i fjärran länder. (Veikkola, 2004, s. 17)

Diakonens främsta arbetsuppgift är att hjälpa där nöden är som störst och vilka ingen annan hjälper. Nöden ser olika ut i olika delar av vårt land och ändrar karaktär med tiden. Svenska kyrkan (2015) beskriver diakoni som kontextuell genom att den föds i mötet med ett behov och tar sig i uttryck beroende på den konkreta situationen. Dock finns den enligt Helosvuori et al. (2002) grupper i samhället som redan under biblisk tid ansågs lida mest nöd. Dessa var i huvudsak de fattiga, invandrarna, de sjuka och de gamla.

Med åtminstone tre års mellanrum görs en verksamhetsplan i samråd med församlingens förtroendevalda. Verksamhetsplanen förutsätter en aktuell samhällsanalys där både kommunens och tredje sektorns problemområden kartläggs för att garantera att diakonin

möter nöden där den finns. Ortens utmaningar är diakonins utmaningar och dessa bör sammanfalla, framhåller Helosvuori et al. (2002).

Kyrkostyrelsen (2010) beskriver diakoniarbetet som omfattande och menar att det inkluderar direkt klientarbete, handledning av frivilliga, nätverksarbete och påverkan. Verksamheten delas in i olika arbetsområden med utpräglade drag som återkommer i de flesta församlingar, oberoende samhällssituation. Hit räknas krisarbete, missbrukarvård, mentalvård, ekonomisk rådgivning och fostran, arbete med olika marginaliserade grupper såsom invandrare, fångar, frigivna och dem som lider av ensamhet. Även samhällsarbete och internationell diakoni finns med som arbetsområden. (Helosvuori et al., 2002.)

Diakonens primära uppgift är att vara en medvandrare och ett stöd för den hjälpbehövande. Kyrkostyrelsen (2010) ser diakonens möjligheter att förbättra människornas livssituation genom att stå vid deras sida och föra deras talan. Stödet kan se olika ut beroende på orsaken till hjälpbehovet, men aktiv närvaro och tid är det mest centrala. Som benämning på detta används termen själavård. Själavård är ett personligt samtal, eller flera, mellan en person i kyrkans tjänst eller lekman och en person i behov av vägledning och stöd. Själavårdssamtalet kan vara av förebyggande karaktär eller relaterat till en pågående personlig kris. I samtalet är gudsnärvaron en naturlig del för själavårdaren, men inga krav på tro ställs på den andra, konfidenten, ej heller krav på kyrkomedlemskap. Bibelläsning, bön, bikt och nattvard kan ingå som element. Viktigt att poängtera är också att diakonen omfattas av tystnadsplikt. (Helosvuori et al., 2002; Kummel-Myrskog, 2009; Okkenhaug, 2004; Veikkola 2004.)

Förutom själavård lyfter Helosvuori et al. (2002) fram det karitativa arbetet som står för det huvudsakliga hjälparbetet och präglas av hälso- och sjukvård samt socialt arbete. Fokus riktas även till källan och orsaken bakom hjälpbehovet och frågor som sociala förhållanden och samhällspolitiska blir aktuella. Till diakoniarbetet hör även en så kallad kateketisk eller pedagogisk funktion, där diakonens fostrande roll uppmärksammas. Diakonen vägleder och ger råd i enskilda klientkontakter, men leder också större gruppverksamhet, undervisar i skriftskolor och koordinerar frivilliga. Eftersom diakoni utgår från altaret bär diakonen även ett liturgiskt ansvar och tjänstgör som hjälpare åt prästen vid gudstjänster och mässor, bland annat med att dela ut nattvard och bära fram sitt arbete i förbön. Sist, men inte minst betonar Helosvuori et al vikten av missionsuppdraget och diakonens möjlighet att leda en person till tro på Kristus.

Evangelisation har under olika tidsperioder antingen betonats eller nertrötats, det senare på grund av att en klientrelation varken förutsätter eller kräver att klienten har en personlig tro eller ens hör till kyrkan.

Sorg- och krisarbete har länge varit en stor del av kyrkans och diakonins kärnuppgift. Kyrkan i Finland har enligt Ketola, Hytönen, Salminen, Sohlberg och Sorsa (2017) en naturlig roll vid nationella kriser och uppger att 71 % av finländarna understöder att kyrkan deltar i debriefingen och endast 9 % var av annan åsikt. I en undersökning utförd under den pågående Corona-pandemin ansåg 83 % av finländarna att kyrkans krisarbete är viktigt, speciellt den konkreta och karitativa hjälpen (Salomäki, 2020). Kyrkans krisberedskap finns både på kommunal nivå i samband med deltagande i lokala krisgrupper och på stiftsnivå vid storolyckor genom kyrkans Stöd i Kris, SiK, ett nationellt omfattande krisnätverk som samarbetar med myndigheterna. SiK består av församlingsanställda vars uppgift är att erbjuda ett andligt och praktiskt stöd åt de krisdrabbade. I praktiken handlar det om att vara närvarande, dela ångest och akut sorg, samt ha beredskap att möta personer i chocktillstånd och deras existentiella frågor. I samband med storolyckor används kyrkor som samlingslokaler och församlingsanställda ordnar andaktstillfällen. Församlingsanställda fungerar också som stöd för daghem och skolor i samband med större olyckor. (Kyrkostyrelsen, 2020a.)

Människor söker sig till kyrkan vid olika kriser i livet och speciellt när de drabbas av sorg finns ett behov av stöd och hjälp. Diakonen möter sörjande genom enskild själavård och genom att ordna sorgegrupper, ofta i samarbete med en präst. Annat krisarbete kan bli aktuellt genom personliga livskriser och olycksfall. Som exempel på personliga kriser förutom nära dödsfall kan nämnas skilsmässor, svår sjukdom eller plötslig arbetslöshet. Personer anses också krisdrabbade när de drabbas av vräkning eller andra ekonomiska problem eller blivit utsatt för våld och misshandel. (Helosvuori et al., 2002.) Ytterligare ett exempel på krisarbete är kyrkans samarbete med polisen gällande att ge dödsbud åt sina invånare (Kyrkostyrelsen, 2019).

En stor orsak till att medborgarna söker sig till kyrkans diakonimottagningar är ekonomiska svårigheter. De fattiga har under alla tider utgjort en central målgrupp för diakonin. Jesus lyfte många gånger upp de fattiga i sina liknelser och påtalade vikten av att hjälpa och stöda dem. Dock har hjälpen sett olika ut under århundradenas lopp vilket framkommer i kapitel 3.1. Den diakonala hjälpen till dem som lever i fattigdom i nutid

består bland annat av gratis lunchserveringar, utdelning av matkassar genom så kallade matbanker, betalningsförbindelser samt övriga ekonomiska bidrag. (Hänninen, Karjalainen, Lehtelä & Silvasti, 2008.) Församlingarna har budgeterade medel för detta ändamål och om det blir fråga om större summor har diakonen möjlighet att ansöka om medel för klientens del från kyrkans diakonifond som sköts av Kyrkostyrelsen (Helosvuori et al., 2002). Diakoniarbetet bär ibland benämningen *sista luckan* som en beskrivning av hur de sociala stödinstitenserna kan upplevas från klientens synvinkel. Diakonen kan få höra att klienten blivit slussad från lucka till lucka, men antingen fått nekande beslut eller saknat förutsättning att fullfölja givna instruktioner. (Hänninen et al., 2008; Juntunen, Grönlund & Hiilamo, 2006.) Andra orsaker är karensperioder eller när klienten inte lyckats anpassa sitt liv till en lägre levnadsstandard som följd av lägre inkomst. Den ekonomiska hjälpen är till sin karaktär tillfällig och ges enligt prövning. Vikten av att klienten anpassar sin utkomst efter sin inkomst betonas. Det innebär med andra ord att den diakonala hjälpen samtidigt är en form av ekonomisk rådgivning. När psykosociala svårigheter eller missbruk är inblandade i den ekonomiska nöden betonas också vikten av fostran från diakonens sida, med andra ord hjälp till självhjälp. (Helosvuori et al., 2020.)

En annan stödåtgärd och arbetsuppgift som blir allt mer viktig är organiseringen av frivilligarbete. Det går hand i hand med tanken om en diakoniförsamling, vars uppgift myntas i kyrkoordningens text här ovan och även blev omnämnd i föregående kapitel. En diakoniförsamling består av lekmän, i teorin alla församlingsmedlemmar, som vill tjäna sina medmänniskor enligt Jesu uppmaning. Diakonen ansvarar ofta för utbildningen, koordineringen och handledningen av frivilliga medarbetare. Deras uppgift kan vara inom besökstjänsten för ensamma personer, praktisk hjälp i nödställda barnfamiljer, hjälpa till vid matutdelningar eller genom att leda olika självhjälpsgrupper. (Alava, Kela, Nikkanen & Paloviita, 2020; Hänninen et al., 2008.) Helosvuori et al. (2002) och Henttonen (1997) poängterar att diakoni inte är välgörenhet, där en som har det bättre ställt hjälper en som har det sämre. Ingen människa får någonsin bli enbart en hjälpbehövande utan kontakten är ömsesidig.

Ytterligare en stödåtgärd är olika former av förebyggande arbete, till exempel grupp- och öppethusverksamhet, utfärdsdagar och läger. I dessa aktiviteter ges möjlighet åt klienter att hitta andra i liknande situation och därmed få stöd av varandra och en känsla av sammanhang. Kyrkans vision genom sina församlingar är att vara en förlängd familj för

sina församlingsmedlemmar och erbjuda en gemenskap att växa i. Denna gemenskap erbjuder samtidigt trygghet längs med hela livsförloppet och blir indirekt en plats som förebygger marginalisering och utanförskap. (Hänninen et al., 2008.)

Det brokiga arbetsfältet förutsätter enligt Helosvuori et al. (2020) och Kyrkostyrelsen (2010) att diakonen är kyrkans och församlingens representant i olika samarbetsnätverk, både tillsammans med social- och hälsovården och andra organisationer. Detta samarbete behövs för att kunna nå en märkbar förändring i närsamhället och speciellt med tanke på den enskilde klientens levnadsförhållanden. Samarbete med den social- och hälsovårdssektorn inom kommunen anses vara väldigt naturlig eftersom professionerna står i samklang och de talar så att säga samma språk. Dessutom påpekar Malkavaara (2009, s. 70) att det idag finns 3500 socialarbetare och ca 1200 diakoner vilket leder till att ”ingen annan organisation kan erbjuda socialtjänsten en motsvarande välutbildad yrkesgrupp som samarbetspartner”. Förutom samarbete med socialarbetare lyfter Helosvuori et al. upp andra aktörer som verkar inom den tredje sektorn som lika viktiga. Även gällande matbanken samarbetar diakonerna med bland annat föreningar för dem som befinner sig utanför arbetslivet och på större orter är det ofta den målgruppen som hjälper till med distribueringen. Ett synligt resultat på välviljan är att de som tidigare själva stått i matkön förflyttar sig till andra sidan och vill i sin tur hjälpa andra. (Hänninen et al., 2008.)

Vi kan konstatera att diakoniarbetet är ett mångfasetterat arbetsfält och inbegriper en mångfald av samhällsgrupper och arbetsmetoder. Helosvuori et al. (2002) delar in diakonens arbetsbild i fyra olika moment, den andliga hjälpen, förändring av klientens livssituation, samhällspåverkan samt genom att effektivera församlingens diakonala ansvar. I riktlinjerna för diakoni och samhällsansvar fram till år 2015 (Diakonia ja yhteiskuntatyö, 2010, ingen sidnumrering) beskrivs diakonins mission så här: ”Kyrkans diakonala och samhällseliga uppgift är att utifrån den kristna tron leva ut kärleken till medmänniskan, arbeta för rättvisa och ta ansvar för miljön. Kyrkan består av sina medlemmar. I församlingens verksamhet är också andra än medlemmar välkomna”. I riktlinjerna ingår följande vision: ”Kyrkan är en gemenskap som visar omsorg och som frimodigt arbetar för kärleken till medmänniskan och ett gott liv i Finland och hela världen. Det finländska samhället är rättvist och samhällsmedlemmarna lever ett måttfullt liv” (Diakonia ja yhteiskuntatyö, 2010, ingen sidnumrering). De fyra värderingar som framställs är *respekt för det heliga*, *ansvar*, *rättvisa* och *sanning*. Respekten för det heliga

syftar till att se Guds avbild i varje enskild människa. Med ansvar avses dels förhållandet till vår nästa dels i relation till skapelsen. Rättvisa genom att försvara rättigheterna för de mest utsatta och sanning genom att tro och leva som vi lär. (Diakonia ja yhteiskuntatyö, 2010.)

Sammanfattningsvis vill jag lyfta fram diakonins tre huvudfunktioner beskrivna av Henriksson, Holmkvist, Lindström och Paras (1994); *den profetiska diakonin*, *den förebyggande diakonin* och *omsorgens diakoni*. Den profetiska diakonin ifrågasätter och angriper orättvisa system i samhället där människor far eller riskerar fara illa. Den gör ett försök att vara en röst åt de svaga och utsatta grupperna i samhället som inte alltid har en egen förmåga att tala för sig. Den förebyggande diakonin vill skapa förutsättningar och miljöer för dem som riskerar att bli marginaliserade, exempelvis på grund av ökad ensamhet eller fattigdom. Här kan nämnas olika former av gruppverksamhet och besökstjänster. Församlingarnas barn- och ungdomsverksamhet kan också ses som en form av förebyggande diakoni. Omsorgens diakoni räcker ut en hand till den som redan är i behov av hjälp. Det kan handla om någon som drabbats av sjukdom, utslagning, missbruk eller ensamhet. Den här handgripliga sidan av diakonin har alltid ansetts som dess hjärta. När alla dessa tre diakonala funktionerna tillgodoses har vi en diakonal församling.

2.3 Socialpolitik och socialarbete

Den europeiska socialpolitiken växte fram i samband med industrialiseringen i slutet av 1800-talet. Staten började vid denna tid ta allt större ansvar för medborgarnas sociala trygghet genom olika socialförsäkringar. Under 1900-talet utvidgades detta ansvar även till andra områden såsom till exempel utbildning och hälsovård på lika grunder. Fokus kom samtidigt att sättas på medborgarnas rätt till en grundläggande utkomst och på ett skyddsnet som hjälpte dem att hantera sociala risker, såsom arbetsoförmåga. En motsvarande utveckling kan även skönjas för Finlands del, även om utvecklingen här gick något långsammare än i till exempel Kontinentaleuropa eller Sverige. (Nygård, 2020; Swärd, Edebalk & Wadensjö, 2013.)

Nygård (2013) beskriver socialpolitik som ett isberg, där den del som syns ovanför vattenytan står för de sociala förmåner vi medborgare har tillgång till under livets gång.

Den del som ligger under vattenytan är betydligt större och innefattar både hur vårt välfärdssamhälle ser ut, hur väl staten tar hand om alla sina invånare, hur ekonomin fungerar och vilka politiska processer som pågår i samhället. Nygård (2020) betonar vikten av socialpolitik på grund av att vi under livets gång, från vaggan till graven, omfattas av diverse regelverk inom social- och hälsovård men även hjälper till med finansieringen av den via avgifter och skatter.

Det mest centrala inom socialpolitiken är idén om välfärd, det mänskliga välbefinnandet och vilka faktorer som påverkar det. Socialpolitik berör oss alla, men en del av invånarna är mer utsatta än andra. Ofta blir dessa frågor viktigare för dem som av någon orsak blir utanför ett samhällssystem där utbildning och arbete är i fokus, kanske som följd av sjukdom eller föräldraskap. En term som används är det sociala skyddsnätet, vars uppgift är att fånga upp de personer som faller genom maskorna. (Nygård, 2013; Swärd et al., 2013.)

Välfärd är det som en stat och ett samhälle strävar efter och försöker nå genom olika sätt att reglera invånarnas inkomster. Välfärdsstaten har som uppgift att omfördela resurserna rättvist mellan invånarna. Nygård (2020) poängterar att socialpolitiska förändringar inte följer någon naturlag utan är ett resultat av politiska handlingar. Han fortsätter med att ställa den socialpolitiska grundfrågan; vem ska få vad och under vilka villkor? Svaret är dynamiskt och i ständig förändring genom den politik som utförs och som i grund och botten handlar om våra värderingar och är därför känsloladdat. Nygård (2013) lyfter upp socialpolitikens utmaningar och syftar på de konflikter som uppstår när en stat diskuterar vem som har rätt till vilka förmåner och vem som har mandat att bestämma hur en rättvis fördelning ska se ut. Dessa frågor leder vidare till frågeställningar gällande social välfärd och välbefinnande.

Allardt (1975) avser att social välfärd innefattar att befolkningens sociala och ekonomiska grundbehov tillgodoses – men ett lands medborgare kan ha väldigt olika åsikter gällande vilka grundbehov de har. Förenklat är det frågan om en miniutkomst, hälsa, bostad, utbildning, arbete och hobbyn. Nygård (2020) skiljer på social välfärd och välbefinnande genom att det senare inbegriper förutom materiella förutsättningar också subjektiva och psykologiska aspekter. Sipilä (1985, refererad i Swärd et al., 2013) definierar välfärdspolitik som en benämning på sociala, ekonomiska och etiska system vars syfte är att hantera specifika problem, till exempel omsorg och försörjning av människor som inte

klarar sig själva och försök att hitta former att förebygga att svårigheter inträffar i invånarnas liv. Nygård (2020) definierar en välfärdsstat som ett land med omfattande statlig socialpolitik där den sociala välfärden och levnadsstandarden är relativt hög och jämnt fördelad. Välfärdsstaten inrymmer också arbete för fred, medborgerliga fri- och rättigheter och demokrati. Idag finns det en överhängande risk att användningen av begreppet välfärdsstat ger staten som instans en allt för stor plats och därför är det närmare sanningen att använda termen välfärdssamhälle, som även inbegriper kyrkan, den tredje sektorn och marknaden i sitt gemensamma arbete för välfärd åt varje enskild medborgare. (Karisto, Takala, Haapola, 1998; Nygård, 2013; 2020.)

Det går att urskilja några typer av historiska samhällsproblem som lett till de socialpolitiska delområden vi har idag. Swärd et al. (2013) delar in dem i följande områden; livscykelproblem, demografiska problem, ekonomiska problem och sociala problem. Livscykelproblem kännetecknas av att människor riskerar bli offer för fattigdom vid vissa typiska skeden i livet, exempelvis vid föräldraskap och ålderdom. Idag har det byggts upp välfärdssystem som berättigar till större samhälleligt stöd under dessa perioder i livet, såsom föräldraskapspenningar, barnbidrag och pension. Demografiska problem uppstår när befolkningsunderlaget ändrar till exempel på grund av att allt fler personer flyttar in till städerna eller att antalet födda i ett samhälle är betydligt färre än den åldrande åldersgruppen. Här finns en uppsjö av lokala försök att råda bukt på problematiken, men någon heltäckande lösning från statens sida lyser fortfarande med sin frånvaro. Ekonomiska problem kan drabba både enskilda individer och kommuner. En ökad klyfta mellan fattiga och rika leder till ett ifrågasättande av en rättvis fördelning av de resurser makthavarna har ansvar för att kanalisera. Dessa problem är ständigt närvarande men ändrar skepnad utgående från vilka linjedragningar som dras.

Nygård (2013) gör en åtskillnad mellan sociala problem och sociala risker och förklarar att vi av dessa orsaker byggt upp olika sociala skyddssystem som kan hantera dem. Till sociala risker hör sådant som hotar den egna möjligheten till utkomst, till exempel på grund av arbetsförmåga. Sociala problem innefattar olika hotbilder mot samhället i stort, dit hör bland annat fattigdom, missbruksproblematik och hemlöshet. För att reglera sociala risker finns socialförsäkringar och olika former av social service tillgängliga. Dessa fungerar som ett skyddsnät för den enskilde medborgaren, när den egna förmågan inte räcker till. I akt och mening att förebygga och hantera sociala problem finns det även ett mångfasetterat socialt arbete som en del av den sociala servicen. Dessa utgör med

andra ord de centrala delarna i en välfärdsstats socialpolitik, nämligen all vår sociala grundtrygghet i form av socialförsäkringar, sociala understöd, social service samt social-, sjuk- och hälsovårdsarbete.

Vad är socialarbete? Både Bergmark (1998) och Börjeson och Börjeson (2015) hävdar att definitionen av begreppet socialarbete får olika svar beroende på vem vi frågar. Socialarbetaren, klienterna och medborgarna har sinsemellan olika uppfattningar men Börjeson och Börjeson ser det inte som en svaghet utan i stället som något värdefullt. När en definition ställer sig öppen för olika tolkningar finns det också stor utvecklingspotential. Från ett socialpolitiskt perspektiv ställs frågor som vilket ansvar samhället har för sina medborgare och vilket ansvar som i sin tur kan sättas på den enskilda individen. Börjeson och Börjeson ställer frågan huruvida vi ser på den utsatta människan som ett offer eller som en individ som inte tagit tillräckligt eget ansvar.

Enligt Social- och hälsovårdsministeriet (2021) handlar socialarbete om att förebygga, minska eller avlägsna sociala problem och arbetet utförs på individ-, familje-, samhälls- och strukturnivå. Socialarbetets grund vilar på de mänskliga rättigheterna och samhällelig rättvisa. Den nordiska välfärdsmodellen bygger på universalitetsprincipen, vilket präglar vårt lands socialpolitik och det sociala arbetet. Ett starkt socialarbete tryggar att även de mest utsatta personerna får den hjälp och det stöd de behöver. Niemelä och Salminen (2006) menar att utkomstskydd träder in i bilden när man av olika orsaker inte själv kan försörja sig och att en aspekt av detta är att garantera alla som bor i landet en minimiinkomst, bland annat genom beviljande av grundläggande och kompletterande utkomststöd. Enligt Socialvårdslagen (1301/2014, 3 kap, 11 §) ska socialservice ordnas enligt följande:

- 1) som stöd för att klara av det dagliga livet,
- 2) för stödbehov med anknytning till boende,
- 3) för behov av ekonomiskt stöd,
- 4) för att förhindra marginalisering och främja delaktighet,
- 5) för stödbehov på grund av närstående- och familjevåld samt annat våld eller annan illabehandling,
- 6) för stödbehov i anslutning till akuta krissituationer,

- 7) för att stödja en balanserad utveckling och välfärd hos barn,
- 8) för stödbehov på grund av missbruk av berusningsmedel, psykisk ohälsa, annan sjukdom, skada eller åldrande,
- 9) för stödbehov med anknytning till fysisk, psykisk, social eller kognitiv funktionsförmåga,
- 10) för att stödja anhöriga och närstående till personer som behöver stöd.

Utgående ifrån dessa bestämmelser struktureras socialarbetet i olika inriktningar, såsom arbete med utkomstrelaterade frågor, barnskydds- och familjearbete, vuxeninriktat socialarbete, invandrararbete, missbrukarfrågor och arbete för personer med funktionsskillnad. Enligt Socialvårdslagen (1301/2014, 3 kap, § 15) utgör socialt arbete en växelverkan mellan klient och sakkunnig med målsättningen att skapa en helhet bestående av socialt stöd och service som möter individens eller familjens behov. Helheten uppnås genom ett nätverksarbete med andra aktörer inblandade och både styrs och uppföljs kontinuerligt. Socialt arbete beskrivs vidare som ett arbete som stödjer förändring med syfte att tillsammans med individen och familjen lindra svårigheter i en livssituation, stärka de egna handlingsmöjligheterna samt öka delaktighet och främja sociala integration.

3 Diakoni och socialpolitik i förändring – en historisk översikt

Kyrkans diakoni är enligt Ketola et al. (2017) en viktig aktör i det finländska samhällets historia genom sitt arbete riktat till de mest utsatta och svaga. Diakonin genomgår en ständig förändring och den förändringen beror på att diakonin lever i direktkontakt med nöden i samhället och behovet av stöd och hjälp har sett olika ut från tid till tid (Henttonen, 1998). Samma förändringstendens ser vi inom den socialpolitiska sfären och inte minst inom det sociala arbetet som denna magisteravhandling vill spegla diakoniarbetet mot. Börjeson och Börjeson (2015) ser hur socialarbetet förändras dels som följd av medvetna politiska beslut, dels till följd av förändringar i samhällsattityden. Av den anledningen behöver vi både känna till diakonins bakgrund och den socialpolitiska utvecklingen som ägt rum i vårt land för att därefter kunna närma oss frågorna om social rättvisa. Detta kapitel är således en historisk översikt av både diakoni och diakoniarbetet samt socialpolitik och det sociala arbetet och hur de många gånger följts åt hand i hand.

3.1 Diakonins historiska utveckling

Kyrkan har från sin begynnelse sett arbetet bland fattiga och sjuka som sin praktiska uppgift. Efter Jesu död praktiserade den första församlingen, urkyrkan, ett omfattande diakonalt arbete såsom omhändertagande av sjuka, svaga och änkor. De tog även hand om omkringresande och på grund av dem inrättades härbärgen och hem för främlingar. Dessa gästhem blev grunden till senare fattigvårdsinrättningar och sjukhus, på medeltiden omskrivna som hospital. Fängelsebesök och friköpande av fångar var också en del av de kristnas verksamhet. Dessa hjälpsatser grundade sig på Jesu undervisning hos Matteus, kapitel 25, vers 31 – 46 som togs upp i kapitel 2.2. Jag kommer att inleda kapitlet med ett avstamp i diakonins teologi, den är grunden för allt diakoniarbete och orsaken till att diakonin fortsättningsvis lever 2000 år senare. Diakoniarbetet bygger på en kristen grundsyn där vissa teologiska grundstenar är centrala i förståelsen av diakonins väsen, mission och målsättningar.

För att förstå diakoni på ett djupare plan och speciellt dess särställning i jämförelse med samhällets sociala arbete, tredje sektorns hjälpinstanser och olika former av välgörenhet behöver diakonins teologiska sammanhang belysas. Diakonins teologi utgår från att

diakonin är förankrad i den treenige guden; Guds omsorg som skapare (skapelsesteologi), Jesus som den tjänande frälsaren (kristologi) och Anden som ger sin kraft till tjänst (ecclesiologi) enligt Henriksson et al. (1994) och Svenska kyrkan (2015). Han beskriver diakonin som själva nerven i Gudsförhållandet.

Skapelsesteologin synliggör vår inneboende förmåga till att utöva kärlek och vår strävan efter att göra gott gentemot våra medmänniskor och den strävan anses finnas i alla människor. Enligt den kristna tron är den djupt rotad i oss och kan ses som vårt samvete. Kristologin lyfter fram Jesu tjänande och speciellt hans sätt att omvärdera de tidiga uppfattningarna om vem som bör tjäna vem. Tidigare hade mer ringa människor tjänat de högre uppsatta, till exempel genom slaveri och tjänstefolk bland rikare medborgare men Jesus införde ett annat värderingssystem som beskrivs hos Markus, kapitel 10, vers 43: ”Den som vill vara störst bland er, skall vara de andras tjänare”. Han visade exempel genom att gå från ord till handling och bege sig till de sämst ställda grupperna i samhället. Jesu död på korset anses som ett fullbordande av det dubbla kärleksbudet och där finns diakonins centrum. Kristologin ser diakonin som själva hjärtat i kristendomen, genom Jesu önskan om att vi ska fortsätta hans påbörjade verk och tjäna de mindre bemedlade i samhället. (Henriksson et al. 1994.)

Ecclesiologin handlar om kyrkans väsen, där diakonin är en förutsättning för att kyrkan ska vara hel. Diakoni är inte det samma som välgörenhet eller kyrkans sociala funktion, utan ett uttryck för Guds kärlek i handling. Den inkluderar även strid mot nedbrytande maktstrukturer och protest mot orättvisa strukturer i samhället. Det visar också på att redan den tidigare kristna kyrkan blev en radikal socialpolitisk kraft i samhället. (Borgehammar, 1996; Henriksson et al., 1994.)

I kyrkans väsen ligger tjänsten i världen – diakoni – så djupt planterad, att kyrkan utan den skulle ”tappa ansiktet”, d.v.s. sin identitet. En evangelisk grundsyn på kyrkan vågar binda samman altaret med slumkvarteren och plantera korset i alkoholismens och prostitutionens svarta gränder. (Henriksson et al., 1994, s. 14)

Med tiden förenades kyrka och stat och under de första århundradena fick till kyrkan bära så gott som hela ansvaret för det sociala arbetet. Kyrkan samlade in pengar för detta ändamål och införde på 700-talet ett obligatoriskt tiondegivande, vilket möjliggjorde att diakonala anstalter och klosterväsendet byggdes ut. Mot slutet av medeltiden började städerna och den så kallade penninghushållningen växa fram och ledde till en omfattande massfattigdom och därpå följande tiggeriverksamhet, vilket blev en plåga för hela Europa. Samhället blev tvungen att göra upp ett regelverk för tiggeriet och på grund av regleringarna påbörjas en parallell fattig- och sjukvård vid sidan av den som kyrkan upprätthöll. (Borgehammar, 1996.)

Under reformationen på 1500-talet talade Martin Luther (1483—1546) för ett andligt och ett världsligt regemente. Enligt Borgehammar (1996) och Qvarsell (1993) såg Luther diakoniarbetet som det karitativa arbete som varje kristen skulle ägna sig åt som sin samhällseliga plikt. Den lutherska samhällsläran gick ut på att människan tillhörde tre sociala stånd: *hushållet* som bar ansvar för ekonomin, *församlingen* med ansvar för det andliga och *staten* som ansvarig för det politiska. I praktiken gick det till så att om husbonden inte lyckades med sitt försörjaransvar, fick församlingen stiga in och hjälpa och i sista hand låg ansvaret hos staten.

I och med reformationen tog staten över mycket av kyrkans egendom. Enligt Helosvuori et al. (2002) inrättades i socknarna fattighus och sjukstugor men kyrkoherdarna fick bära ansvar för dem. Fattigkassor upprätthölls i församlingarna eftersom staten ansåg att fattigvården fortsättningsvis var kyrkans problem. Hjälpssystemet med fattigkassorna var svårt att upprätthålla och människornas vilja att hjälpa avtog. Efter reformationen bleknade också värdet av kyrkans diakoniarbete och församlingens roll som gemenskap och återvände först i och med pietismens nya religiositet på 1800-talet. Malkavaara (2009) framhåller att pietismen betonade den personliga tron och den därpå följande dagliga kärlekstjänsten gentemot sina medmänniskor. Diakonin kallas till och med ett barn av pietismen, fastän ursprunget går längre tillbaka än det.

Upplysningen på 1700-talet påverkade kyrkan och pietismen och resultatet ser vi fortfarande idag. Religion och traditioner fick ge vika för förnuft och vetenskap och kyrkans makt minskade. Synen på socialvård ändrades också under upplysningstiden. Fattigvård och sjukvård skiljdes åt och vikten lades vid rehabilitering och resulterade i förbättringsanstalter för olika målgrupper. I början av 1800-talet startade även många

nykterhets- och missionsrörelser. Under 1800-talet gick det att skilja på samhällets och kyrkans olika uppgifter i att idka socialt arbete. Staten ansvarade för förvaringen av lösdrivare, prostituerade och utackorderingarna av fattiga barn till barnarbete. Diakonin i sin tur fick mer och mer en vårdprofil med sitt ursprung i Kaiserwerth i Tyskland. *Kaiserwerther Diakonie* beskriver ett diakonikoncept, även kallat moderhussystem, som gav upphov till många diakonissanstalter under mitten av 1800-talet och sedan spred sig över hela världen och även till våra nordiska länder. Bakgrunden till moderhussystemet var de snabba samhällsförändringarna som kom med industrialiseringen och urbaniseringen och ledde till stora klyftor mellan de rika och de fattiga. (Borgehammar, 1996; Latvus, 2009; Qvarsell, 1993; Veikkola, 2004.)

I och med industrialiseringen och arbetarklassens allt starkare politiska engagemang byggdes ett helt nytt samhälle upp på 1900-talet. Diakonin blev allt mer samhällskritisk och har till och med fått benämningar som profetisk diakoni eller politisk diakoni. Många tidigare kristna vårdinrättningar sekulariserades och personal övergick till offentliga tjänster inom socialsektorn. I andra delar av Europa där den katolska kyrkan var aktivare än den protestantiska, överflyttades inte hjälpverksamheten i samma takt från kyrkan till samhället som i de norra delarna, detta på grund av att katolska kyrkan haft en närmare kontakt till människorna än de protestantiska. (Borgehammar, 1996; Latvus, 2009.)

Utvecklingen i Europa speglas i vårt eget land. Trots att kommunerna fick ansvar för den sociala omsorgen i slutet av 1800-talet utvecklades de offentliga välfärdstjänsterna långsamt och därför behövdes kyrkans diakoni under hela den period som välfärdsstaten byggdes upp. Jag kommer att koncentrera mig på viktiga historiska milstolpar som lett till förändringsprocesser i utförandet av diakoni inom kyrkan i Finland. Jag utgår delvis från boken *Ihmisen arvo* (Paaskoski, 2017), en biografi över Diakonissanstalten i Helsingfors. Diakonissanstalten har genom sin 150 år långa historia banat väg för församlingarnas diakoniarbete. Ännu idag år 2020 är Diakonissanstalten en förebild och en inspirationskälla för den enskilde diakonen ute i periferin. Enligt Veikkola (2003) går det inte att återge en helhetsbild av diakonin utan en presentation av Diakonissanstaltens arbete och dess inverkan på församlingsdiakonin. Den har varit och är en viktig aktör som fört utvecklingen framåt och skapat många nya verksamhetsformer och arbetsmetoder som idag går under begreppet diakoni. Dessutom var det i Diakonissanstalten som diakoniutbildningen i Finland inleddes.

I mitten av 1800-talet var Finland en del av Ryssland. Städerna var små och de flesta medborgare ägnade sig åt jordbruk. Inga samhällstjänster erbjöds invånarna från statens sida, varken social-, hälso- eller sjukvård. Kyrkan och kommunen tog hand om de nödställda och i första hand låg ansvaret hos den egna släkten. Under industrialiseringen växte Helsingfors och ledde till olika sociala problem. (Swärd et al., 2013; Paaskoski, 2017.) År 1852 kom en fattigdomsförordning som dikterade att varje kommun och stad skulle försörja sina egna medborgare men kyrkoherdarna bar det yttersta ansvaret. Församlingarna upprätthöll en fattigkassa, som utökades vid vigslar, dop och läsförhör. Fattiggubbarna utanför kyrkobyggnaderna var det centrala insamlingsstället för allmosor till de fattiga. I söndagarnas predikningar betonade prästerna vikten av att ta hand om de svaga och mest utsatta och att det inte bara är en plikt utan även ett uttryck för kristlig kärlek, det vill säga diakoni. Fattigdomsförordningen väckte ändå ett motstånd bland prästerskapet, eftersom de såg som sitt främsta ansvar att vara andlig ledare för sina församlingsbor. Denna meningsskiljaktighet ledde småningom till att kyrkan och staten skiljdes åt och från inomkyrkliga rörelser och frikyrkors håll välkomnades denna åtskillnad. (Karisto et al., 1998; Malkavaara, 2009; Paaskoski, 2017.)

Enligt Qvarsell (1993) inträffade en form av sekularisering i mitten av 1800-talet. Fattigvården växte sig allt större och kunde inte kontrolleras inom varje socken. Genom kommunalreformen år 1865 fick kommunala organ och frivilliga organisationer mera ansvar och den offentliga fattig- och sjukvården förflyttades från kyrkan till den nya kommunalförvaltningen. Sjukvården förblev dock outvecklad från kommunalt håll, vilket lämnade plats för diakoniarbetet. Många ansåg att kyrkan höll på att mista en väsentlig del av sin kristna identitet genom att avstå från all fattigvård, vilket ledde till livliga diskussioner bland aktiva kristna. Detta ledde till att diakonin måste förnya sina arbetsmetoder och hjälpinsatser eftersom kyrkan inte kunde överge sin uppgift att tjäna och hjälpa de svaga som de haft sedan urkyrkans tid. De vårdarideal som byggdes upp i det här skedet har enligt Qvarsell präglat dagens social- och hälsovårdsarbete.

Under de stora hungeråren i slutet av 1860-talet dog hundratusentals finländare. På de flesta håll i landet rådde stort kaos och det talades om en befolkningskris. Situationen var värre än den varit på närmare 200 år och både församlingarna och kommunerna försökte upprätthålla fattiggårdar som ständigt var ständigt överbefolkade. Fattiggården var dessutom invånarnas sista utväg efter att in i det sista försökt att klara sig på egen hand. Denna tragedi ledde till en viktig milstolpe för diakonin när en nybliven och förmögen

änka, Aurora Karamzin (1808—1902), grundade Diakonissanstalten i Helsingfors år 1867. Förebilden fanns i det tyska moderhussystemet, därifrån lutherska kyrkans diakoni spred sig till de nordiska länderna i mitten av 1800-talet. (Helosvuori et al., 2002; Malkavaara, 2009; Paaskoski, 2017.)

Diakonissanstalten har från början haft som sitt motto och arbetsuppgift att alla har rätt till ett människovärdigt liv oberoende ålder, etnicitet eller social ställning. Deras innovativa arbetsfält har präglats av stort mod och höga visioner. Den kommunala sjukvården var fortfarande outvecklad och det fanns krav på yrkeskunnig arbetskraft som började utbildas av ett flertal diakonissanstalter. Det andliga budskapet har haft sin del i både utbildningen och arbetsutförandet. Paaskoski (2017) beskriver hur en rad av sociala problem ökade i takt med att industrisamhället utvecklades, såsom kriminalitet, sjukdomar, alkoholmissbruk och prostitution. I Europa banade denna utveckling väg för intensiverat diakoniarbete och grundandet av flera diakonissanstalter, så även i vårt land. Diakonissanstalter grundades i Viborg, Uleåborg och Sordavala. Tanken var att sociala problem och fattigdom kunde avhjälpas genom en första handgriplig hjälp och sedan genom andlig förnyelse. (Malkavaara, 2009; Paaskoski, 2017.)

Det räckte inte länge innan Diakonissanstalten började utbilda diakonissor för att också sända ut dem i arbete till församlingarna, den första redan år 1879 (Helosvuori et al., 2002; Malkavaara, 2009; Veikkola, 2004). Det hävdar också att en av banbrytarna för församlingsdiakonin, Otto Aarnisalo (refererad i Veikkola, 2004) arbetade för att få in bestämmelser om diakoni och diakoniarbetare i kyrkolagen. Aarnisalo nådde sitt mål vid kyrkomötet år 1913, när ett tillägg om att befrämja diakonin kom bland kyrkoherdarnas ämbetsuppgifter. Aarnisalo definierade diakoni enligt följande: ”Diakonin är det barmhärtighetsverk som den kristna församlingen å sitt ämbetes vägnar ordnar, fritt, vid sidan om predikoämbetet och till stöd för det. Diakonins uppgift är att agera för den nöd som saknar röst och att söka nödens yttersta ände” (Veikkola, 2004, s. 9).

Diakonirörelsen var också av stor betydelse på grund av att den gav kvinnorna en möjlighet att arbeta specifikt för kvinnors och barns välmående, en samhällsgrupp som löpte stor risk att marginaliseras. Fram till år 1870 var Diakonissanstalten i Helsingfors, vid sidan av utbildningsanstalt, ett sjukhus enbart för kvinnliga patienter. Rikare medborgare som önskade bäddplats på anstalten fick själva stå för sin dygnsavgift, medan sämre bemedlade fick möjlighet att *komma på frisäng*, det vill säga att få avgiftsfria

bäddplatser, som i sin tur bekostades av donationer. De upprätthöll också ett skyddshem för unga kvinnor som riskerade fara illa på grund av bostadslöshet. Parallellt fungerade även flera barnhem med skola inkluderad, både för de utsatta kvinnornas egna barn och för föräldralösa barn. Barnskyddsarbetet har varit en av Diakonissanstaltens uppgifter från allra första början och är det fortfarande idag. Diakonissanstalten gick runt ekonomiskt med hjälp av privata donationer genom olika fonder. År 1917 hade anstalten sammanlagt 56 fonder, varav det sammanlagda kapitalet låg på 1, 2 miljoner finska mark. (Paaskoski, 2017.)

År 1873 framtogs kyrkan hela ansvaret för fattigvård och de kommunala myndigheterna tog över, vilket skedde under en tid när antalet nödbehövande var överhängande stort och ingen tid till nyorientering fanns för någondera parten. Det rådde ett utbrett kaos både i fattiggårdarna och utanför städerna. I Helsingfors begav sig diakonissorna ut till de värst drabbade stadsdelarna med stora sociala problem som belastade polisen. Det blev nu tid för kyrkan att sätta sig ner och stifta nya kyrkolagar. Prästerna ville slippa sitt för ansvar för fattigvården, men var ändå eniga om att karitativ verksamhet var en väsentlig del av kyrkans väsen och måste fortsätta i någon form. Dock ansåg kyrkan att det låg en avsevärd skillnad mellan lagstadgad fattigvård och diakonal verksamhet. (Paaskoski, 2017.)

Finland blev en självständig nation den 6 december 1917. Paaskoski (2017) beskriver hur medborgarna var politiskt delade i två läger; de vita som stod bakom den rådande samhällsordningen och de röda som talade för en revolution. Som resultat av splittringen kom inbördeskriget 1918. Frontlinjen delade södra Finland och Diakonissanstalten befann sig på de rödas område. Kontakten mellan den och diakonissorna i församlingarna gick inte att upprätthålla och förhållandena för församlingsdiakonissorna var svåra. Svårast var det för dem som ville hjälpa nödställda, men som befann sig på det som ansågs vara fel sida. En större offensiv ägde rum i närheten av Diakonissanstalten, vilket ledde till att de tog hand om ett stort antal sårade, både röda och vita samt tyskar som kommit för att stöda de senare. Diakonissanstaltens sjukhus fungerade även som tyskarnas krigssjukhus. Efter landets självständighet såg Diakonissanstalten över sin verksamhet och började inta nya områden. I slutet av 1920-talet påbörjade de sitt arbete bland personer med olika funktionshinder och grundade bland annat ett hem för dessa, Rinnehemmet, som finns fortfarande idag. År 1929 hade staten enats om en ny sjuksköterskeutbildning och Diakonissanstalten behövde se över sin egen

diakonissutbildning som utgick från kristna värden. År 1932 vann de erkännande på nytt och fick rättigheter att fortsätta som sjukvårdsläroanstalt.

Vinterkriget bröt ut år 1939 och enligt Paaskoski (2017) begav sig många diakonissor från Diakonissanstalten till frontlinjen och arbetade som sjuksköterskor vid fältsjukhus och på tåg som transporterade sårade soldater. De flesta diakonissor som tjänstgjorde ute i församlingarna stannade och deltog i det lokala hälsovårds- och själavårdsarbetet. Fortsättningskriget engagerade också diakonissorna vid fängelsesjukhusen och i tyskarnas krigssjukhus. Enligt Malkavaara (2009) förde krigstiden med sig ett mer samhällsinriktat diakoniarbete trots den rådande politiska osäkerheten. Detta visade sig genom ett ställningstagande från kyrkans sida som i högre grad än tidigare uttryckte en vilja att följa landets socialpolitik och vara med och ena nationen. Kyrkan ville genom sin barmhärtighetstjänst nå alla drabbade och samarbetet med myndigheterna och politiska aktörer effektiverades. På gräsrotsnivån var det enligt Veikkola (2004) enkelt för diakonissorna att samarbeta med kommunerna eftersom de redan ägnade sig mycket åt hemsjukvård.

En milstolpe för församlingsdiakonin passerades i och med kyrkomötet år 1943. I kyrkolagen skrevs det in att varje församling bör inrätta en tjänst inom diakoni och detta påbud trädde i kraft år 1944. Beslutet fick långsiktiga konsekvenser och är fortsättningsvis idag en verklighet. I och med detta beslut startade en organiserad diakoni som sträckte sig från de lokala församlingarna, via stiftet och till hela kyrkan.

Den kristliga barmhärtighetsverksamheten åsyftar att giva av kristlig kärlek betingad andlig, lekamlig och materiell hjälp åt församlingens nödlidande, och bör den särskilt givas åt dem, vilkas nöd är störst, eller till vilka annan hjälpverksamhet icke når. För utövande av församlingens barmhärtighetsverksamhet bör varje församling i sin tjänst antaga erforderliga diakoner eller diakonissor. (1943 års kyrkolag, refererad i Kummel-Myrskog, Sarelin & Ekstrand, 2009, s. 54)

Ovanstående lagparagraf ledde till att tjänsterna inom församlingsdiakonin ökade i snabb takt. Enligt Helosvuori et al. (2002) fanns det år 1946 sammanlagt 398 diakoniarbetare, fördelade i 51 % av alla församlingar. År 1965 hade andelen stigit till 71 % och motsvarade 632 tjänster. År 2020 verkar åtminstone en diakon i varje församling och antalet tjänster är tillsammans 1275 (Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland, 2020).

År 1949 inleddes kyrkans storinsamling *Gemensamt Ansvar* med republikens president som dess beskyddare och är fortfarande årligen återkommande. På sin hemsida beskrivs insamlingen som en folkrörelse för kärlek till sin nästa med avsikt att hjälpa nödställda i Finland och i u-länderna. De insamlade medlen går varje år till ett specifikt socialt arbete samt utvecklandet av diakoniarbetet och den diakonala fostran. (Gemensamt Ansvar, 2020; Rättyä, 2009; Veikkola, 2004.)

Församlingsdiakonins arbetsvision var att på ett karitativt sätt hjälpa människor i nöd på individnivå. Den förstärktes ytterligare på grund av att många präster engagerat sig vid fronten och kommit väldigt nära de finländska männen. Denna nära kontakt menar Veikkola (2004) att förde samman kyrkan och folket från att tidigare haft en stark hierarkisk relation. Kyrkan började engagera sig i samhällsfrågor som tangerade industrin och arbetslivet och deltog med tiden också i sociala diskussioner som till exempel i freds- och människorättsfrågor och frågor kring etik inom näringsliv och politik. Inom diakonin försökte man påverka orsakerna till den misär som fanns i samhället och speciellt genom att vara de svagas röst. Den här formen av samhällsarbete utvecklades från och med 1950-talet avskilt från diakonin och kyrkan som helhet blev mer fokuserad på människans välfärd på individnivå.

På 1960-talet fick diakonerna möjlighet att specialisera sig på olika målgrupper och särskilt på arbete bland funktionshindrade och kriminella. Även den internationella diakonin dök upp på agendan och öppnade upp för rättvisefrågor i utvecklingsländerna (Helosvuori et al., 2002). År 1972 stiftades en folkhälsolag som centraliserade all sjukvård till hälsovårdscentralerna. Lagstiftningen kapade därmed kopplingen mellan kommun och församling på gräsrotsnivå. Församlingarnas diakonissor framtogs sin sjukskötarbehörighet och sin rätt att utföra hälsovård med kyrkan som arbetsgivare. Diakonin tappade sitt fotfäste i sjukvården och stod inför en identitetskris. Krisen ledde till ett mer självvårdande arbete, med fokus på människors ensamhet och isolering och genom att ge människor stöd i sina livskriser. (Borgehammar, 1996; Veikkola, 2004.) Diakonissanstalten tvingades än en gång att se över sin utbildning och gick från sjuk- och hälsovård till utbildningsprogram med social inriktning. Resultaten blev dels en församlingskuratorlinje med tyngdpunkt på mentalvårdsarbete och självvård, dels en utbildning för vårdare av personer med funktionshinder. Under 1970- och 1980-talet hade Diakonissanstalten god ekonomi och satsningar gjordes också på utvecklingen av arbetshälsovården. Anstaltens läkarstationer bildade även dotterbolaget *Diacor Oy*, dit

Diakonissanstaltens sjukhusverksamhet införlivades senare. (Paaskoski, 2017; Sarelin, 1993.)

Finland började under efterkrigstiden sakta men säkert formas till en välfärdsstat. Målet var att staten skulle bära ansvar för hela befolkningens välfärd, även för dem som riskerade att bli marginaliserade. Hittills hade kyrkan, kristna organisationer och olika välgörenhetsorganisationer skött en stor del av socialvården och upplevde nu att deras eget arbete tvingades ut i marginalen. (Helosvuori et al., 2002). Utvecklingen ledde till ytterligare en identitetskris för församlingsdiakonin och för Diakonissanstalten blev krisen så stor att den påverkade arbetet ända in på 1980-talet, delvis på grund av att flera privatsjukhus tvingades lägga ner sin verksamhet. Att välfärdsstaten vann mer och mer mark sågs trots allt som något positivt från kyrkans sida, men separationen och den reella likheten mellan samhällets hjälparbete och diakoniarbetet förblev ett återkommande diskussionsämne inom kyrkan. (Paaskoski, 2017; Veikkola, 2004.)

Helosvuori et al. (2002) sammanfattar den senare hälften av 1900-talet som en tid när diakonins ekonomiska ansvar tonades ner till förmån för den offentliga socialpolitiska utvecklingen. Samhället tog allt mer ansvar och lyckades försörja sina medborgare så pass bra att för första gången i historien var diakonins fattigvård så gott som obefintlig. Diakonins arbetsfält liknade nu allmänt församlingsarbete och koncentrerades till själavård och framför allt arbete bland den äldre befolkningen. Finlands utveckling som välfärdssamhälle gick i en positiv riktning och finländarnas förtroende för myndigheterna och beslutsfattarna växte och gav hopp inför framtiden. Väggen kom emot på 1990-talet när vårt land gick in i en ekonomisk kris och den välfärd som byggts upp började rämna i kanterna. Den ekonomiska tillväxten stannade av och staten och kommunerna stod inför stora sparåtgärder. Många blev utan arbete och många sociala förmåner skars ner, vilket ledde till uppkomsten av en ny målgrupp: de nyfattiga. De därpå följande utmaningarna blev stora och mångfasetterade både för de enskilda kommunerna och för diakonin. (Ketola et.al., 2017; Rättyä, 2009.)

Medelåldern för de personer som haft kontakt med diakonin hade länge varit hög men under depressionsåren på 1990-talet sjönk medelåldern kraftigt och har hållits nere sedan dess. De som var i akut behov av hjälp var nu i arbetsför ålder och även ungdomar och barn. Behovet av ekonomiska stödåtgärder växte explosivt från att ha varit ett minimum och församlingar som tidigare inte gett ekonomiska bidrag blev nu tvungna. Brödköerna

blev en vanlig syn i städerna, vilket ledde till att den första kyrkliga matbanken startade i Tammerfors år 1995. Samma år grundades Kirkon ruokapankkityöryhmä, vars uppgift var att göra upp riktlinjer för församlingarnas matbanker och börja organisera utdelningen av så kallad *EU-mat*. Tanken var att den här formen av mathjälp skulle vara tillfällig och att landet snart skulle komma tillbaka på fötter men verkligheten blev en annan. Fram till år 1999 hade det bildats 65 matbanker runtom i landet och dessa sträckte sig över 170 församlingar. Idag på 2020-talet är brödköerna till och med längre och fler till antalet och församlingarnas matbanksverksamhet har blivit en etablerad del av diakoniarbetet. Samhällsutvecklingen tyder dessutom på att behovet snarare kommer att öka istället för att minska. (Hänninen et.al., 2008; Iivari & Karjalainen, 1999; Ketola et al., 2017.)

I undersökningen *Diakonins fattiga. Den informella hjälpen och grundtryggheten* (Iivari & Karjalainen, 1999) studerades förändringarna i diakonins klientel och klienternas sociala bakgrund under 1990-talet. Fokus låg på de klienter som hade kontakt med diakonin i ekonomiska ärenden. Resultatet visade att bidragsklienterna inte avvek nämnvärt från dem som lyfte utkomststöd. Andelen klienter utanför arbetslivet var iögonfallande och visade på den stora förändringen som skett i utkomstnivån. Ungefär 60 % av diakonins bidragsklienter angav att deras utkomst i slutet av år 1996 var sämre än året innan, medan motsvarande procent av hela landets befolkning var 30. Av de ensamboende hade 60 % en inkomst som låg under normen för utkomststödet. Värt att notera var att ungefär hälften av bidragsklienterna var överskuldsatta. Även antalet klienter i behov av andligt och psykiskt stöd hade ökat i rasande takt och ofta gick behoven in i varandra. Hänninen et.al. (2008) lyfter dessutom upp en ny dimension av missbrukarproblematik som blev mer förekommande på diakonimottagningarna.

I huvudstadsregionen mötte Diakonissanstalten nya utmaningar och ett flertal projekt under 1990-talet gick under namnet radikal diakoni eller kämpande diakoni. Projekten riktade sig till alkoholister, bostadslösa, prostituerade samt torterade flyktingar och utfördes i samarbete med myndigheter och kommuner i huvudstadsregionen. Efter att kommunerna fick rättighet att köpa service från privata aktörer blev Diakonissanstalten den första samhällliga koncernen inom social- och hälsovården. Diakonissanstalten var nu inte längre enbart ett komplement till socialskyddets tjänster utan hade blivit en del av välfärdssamhällets servicekedja. De påbörjade även sitt arbete bland marginaliserade ungdomar och den allt växande gruppen av romska tiggare och utsatta EU-medborgarna

som blev en allt vanligare syn längs gatorna i Helsingfors. År 2011 öppnades ett dagcenter för denna målgrupp i samarbete med staden och församlingarna. (Paaskoski, 2017.)

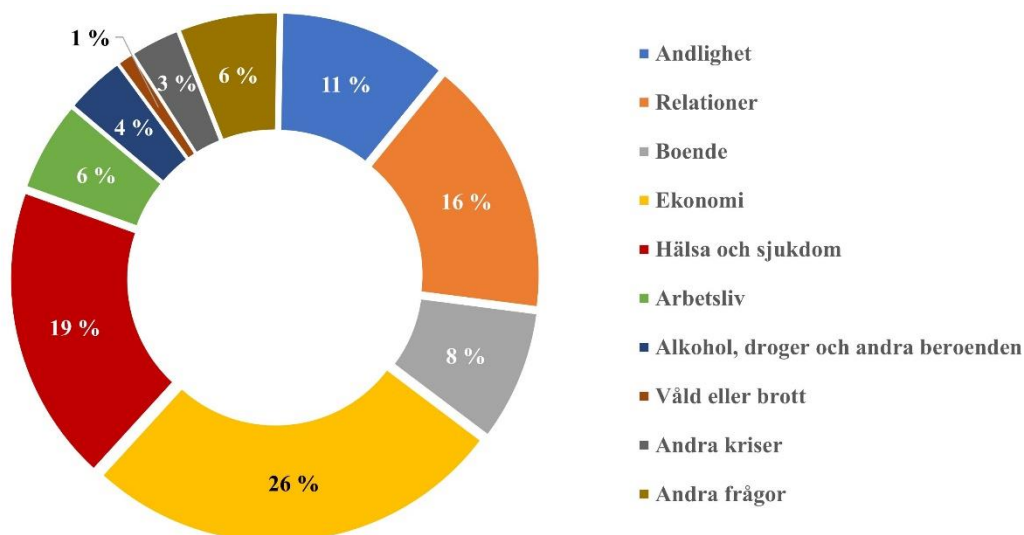
En växande trend i församlingsdiakonin under 2000-talet var att de traditionella hembesöken blev färre i antal och i stället utökades besöken vid diakonimottagningarna. Tydligast märktes förändringen i stadsförsamlingar men utvecklingen gick i samma riktning också i mindre landsortsförsamlingar. Även ökningen av antalet kontakter per telefon och epost ökade märkbart. År 2015 (Kyrkostyrelsen, 2016) hade diakonin sammanlagt 642 902 klientkontakter. Av dem var 287 939 per telefon eller epost. Av de resterande 354 963 klientkontakterna ägde 53,5 % rum på diakonimottagningar, 31,7 % i hem och 14,8 på annan plats. Antalet olika klienter var 143 496.

Ur tabell 1 framgår köns- och åldersfördelningen bland klientkontakterna på fysisk plats, notera att det totala antalet klientkontakter är avvikande från ovanstående text på grund av att alla församlingar inte statistikfört enligt kön.

Tabell 1. Köns- och åldersfördelning bland diakonins klientkontakter år 2015
(Kyrkostyrelsen, 2016, s. 85, egen framställning)

kvinnor	män	totalt	under 18	18 – 29	30 - 64	65 - 74	över 74
223 397	129 381	352 778	2, 7 %	9, 2 %	50, 7 %	14, 2 %	23, 3 %

Diakoniarbetarnas klientkontakter är ett fönster mot den finländska nöden (Kyrkostyrelsen, 2016, s. 79). Av figur 1 framgår vilka frågor som låg i fokus när klienterna klev över tröskeln till diakonin.

Figur 1. Diagram över klientkontakternas innehåll (Kyrkostyrelsen, 2016, s. 187—188, egen figur).

År 2015 delade diakonin ut ekonomiska bidrag till ett belopp av 7, 8 miljoner euro. Hälften av bidragen gick till ensamboende och resten delades mellan ensamförsörjare och barnfamiljer med två försörjare. (Kyrkostyrelsen, 2016.)

Samma år engagerade sig majoriteten av de kristna församlingarna i en massiv flyktingkris. Under hösten anlände 32 500 asylsökande till Finland och av dem var cirka 3000 minderåriga utan föräldrar. Kyrkor och församlingar öppnade sina lokaler och inkvarterade de asylsökande enligt behov. Runtom i landet ledde flyktingkrisen till ett stort samhällsengagemang och visade på ett gott samarbete mellan kyrkan, myndigheter och den tredje sektorn. (Paaskoski, 2017.)

Under 2000-talet har de ekonomiska utmaningarna blivit stora för kyrkans del och det är inte enbart den offentliga socialpolitiken som står inför personalminskningar och smärtsamma prioriteringar i arbetet. I takt med att allt färre finländare tillhör den evangelisk-lutherska kyrkan minskar kyrkans skattemedel och därmed även den hjälp som diakonin kan ge de nödställda som inte får den hjälp de behöver från statligt och kommunalt håll. När personalminskningar äger rum ökar också trycket på frivilliga medarbetare bland församlingsmedlemmarna, vilket också har en positiv effekt på samhället i stort. (Ketola et.al., 2017; Kyrkostyrelsen, 2020; Salomäki et al., 2021). Cirkeln blir sluten när kyrkan drygt 150 år senare återigen med hög röst behöver förkunna att det är varje kristen människas uppgift att utföra diakoni. Trots att kyrkan förlorar allt fler medlemmar till följd av samhällets sekularisering anses den vara pålitlig, vilket gör att den fortfarande åtnjuter finländarnas förtroende. Detta märks speciellt när den får verka som kanal för olika insamlingar och donationer (Kummel-Myrskog et al., 2009). Likaså är diakoniarbetet enligt fyra av fem medlemmar av kyrkan ett av de viktigaste skälen för att höra till kyrkan, enligt undersökningen Gallup Ecclesiastica (Kyrkans forskningscentral, 2011; 2015).

Att kyrkan hjälper de svaga, fattiga och utslagna och för de utsattas talan i den offentliga samhällsdebatten och i beslutsfattandet anser församlingsmedlemmarna vara av största vikt. Tyngdpunkter i framtidens kyrka är, enligt såväl finländarna som kyrkans förtroendevalda och

anställda själva, förväntningarna på hjälp till de utsatta. (Kyrkans forskningscentral, 2013, s. 222.)

Salomäki et al. (2021) konstaterar i kyrkans färskaste fyraårsberättelse att behovet av ekonomisk hjälp ökat efter den hårda offentliga välfärdspolitik som drogs upp i vårt land under regeringsperioden 2015—2019, vilket medfört att allt fler människor vänt sig till diakonin. Enligt Alava et al. (2020) visar också den färskaste diakonibarometern att diakonerna i huvudsak arbetar med ekonomiskt stöd, mathjälp och själavård. Coronapandemin som drog in över vårt land i början av år 2020 ledde även till en ökad arbetslöshet, vilket vi i dagsläget inte sett de slutgiltiga följderna av.

3.2 Socialpolitiken och socialarbetet i Finland

Den offentliga socialpolitikens historia och utveckling går att dela in i några utpräglade perioder. I detta kapitel går jag igenom de stora dragen som präglat Finland som välfärdssamhälle ur ett statligt perspektiv och utgår från Karisto, Takala & Haapolas (1998) indelning i fattigvårdens period, arbetarfrågans period, tiden mellan världskrigen, välfärdsstatens expansionsfas samt depressionsåren och återuppbyggnaden av vårt land fram till nutid. Jag kommer att hålla fokus på utvecklingen av det sociala arbetet, eftersom dess natur ligger väldigt nära diakoniarbetet och visar på den dynamik som uppstått dem emellan.

Enligt Karisto et al. (1998) och Qvarsell (1993) levde största delen av finländarna i fattigdom under 1800-talet och begrepp som fattiggårdar, tiggeri och sytning var en naturlig del av samhället. Den allmänna regeln var att medborgarna har ett personligt ansvar att ta hand om varandra och att det i första hand var släkten som bar ansvar för omsorgen om de egna. Ett praktiskt exempel på detta var sytningen som innebar uppgörandet av ett sytningskontrakt som garanterade de åldrande föräldrarnas pension genom att barnen fick arva deras egendom och samtidigt försörja dem. En del kommuner och städer upprätthöll fattiggårdar och hospital men i praktiken blev det förvaringsplatser för de mest marginaliserade. Ett motiv till institutionerna var också att isolera dem från samhället i övrigt, för att de ansågs störa och för att de anhöriga inte kunde eller ville ta hand om dem. Den sociala omfördelningen praktiserades genom tiggeri och församlingens fattigkassa som fick medel via kollekter och fattigubbarna utanför

kyrkorna, vilka vi ännu kan se spår av idag. Rotesystemet och utackorderingen målar upp en bild av det rådande konflikt mellan medborgarnas plikt och medkänsla. Rotesystemet innebar att de som inte klarar av att ta hand om sig själva skall inom en tilldelad begränsad bydel gå från gård till gård med ett par dagars mellanrum och bli omhändertagen eller i mån av möjlighet betala för omsorgen med arbete. Utackorderingen gick ut på att föräldralösa barn och handikappade auktionerades ut till den som krävde minst vårdersättning. Tiggeriet, rotesystemet och utackorderingen utgjorde den del av fattigvården som mest förödmjukade de mest utsatta.

Den andra perioden hade fokus på arbetarfrågan och handlade om skyddet av den utsatta industriarbetarklassen. Mot slutet av 1800-talet kom en första arbetarskyddsförordning som omkullkastade barnarbetskraft och istället gav kvinnorna mera tillträde på arbetsmarknaden. När det tidigare erbjudits fattigvård åt arbetslösa gjordes nu försök till att engagera dem i sysselsättningsarbete. De filantropiska rörelserna och föreningarna var aktiva och hade redan i decennier organiserat pengainsamlingar som utgjorde grunden till mer omfattande sjuk- och pensionskassor. Denna form av frivilliga försäkringssystem var av stor betydelse för 1900-talets tidiga socialpolitik och ledde till en utveckling av både pensionssystem och banker. Vid sekelskiftet 1800—1900 påbörjades även organiseringen av fackföreningar. När kontakten till Ryssland bröts år 1917 behövde Finland bygga upp ett nytt förvaltningsorgan och det grundades en expedition för socialpolitiska frågor, senare Socialstyrelsen. Under 1920- och 1930-talet stiftades många lagar som skapade förutsättningar för socialt arbete både på nationell och lokalnivå. Det var folkpensionslagar, arbetslagar som inkluderande arbets- och kollektivavtal, fattigvårdslagar som garanterade en subjektiv rätt till utkomst oberoende vad som låg bakom hjälpbehovet och även en lag gentemot lösdrivarna. Det fanns en strävan att försöka få allt färre människor beroende av fattigvården och satsningar började därför göras för att jämna ut inkomsterna för att på sikt minska fattigdomsriskan. (Karisto et al., 1998; Qvarsell, 1993.)

Folkpensionsanstalten såg dagens ljus i slutet av 1930-talet och fick enligt Häggman (1997) en stor principiell betydelse för vårt krigsdrabbade land och för medborgarna som levde med klassmotsättningar. Efterkrigstidens idé om en folkförsäkring som garanterade att alla deltog i kostnaderna och alla fick ut något av systemet var unik för vårt land, även om modellen följde Storbritanniens exempel. Folkpensionsanstalten har utvecklats som

en självständig organisation lydande under riksdagen och idag berör dess verksamhet alla finländare längs med hela livet.

Socialarbetet ute i kommunerna tog sina första steg mellan världskrigen, bland annat genom upprättandet av barnskyddsverksamhet och barnrådgivning samt inom sjuk- och hälsovårdsväsendet. (Karisto et al., 1998; Qvarsell, 1993.) De första som utbildades i socialt arbete fick enligt Toikko (2005) sin utbildning från kyrkligt håll. Lagen om moderskapsbidrag från år 1937 var ett välkommet bidrag för familjerna. Först var bidraget inkomstrelaterat och gällde därför inte alla, men några år senare tilldelades det alla mödrar i form av universella barnbidrag. Barnskyddslagarna förespråkade familjevård framom anstaltsvård. Toikko beskriver även hur de som då kallades sinnessjuka lydde under barnskyddet och placerade på olika kommunalhem.

Socialskyddssystemet utvecklades långsamt och det var svårt att enas om ett system. Toikko (2005) beskriver hur man genom lagstiftning och det sociala arbetet försökte fostra medborgarna till att ta eget ansvar för sina liv och sin utkomst. Lösdrivarna blev satta i tvångsarbete upp till tre år och de som led av alkoholproblem fick till en början varningar och upplysningar för att senare hållas under uppsyn i upp till tre år ifall att de inte lydde genast. Sociallagarna var med andra ord graderade för att avhjälpa problem på sikt.

Välfärdsstaten Finland gick enligt Karisto et al. (1998) in i ett nytt skede under andra världskriget. Impulser från andra länder gjorde att vår socialpolitik gick från en tidigare residuell modell till en institutionell modell. Med residuell modell menas att statens socialpolitiska insats är liten och avgränsar sig till de mest fattiga. Den institutionella modellen förespråkade däremot ett större statligt engagemang för alla medborgare. Man brukar även urskilja en tredje modell, den inkomstrelaterade modellen. Enligt denna modell, som även fick en viktig roll i Finland under 1960-talet i samband med införandet av lagstadgad sjuk- och arbetspensionsförsäkring, är huvudprincipen att de sociala förmånerna bör avspegla individens prestationer – ju högre inkomst desto högre socialskyddsnivå.

Karisto et al. (1998) lyfter fram invalidvårdslagen och lagar som stödde återuppbyggnaden av bostäder som viktiga i den sociala återuppbyggnaden efter kriget. Den viktigaste reformen var barnbidraget som kom år 1947, först som ett lönetillägg åt alla arbetstagare som försörjde barn under 17 år men ett år senare utbetalades det åt alla

familjer. Snellman (2003) konstaterar att barnfrågorna var viktiga eftersom nativiteten ökat snabbt efter kriget. För att synliggöra hur omfattande reformen var kan nämnas att barnbidraget utgjorde 40 % av statens socialutgifter år 1949.

Åren mellan 1950 och 1970 medförde de största förändringarna i välfärdspolitiken, mestadels på grund av det obligatoriska socialförsäkringssystemet. Folkpensionsreformen på 1950-talet kom som ett resultat av en politisk önskan om att alla har rätt till en lika stor grundpension. Sjukförsäkring, folkhälsolagen och moderskapspenningen blev verklighet, varav den sista omvandlades till en föräldrapeng på 1980-talet och möjliggjorde att papporna också kunde vårda barnen. Bostadsstödet utvecklades på 1960-talet för att hjälpa till med att sänka boendekostnaderna. Det var först riktat mot familjer men har sen 1980-talet betalats ut även till enskilda individer. Inom arbetspolitiken stiftades arbetstidslagen år 1965 som fastslog en arbetsvecka till fem dagar med 40 timmar. Utkomstskyddet för arbetslösa kom år 1960 och förnyades sedan genom sysselsättningslagen så att kraven mildrades och började gälla fler. Med tiden delades det in i ett arbetslöshetsstöd med inkomstrelaterad dagpenning och en arbetslöshetsersättning bestående av en grunddagpenning och ett basskydd. (Karisto et al., 1998; Nygård 2020.)

Kommunal fattigvård fick ge vika för socialvård under mitten av 1950-talet genom den nya lagen om socialhjälp. Synen på personer i behov av socialhjälp levde dock kvar och gör detta i någon mån ännu idag, hävdar Toikko (2005). De behövande fick benämningen socialvårdens klienter men skulle beaktas som fullvärdiga medborgare. Nu utformades också det kommunala socialarbetet i och med att socialarbetare som profession blev verklighet och en socialdirektörstjänst inrättades i kommuner med fler än 4000 invånare. Arbetet delades in i socialvård och sociala tjänster, det senare syftade på problem som uppstod i vardagen. Toikko framhåller att det blev allt viktigare att närma sig samhällets välmående på individnivå och bland annat familjearbetet utvecklades och landet fick sina första A-kliniker. Socialvårdslagen kom år 1984 och ersatte det tidigare vårdbidraget med ett utkomststöd som varje hjälpbehövande hade subjektiv rätt till enligt Karisto et al. (1998).

Under 1990-talet blev den finska statens socialpolitik föremål för ökad kritik enligt Karisto et al. (1998). Depressionsåren och den ekonomiska krisen var ett faktum och staten anklagades för att ha varit för givmild med sina bidrag och understöd och hade nu

grävt sin egen grop. Behovet att balansera den offentliga ekonomin ledde till sparprogram och nedskärningar i socialskyddet. I stora drag sänktes de flesta sociala förmåner och villkoren för dem stramades åt. Arbetsmarknadsstödet blev den nya formen att försöka engagera de arbetslösa, genom ett milt tvång till att delta i utbildning och sysselsättningsfrämjande verksamhet. (Raunio, 2000.)

Vilka sociala risker har den finländska välfärdsstaten tampats med under 2000-talet? Nygård (2020) svarar på frågan genom att lyfta fram fem politiska områden; pensions-, arbetsmarknads-, sjukförsäkrings- och familjepolitiken samt organiseringen av vår sociala välfärd. Pensionspolitiken har genomgått ett par större reformer som bland annat lett till ytterligare höjningar av pensionsåldern, förhöjd garantipension åt de fattigaste pensionärerna och i förlängningen ökad jämställdhet. I hälso- och sjukvårdspolitikerna har fokus legat på att minska sjukfrånvaron bland annat genom att försöka förbättra arbetsförmågan för speciellt långtidssjukskrivna. Trenden har även varit att successivt överföra den kommunala hälsovården till större regionala områden samt öppna upp för en ökad valfrihet med tanke på de privata aktörernas tillgänglighet. Dessa åtgärder skulle på sikt minska hälsoskillnader och därmed ge en ökad jämlikhet genom att minska klyftan mellan dem som har råd och inte har råd med privat hälso- och sjukvård.

Arbetsmarknaden har enligt Birnbaum (2010), Blomgren et al. (2016) och Nygård (2020) präglats av diverse försök att öka sysselsättningen och bekämpa långtidsarbetslöshet med rehabiliterande arbetsverksamhet och krav på aktivering. Johansson (2008) lyfter fram denna utveckling som gemensam för hela EU. Följden av den har haft som baksida att många arbetslösa varit tvungna att lyfta utkomststöd. Nygård konstaterar att Finland börjat använda striktare metoder gentemot långtidsarbetslösa, sjukskrivna och invandrare. Familjepolitiken har enligt Nygård (2020, s. 218) gått från en ”bidragsbaserad till en servicebaserad politik”, vilket lett till ökad flexibilitet i kombinationen familjeliv och arbete och lett till nedskärningar i de ekonomiska familjestöden. Barnfattigdomen har trots denna politik hållit sig på en någorlunda låg nivå, delvis på grund av förbättringar riktade till de mest utsatta, bland annat genom de behovsbaserade stöden. Organiseringen av vår sociala välfärd har enligt Nygård gått allt mer mot en privatisering av välfärdsservice, speciellt när det kommer till vård- och omsorgstjänster riktade mot barn, unga och äldre.

Beviljande och utbetalning av grundläggande utkomststöd förflyttades från kommunerna till Folkpensionsanstalten år 2017 och innebar en stor förändring. Tanken var enligt Blomgren et al. (2016) att överföringen skulle bidra med bland annat en minskad skamkänsla relaterad till ansökan om utkomststöd och öka en jämlik behandling av klienterna. Blomgren et al. uppmärksammar också det ökade behovet av nya arbetsmetoder och mer målinriktat socialt arbete i kommunerna. Arbetet handlar allt mera om social handledning, att koppla ekonomisk hjälp med kamratstöd och uppbyggnaden av ett socialt stödnätverk. Vidare konstateras att socialarbetet behöver präglas av kontinuerliga samhällsanalyser och kopplingen till socialpolitiken bör stärkas. Det förekommer också en oro gentemot dem som marginaliseras på grund av det nya och krävande arbetskulturen och därför inte nås av socialarbetarna, bland annat den målgrupp som saknar förutsättningar till social aktivitet.

Nygård (2020) använder uttrycket rekalkibrering för att illustrera den förändringsprocess den finländska välfärdsstaten befunnit sig i under 2000-talet och fram till idag. Trots att det ekonomiska läget varit trångt och lett till både nedskärningar och försämringar av den sociala välfärden, behöver vi även beakta de förbättringar som skett inom det socialpolitiska området. Satsningarna på barn och unga är stora och vittnar om en mer långsiktig välfärdsstrategi och en ökad aktivering av arbetslösa är till fördel för dem som har kapacitet men behöver motivation och andra stödåtgärder för att nå ända fram. Rekalkibrering står för en positiv utveckling där staten strävar framåt genom att lära sig av sina tidigare misstag och samtidigt göra rätt investeringar för framtiden.

Under tiden jag skrivit min magisteravhandling har vårt land drabbats av Coronapandemin. Ur ett socialpolitiskt perspektiv har vi än så länge bara sett en bråkdel av dess följder. Olika orosmoment förekommer både på statlig och kommunal nivå, liksom hos den enskilda medborgarens. I nuläget vet vi att ekonomin är kraftigt i gungning efter mer än ett år av hårda restriktioner och undantagsförhållanden i vårt samhälle. Resultatet är åtminstone en utbredd arbetslöshet och ett ökat behov av välfärdstjänster.

3.3 Sammanfattning

För att kunna ge ett svar på frågan varför vi agerar som vi gör behöver vi veta varifrån vi kommer. En historisk överblick är av betydelse när vi försöker analysera och förstå utvecklingen av dagens finländska välfärdssamhälle, som både inkluderar kyrkans

diakoni och socialpolitik med betoning på det sociala arbetet. Helosvuori et al. (2002) beskriver tre faser som utmärkande för diakonins utveckling. Den första fasen präglas av anstaltsdiakoni och kännetecknas huvudsakligen av att kristna kvinnor upplevde ett kall att utföra barmhärtighetstjänst. De utbildade sig till diakoner och diakonissor vid en diakonissanstalt och sändes därifrån ut i arbete bland nödlidande. Den andra fasen koncentreras kring församlingsdiakoni och det organiserade, lagstadgade diakoniarbetet ute i de lutherska församlingarna som tills stora delar utgick från den anställda diakonen. Tanken om en aktiv diakoniförsamling, där diakonen i stället bär ett koordineringsansvar och fungerar som sakkunnig och drivande är beskrivande för den tredje och nu aktuella fasen.

Under en period på 1800-talet hade den finska staten gett kyrkan ett särskilt ansvar för fattigvården och diakonin fyllde en uppgift. Under första hälften av 1900-talet fortsatte kyrkan genom sitt hälso- och sjukvårdsinriktade diakoniarbete lappa ett annat hål i samhällsbygget. Under senare delen av 1900-talet försökte diakonin hitta nya hål att lappa efter att staten tagit fullt ansvar för hälso- och sjukvården. Diakoniarbetet började istället rikta in sig på socialt arbete och speciellt på att fånga upp dem som föll igenom det sociala skyddsnetzets maskor. Med facit på hand var det en bra satsning eftersom diakonin i någon mån var förberedda när 1990-talets lågkonjunktur drog in över vårt land. Diakonin har blivit hårt drabbad längs med historien genom att gång på gång behöva bygga upp något nytt men den föränderliga diakonin speglar också dess identitet. Denna anpassningsförmåga har blivit en styrka som diakonin idag bär med sig, att ständigt hitta nya vägar och tillvägagångssätt för att komplettera det socialpolitiska arbetet i den finländska välfärdsstaten.

Den socialpolitiska utvecklingen i Finland har gått från nästan ett ingenting till ett mångfacetterat system. Det sociala arbetets utveckling beskriver Snellman (2003) med att fröet grodde under 1800-talet, växte fram under 1900-talet och förverkligades efter andra världskriget. Växten började i fattigvårdens 1800-tal med ett diffust statligt ansvar. Kommun och kyrka fungerade som aktörer med svag ansvarsfördelning och beslutsgång dem emellan. Växandet fortsatte genom finländarnas vilja att förändra rådande omständigheter och beslutsfattare som tog allt mer ansvar i sitt ledarskap. Efter världskrigen började vår nation succesivt arbeta sig framåt för att bygga ett allt bredare socialt stödnätverk och den materiella levnadsstandarden fortsatte att växa oavbrutet. Under den tiden kan vi tala om social uppgång i Finland.

Efter uppkomst kommer fall blir verklighet under 1990-talet när vårt land drabbas av social nedgång på grund av finanskrisen och därpå följande regression. Nygård (2020) sammanfattar tiden efter andra världskriget fram tills idag med att det först handlade om att expandera medborgarnas sociala rättigheter för att senare begränsa dem. Den osäkra framtiden är något som de finländska invånarna lärt sig leva med både på arbetsmarknaden och i samhället i stort. Samtidigt blir det globala inflytandet allt större, speciellt med tanke på ekonomi och dess konsekvenser som i sin tur når den enskilde medborgaren förr eller senare.

En utmaning inom diakoniarbetet som aktualiserats under de senaste decennierna är den accelererande dolda nöden. Levde en person i fattigdom i början av 1900-talet rörde det sig om akut brist på mat och husrum. Enligt historiska beskrivningar var de öppna med sin livssituation och hade sin plats i gatubilden som tiggare och övernattade vid fattiggårdar. Efter lågkonjunkturen på 1990-talet drabbades många välbärgade finländare av plötslig arbetslöshet och därpå följande skuldproblematik vilket ledde till en ny form av fattigdom, de nyfattiga. Med brödköerna blev en del av de nyfattiga också ett synligt element i större städer men många förblev fattiga bakom en fasad och klarade av att få ner sin levnadsstandard till ett existensminimum. Under 2000-talet kom en ny smygande fattigdomsbild in i vårt samhälle som en konsekvens av spel- och drogmissbruk samt skuldproblematik som följd av lättillgängliga snabblån och kreditmöjligheter. Den här formen av fattigdom är höljt bakom en dimma och det går inte att se vem som lider stor nöd och lever i fattigdom vid först anblicken. Det har medfört att den uppsökande verksamheten inom diakoniarbetet är betydligt mer utmanande nu än den var för 100 år sedan.

Redan innan Corona-pandemin drog in över vårt finländska välfärdssamhälle var det ekonomiska läget instabilt. Många kommuner har varit tvungna att minska personal och liknande tendenser sågs även inom kyrkan och förväntades tillta. I sin nuvarande strategi lyfter kyrkan fram att den minskade medlemsantalet påverkar kyrkans roll i det finländska välfärdssamhället (Kyrkostyrelsen, 2020b). År 2020 hörde drygt 67 % av befolkningen till kyrkan från att år 2000 ha legat på 85 %. Motsvarande procent för huvudstadsregionen är knappt 50. (Kyrkans statistikcentral, 2021). I skrivande stund har det dragit allt fler mörka moln över arbetsmarknaden, vare sig det rör sig om den kommunala sektorn, privata aktörer eller kyrkan. Vi står alla inför en osäker framtid med ökat tryck på frivilligarbetare och det egna sociala nätverket. (Salomäki et al., 2021). Efter

genomgången av diakonins och socialpolitikens senaste hundraåriga historia, kan jag inte låta bli att se en cirkel närma sig sitt slut. I början av 1900-talet var trycket stort på kyrkan, frivilliga och den egna släkten men då var det socialpolitiska engagemanget från statligt håll mycket bristfälligt. Hundra år senare kan vi spåra betydligt högre potential inom den offentliga socialpolitiken men resurserna sinar i takt med att ekonomin försämras. Det samma gäller för kyrkan i och med att den inte längre engagerar en lika stor majoritet bland det finländska folket. Det i sin tur bidrar till att ansvarsfördelningen mellan kyrka och stat fortsätter vara en central fråga.

4 Social rättvisa – ur ett filosofiskt perspektiv

Hur ser ett rättvist samhälle ut? Är det möjligt att fördela resurserna så att alla människor har likvärdiga möjligheter att förverkliga sina drömmar och potential? På vems ansvar ligger det att ta hand om de svaga och åsidosatta? Det är ett urval av frågor som många teoretiker från olika forskarbakgrunder och infallsvinklar grunnat på genom historien. Jag har valt att inrikta mig på rättvisa fördelningsprinciper ur ett filosofiskt perspektiv i min magisteravhandling, men vi stannar först upp vid ämnet social rättvisa.

Begreppet rättvisa har en politisk slagkraft men styrkan försvagas av att tolkningarna och förhållningssätten är mångfasetterade (Bergmark, 1998). Social rättvisa har också varit ett viktigt begrepp inom socialpolitiken globalt sett fastän det tolkas väldigt olika och varierar beroende på var i världen vi befinner oss. Nygård (2013) hänvisar till den nordiska välfärdsmodellen som menar att social rättvisa hänger samman med olika sociala rättigheter, medan den amerikanskt präglade välfärdsmodellen istället håller fram medborgarnas rätt att själva få bestämma över sitt liv som ett tecken på social rättvisa.

Vilken välfärdsmodell och vilka rättvisepprinciper gällande fördelning ett land använder sig av beror på vilken politisk ideologi som styr landet. Frågan som ställs är hur förhållandet mellan stat och medborgare ser ut. De flesta politiska ideologier strävar efter ett samhälle där alla invånare mår bra, där ingen riskeras svälta eller drabbas av våld och missbruk - men vägen dit ser olika ut. Den nordiska välfärdsmodellen bygger på en stark statsmakt som med hjälp av höga skattemedel arbetar för en välfärd som inkluderar alla invånare och bestämmer hur medlen ska fördelas och användas. I praktiken innebär det för den enskilde invånaren att skola, sjuk- och hälsovård är gratis eller subventionerad. För att upprätthålla ett sådant samhälle krävs ett omfattande regelverk men samtidigt garanteras invånaren samhällelig hjälp vid sociala eller ekonomiska svårigheter. Ett exempel på en annan ideologi är den amerikanska välfärdsmodellen som strävar efter välfärd genom ett lågt inflytande från staten och låga skatter. Istället är det på invånarens ansvar att finansiera skola och sjukvård. En dylik ideologi kräver inget stort regelverk utan ger istället en stor individuell frihet. När en individ i det senare samhället råkar ut för ekonomiska eller sociala problem är det egna sociala nätverket av stor betydelse. (Nygård, 2013; Phillips, 2013.)

En viktig fråga Beckman och Mörkenstam (2016) tar upp i diskussionen om olika rättviseteorier är vad vi ska tillämpa rättvisan på. Idéhistoriskt finns det tre möjliga

alternativ: personer, institutioner och procedurer. Under antiken var frågan om rättvisa knuten till en person och dennes handlingar och uttalanden. Ett samhälle ansågs bestå av enskilda individer och att det främst är på personnivå rättvisa ska råda. Senare filosofer ansåg att rättvisa på individnivå är för bräcklig grund att bygga på och de utvecklade därför ett påstående om att det är på samhällsinstitutionernas ansvar att rättvisa uppnås. Rättvisa procedurer är det tredje alternativet och här syftas det först och främst på rättsväsendets skyldighet att vara opartisk och behandla alla likvärdigt.

Phillips (2013) beskriver två socialpolitiska modeller som skiljer sig åt beroende på hur de ser på medborgaren som del av samhället, dess rättigheter och skyldigheter gentemot varandra. Marginalmodellen eller den så kallade residuala modellen utgår från att samhällets stöd ska ges den som verkligen behöver det, det vill säga de mest utsatta och nödställda. I praktiken innebär det att stödet är akut och förutsätter att det redan finns ett behov. Här kan vårt lands utkomststöd och arbetslöshetsförmåner fungera som exempel. Den andra socialpolitiska modellen, den institutionella modellen, utgår från att samhällsstödet tilldelas alla medborgare oberoende av om behovet finns eller inte. I vårt land kännetecknas det av att staten ger sina medborgare barnbidrag, hemvårdsstöd, sjukdagpenning och pension (Fpa, 2020). Den modellen är till sin karaktär mer förebyggande och långsiktig och försöker förhindra att problem uppstår (Phillips, 2013). I Finland används således bägge modeller men det har inte alltid varit en självklarhet, vilket framkom i föregående kapitel. I likhet med våra nordiska grannländer använde vi för ett par hundra år sedan den residuala modellen och den institutionella modellen är ett resultat av många år av socialpolitisk utveckling.

Nygård (2013) skiljer mellan två huvudformer av rättvisa, utgående från Aristoteles och andra moralfilosofers lära, nämligen den proceduriska rättvisan och den distributiva rättvisan. Den tidigare syftar på hur människan upplever sig bli hanterad och behandlad av samhällsinstitutionen på ett rättvist sätt och den senare hur en rättvis fördelning av samhällets tillgångar ska göras. Gemensamt för olika typer av rättvis fördelning är att lika fall bör behandlas lika och att liknande fall bör behandlas på liknande sätt, detta kallas även för den formella rättvisprincipen. Resultatet blir att både formen och utfallet bör vara jämlika. Beckman och Mörkenstam (2016) påpekar dock att den formella rättvisprincipen inte beskriver vilka likheter som är relevanta i sammanhanget.

”Att formulera en teori om rättvisa är att ta fram en lösning på ett fördelningsproblem” (Lindblom, 2020, s. 18). I grund och botten handlar socialpolitik om att omfördela samhällets resurser. Den brittiska forskaren i socialpolitik, R. M. Titmuss (1907—1973) menade redan i mitten av 1900-talet att välfärdsstatens och socialpolitikens uppgift var att skapa ett samhällssystem präglad av omfördelning och social delaktighet för alla medborgare (Johansson, 2008). Men åsikterna och teoribildningarna om hur ett samhälle skall organisera omfördelningen skiljer sig åt. När social rättvisa diskuteras finns det dock ett antal erkända idéer att utgå ifrån. Den kanske mest välkända är utilitarismen, som under 1800-talet var en dominerande ideologi och har fortfarande idag en stark ställning inom filosofin. Den utgår kort beskrivet från att maximera den sammanlagda nyttan åt största möjliga antal människor samt minimera utfallet av lidande. En långt senare uppkommen idéteoretiker är den amerikanska politiska filosofen John Rawls (1921—2002) och hans teori om rättvisa från 1970-talet. Han ifrågasatte det utilitaristiska synsättet genom att förespråka en jämlik och utbredd rättvisa och används ofta som utgångspunkt när social rättvisa diskuteras idag. Han i sin tur blev kritiserad av den amerikanska liberala filosofen Robert Nozick (1938—2002) som satte vikten vid de mänskliga rättigheterna och ifrågasatte hela idén om välfärdsstaten. Andra samtida kritiska röster som hörts gällande den orättvisa fördelningen som existerar i dagens samhälle har förts fram av bland andra den indiska nationalekonomen Amartya Sen (1933—) och den amerikanska filosofen Michael Walzer (1935—). (Beckman & Mörkenstam, 2016; Rawls, Sen & Walzer, 1993.)

Ifall att resurserna som ska fördelas är begränsade, vilket de ofta är, behövs en prioritering av dem och hur den ska utföras har lett till delade åsikter. En del anser att alla har lika stor rätt till kakan och förespråkar en jämlik fördelning. Andra tycker att de som kommer först till kvarn gör sig förtjänta av det som ska distribueras och håller därmed på en meritokratisk fördelning. En tredje åsikt är att de mest utsatta har störst behov och bör därför prioriteras först vilket leder till en behovsbaserad fördelning. Dessa filosofiska fördelningsprinciper härrör sig från olika ideologier, rättviseteorier och idépåverkare och dem kommer jag att diskutera i detta kapitel.

4.1 Den jämlikhetsbaserade rättvisepincipen

Tanken att alla har lika stor rätt till kakan kan låta enkelt men betyder det samtidigt att alla har rätt till lika stor del av den? Förhållandet mellan social rättvisa och jämlikhet är komplicerat. Båda begreppen beskriver den sociala relationen mellan olika samhällsgrupper och hur den ska ordnas. Jämlikhet mellan grupper i samhället kan dock både syfta på att alla ges likartade startmöjligheter och därmed har samma utgångspunkt eller så handlar det om att slutresultatet, utfallet, är jämnt fördelat. Tolkningen av jämlikhet är betydligt mer komplex än rättvisa. Rättvisa är ett utpräglat positivt begrepp och beskriver en skillnad mellan människor som bör finnas. Ingen kan säga sig vara motståndare till rättvisa. Jämlikhet är därmed ett mer avgränsat begrepp än rättvisa. Uppfattningen av jämlikhet kan variera stort och ett rättvist samhälle kan därför te sig både ojämlikt och jämlikt, beroende på vem betraktaren är. (Rawls et al., 1993; Nygård, 2013.) Beckman och Mörkenstam (2016) skiljer på jämlikhetstanken, jämlikhetsprincipen och jämlik fördelning och menar att det är fullt möjligt att vara förespråkare av den ena och inte de andra. Jämlikhetstanken framhåller att alla människor har lika värde, jämlikhetsprincipen behandlar alla jämlikt och jämlik fördelning vill att en nytta fördelas jämlikt. En jämlik fördelning kallas även för en egalitär fördelningsprincip.

Beckman och Mörkenstam (2016) menar att ända sedan jämlikhet lyftes fram som ett politiskt ideal genom den franska revolutionen och blev en del av socialismens ideologi har kritiker hävdade att dess strävan både är absurd och omöjlig. De hänvisar bland annat till den politiska debatten i Sverige där det framkommit att strävan efter jämlikhet betraktats som meningslös eftersom det alltid kommer att uppstå nya ojämlikheter. Detta resonemang tangerade även Sen (1995), när han lyfte fram begreppet Pareto-optimalitet, ett uttryck myntat av den italienska ekonomen Vilfredo Pareto (1848—1923). Enligt det kan ingen få det bättre utan att någon annan får det sämre. Sett ur det perspektivet kan både en jämlik och en ojämlik fördelning av samhällsresurserna vara Pareto-optimal. Samma resonemang för den amerikanska politiska filosofen Samuel Scheffler (2001) när han framhåller att varje beslut som gynnar en individ eller grupp ekonomiska fördelar påverkar i sin tur andra individer eller grupper.

När olika rättvisa fördelningsprinciper diskuteras utgår filosofer vanligtvis från det utilitaristiska perspektivet eller Rawls tankar om social rättvisa. Utilitarismens

fördelningspolitik menar att en jämlik fördelning ger större nytta än en ojämlig, enbart genom att beakta resultatet i slutändan. Rawls i sin tur ansåg att det inte går att bara mäta resultatet, utan det krävs också rättvisa regler för att i sin tur styra handlandet. Med andra ord är inte en rättvis fördelning möjlig om den inte tillkommit på ett rättvist sätt. (Bergmark, 1998; Rawls et al., 1993.)

För att förstå rättvisa utgående från Rawls (1996) resonemang behöver vi se på hans idé om ursprungssituationen. Han utgick från ett tankeexperiment om en ursprungssituation där en grupp människor iakttar ett samhälle utifrån, utan att ännu vara en del av det. De får sedan som uppgift att bilda sig en uppfattning om på vilket sätt samhället bäst ska byggas upp, oberoende av vem de själva kommer att vara i samhället och vilken uppgift de vill ha. Rawls menar att experimentet ska hjälpa oss att förstå vad social rättvisa kräver. Den största utmaningen blir att helt koppla bort vår egen identitet och istället ge utrymme för vårt förnuft att verka. Tankeexperimentet utmynnar i två rättvisepprinciper. Den första rättvisepprincipen lyder att alla har rätt till samma frihet och kallas frihetsprincipen. Med frihet menar Rawls att alla har rätt att rösta, ställa upp i val, rätt att äga samt yttrande-, mötes- och religionsfrihet. Dessa rättigheter ska ses som grundläggande och bör fördelas jämlikt. Här kan vi dra paralleller till de rättigheter vi har som människor oberoende av exempelvis nationalitet och kön. År 1948 gav FN ut sin deklaration om de mänskliga rättigheterna och ur ett globalt perspektiv anses dessa rättigheter vara universella enligt Bauhn (2006). I vår egen grundlag finns också beskrivet vilka rättigheter finländska medborgare har. Lagstiftningen tryggar finländarnas sociala rättigheter såsom nödvändig utkomst och omsorg, social trygghet och tillräckliga social- och hälsovårdstjänster.

Finlands konstitution är fastslagen i denna grundlag. Konstitutionen skall trygga människovärdets okränkbarhet och den enskilda människans frihet och rättigheter samt främja rättvisa i samhället (Finlands grundlag, 731/1999, 1 kap, §1).

Rawls andra princip, skillnadsprincipen, menar att sociala och ekonomiska ojämlikheter ska arrangeras så att de är till största möjliga nytta för de sämst ställda. Detta innebär till exempel att det i undantagsfall kan finnas motiv för olika höga löner om det bidrar till att gynna de sämst ställda. Men han betonar att skillnadsprincipen i första hand håller fram jämlikhet, en ojämn fördelning behöver starka bevis för att berättigas. Under

skillnadsprincipen betonas även äganderätten genom att alla samhällsklasser har rätt att spara till sina efterkommande.

Rawls gav frihetsprincipen högst prioritet eftersom ”den politiska friheten inte får offras för den ekonomiska välfärdens skull” (Rawls et al., 1993, s. 13). Rawls teori om rättvisa består alltså av ett tankeexperiment om det perfekta samhället och av två principer, frihetsprincipen (medborgerlig jämlikhet) och skillnadsprincipen (ekonomisk jämlikhet). (Bauhn, 2005; Beckman & Mörkenstam, 2016; Rawls et al., 1993; Rawls, 1996.)

Rawls (1996) framhåller att de fördelningsbara sociala nyttigheter som samhället kan kontrollera bör fördelas rättvist. Det innebär enligt Stolpe-Kaustinen (2007) att samhället inte kan göra anspråk på skillnader som exempelvis hälsa och intelligens, förutom att stöda olika vårdformer och utbildningsmöjligheter. De sociala nyttigheterna handlar med andra ord om det som individerna behöver för att kunna vara jämlika medborgare. Rawls teori om social rättvisa ledde enligt Beckman och Mörkenstam (2016) till en omfattande teoretisk debatt och nya synsätt. Förutom att utilitarismen utsattes för kritik ifrågasattes även den tidigare synen på statens ansvar för ekonomisk jämlikhet genom att omfördela resurserna från de rika till de fattiga. Rawls ville istället tona ner den ekonomiska omfördelningen och istället rikta blicken mot en rättvis behandling och den så kallade proceduriella rättvisan och genom den göra omfördelningen mer eller mindre onödig. En nutida amerikansk filosof, Nancy Fraser (1947—) har i sin tur försökt vända blicken tillbaka mot en ekonomisk omfördelning eftersom hon anser att samhället kräver det fortsättningsvis vid sidan av en rättvis behandling (Fraser, 2011). Tullberg (2004) ifrågasätter Rawls kombination av process och resultat. Han menar att Rawls kringgår det som inträffat innan något skall fördelas, vilket i sig har stor betydelse för om resultatet kan betraktas som rättvist eller inte. Tullberg jämför med hur orimligt Rawls resonemang blir om man istället för belöning ser på bestraffning genom att utjämna straff för att öka jämlikheten utan att beakta storleken på brottet.

Walzer lyfter upp två orättvisor i ett samhälles strävan efter jämlikhet. De två orättvisorna är vissa grupperns monopol och vissa grupperns dominans. En del samhällsgrupper har monopol på sociala nyttigheter och Walzer ger som exempel aristokraternas ensamrätt till jordegendom i det feodala samhället och möjligheten att nyttan smittar av sig till andra områden. Den andra orättvisan tangerar olika former av dominans. Som exempel tar han personer med politisk makt och menar att de samtidigt också har ekonomiska fördelar

eller tvärtom, ekonomisk makt leder till politiskt inflytande. Walzer hävdar att ett stort kapital inte per automatik ska ge tillgång till bättre vård, utbildning eller politisk makt. När monopol leder till dominans talar Walzer om tyranni. Han drar också paralleller till möjligheterna att via familj och släktband hjälpa sina efterkommande framåt i livet. (Beckman & Mörkenstam, 2016; Rawls et al., 1993; Miller & Walzer, 1995.)

Nyss nämnda orättvisor för oss vidare till några av de mest centrala begreppen inom sociologin, nämligen sociala klasser, social skiktning, socialt arv och systematisk ojämlikhet. Den tyska samhällsteoretikern Karl Marx (1818—1883) utvecklade klassanalysen och menade att våra relationer präglas av vilka materiella resurser vi har och därpå följande intressen. Marx delade in samhället i två huvudsakliga klasser, de som äger kapital eller företag och de som säljer sin arbetskraft för att försörja sig. Han ansåg att ett samhälle utvecklas utifrån dessa premisser. (Abercrombie 2006; Edling & Rydgren, 2007; Edling & Liljeros, 2016).

Slaveri, kast- och ståndsystem är några historiska exempel som Beckman och Mörkenstam (2016) och Edling och Liljeros (2016) beskriver på hur vissa samhällen delat in sina invånare i olika sociala klasser. Även i våra nordiska länder känner vi till den tidigare indelningen i adel, präster, borgare och bönder. Giddens (2007) menar att det fortfarande finns en överklass men att den med tiden blivit allt mindre. Medelklassen är en brokigare skara och delas därför numera in i högre och lägre medelklass. Giddens nämner också arbetarklassen som en allt mindre grupp, delvis på grund av att den närmat sig den lägre medelklassen. Finns det också en underklass? Enligt Giddens råder stora geografiska skillnader men mycket tyder på att vi behöver benämna den del av befolkningen som nätt och jämnt håller sig över vattenytan – trots att ämnet är laddat.

Det sociala arvet är ytterligare ett begrepp som uttrycker denna ojämlikhet. Både Abercrombie (2006) och Giddens (2007) hävdar att barn med föräldrar i en högre samhällsklass tenderar ha större möjligheter att ärva en hög position trots att de inte har samma begåvning och erfarenhet som skulle krävas utifrån sett. Arvet kan bestå av sociala kontakter, nätverk eller pengar och bidra med en ojämlikhet. Det sociala arvet kan också gå i motsatt riktning genom att det kan vara nära på omöjligt för ett barn att klättra uppåt i samhällshierarkin. Ett samhälles sociala skiktning är på inget sätt statisk utan utvecklas hela tiden. Det råder olika synsätt och åsikter om vilka sociala klasser vi har idag och hur många de är till antalet. Antikainen, Rinne och Koski (2013) menar att dagens

samhällsutveckling gällande arbetsliv och arbetsmarknad lett till att vi inte vet vilka nya sociala klasser som kommer att utkristalliseras. Edling och Rydberg (2007) menar att indelningen långt är beroende av vad vi är ute efter att studera. Både Abercrombie och Edling och Rydgren ser det som ett obestridligt faktum att alla samhällen har någon form av hierarkiska skikt och att det finns en samverkan mellan pengar, makt och status. De hävdar att en stor del av ojämlikheten bestäms genom dessa faktorer som i sin tur ofta är ett resultat av våra personliga och ekonomiska förutsättningar, utbildningsmöjligheter och senare yrke eller arbetsförhållande. Det finns med andra ord antingen en möjlighet eller en risk att födas in i en specifik social klass, vilket leder till att det ständigt bildas en form av systematisk ojämlikhet. Fraser (2011) ser det här som industrisamhällets grundläggande politiska konflikt och att en ekonomisk omfördelning är den främsta lösningen på den. Hon väljer också att använda termen erkännande när hon syftar på hur relationen mellan sociala grupper bör vara, inte genom att sätta likhetstecken mellan dem.

Enligt Abercrombie (2006) är fattigdom en av de största konsekvenserna av en ojämlik fördelning av inkomst och förmögenhet. Även Sen (1995) lyfter fram fattigdomsproblemet genom att se det som ett Pareto-optimalt tillstånd när en del människor svälter och andra lever i lyx. Han menar att ett annat Pareto-optimalt tillstånd kunde likväl vara att ingen behöver svälta. Rawls bidrag till förnyelse gällande synen på fattigdom från ett rättviseperspektiv är att det bästa sättet att mäta hur rättvist ett samhälle är, är genom hur de sämst ställda har det ställt (Rawls et al., 1993).

Låt oss här stanna upp vid ämnet jämlik fördelning och hur en nyttighet kan fördelas jämlikt. Vi antar att alla människor har lika värde och bör därför behandlas lika. Jämlikhetstanken och jämlikhetsprincipen är dessvärre inte en fördelningsprincip på grund av att de inte tar hänsyn till allas intressen. Walzer valde att beskriva det som att jämlikhet är beroende av sitt sammanhang, av sin sociala betydelse. (Beckman & Mörkenstam, 2016; Miller & Walzer, 1995.) Lindblom (2020) är inne på samma spår när han utgående från Rawls söker efter en fördelningsprincip för jämlikhet. Han menar att det är långt ifrån den enda tolkningen att anse att alla bör få exakt lika mycket. Han konstaterar därmed att vi dels behöver förklara vad vi menar med att alla bör få en lika stor del, dels vad det är för nyttigheter som skall fördelas jämlikt. Som svar på första frågan ger han följande fyra alternativ; Turjämlikhet, tillräcklighet, prioritarism samt strikt jämlikhet. Turjämlikhet har rätt samma betydelse som strikt jämlikhet, men turjämlikheten sätter även vikt vid det personliga ansvaret. Tillräcklighet ställer frågan

vad vi vill uppnå i vår strävan efter jämlikhet. Är målet att alla skall ha tillräckligt istället för lika mycket? Om svaret är jakande är tillvägagångssättet enkelt. Följdfrågan blir vad vi gör med det som överstiger det tillräckliga – visar det i så fall på en orättvisa? Prioritarianism företräder dem som har det sämst ställt och anser att det viktigaste är att de får det bättre men den tillåter samtidigt ojämlikhet. Strikt jämlikhet kunde enligt Lindblom innebära att alla får lika mycket av det som är värdefullt eller också lika möjligheter och hänvisar till Rawls:

Social and economic inequalities are to satisfy [the condition that] they are to be attached to offices and positions open to all under conditions of fair equality of opportunity... Those with the same level of talent and ability and the same willingness to use those gifts should have the same prospects of success regardless of their social class of origin, the class into which they were born and develop until the age of reason. (Rawls, 2001, s. 42—44)

Lindblom (2020) poängterar att syftet med denna princip är att skapa lika möjligheter för fria, jämlika medborgare och att en central egenskap hos ett rättvist samhälle är att leva upp till ett sådant ideal. Utöver det säkerställer Rawls genom skillnadsprincipen att de som har det mer än tillräckligt bra endast får behålla den rätten om det även gagnar de som har det sämst ställt. Som svar på den andra frågan, vilka nyttigheter som skall fördelas jämlikt lyfter Lindblom upp huvudalternativen välfärd och möjligheter till välfärd, resurser, förmågor och fördelar. Av dessa lyfter han speciellt upp begreppet resursism vilket han även påstår att utgör standardteorin inom den nutida jämlikhetsforskning.

Wolming (1999) hänvisar till N. E. Bowies tre varianter av den egalitära fördelningsprincipen, där den första utgår från lika stora delar till lika många, medan den andra ger olika stora delar till olika grupper men delas lika inom gruppen. Den tredje varianten vill att välfärdsstaten garanterar en minimistandard som alla har tillgång till och fördelningen bör gynna det målet. Wolming fortsätter med att lyfta fram Bowies skiljelinje mellan klassisk och ekonomisk utilitarism, där den första strävar efter en fördelning som ger största möjliga lycka åt så många som möjligt, medan den senare väljer en fördelning som leder till en maximering av ekonomisk välfärd åt så många som möjligt.

4.2 Den förtjänstbaserade rättvisepincipen

Har vi en moralisk rättighet att få lön för vår möda? Är det en självklarhet att bli belönad, alternativt bestraffad, utgående från våra handlingar? Meritokrati bygger på idén att meriter och förtjänst är viktigare än bakgrund. I en meritokrati ska den bäst meriterade styra, oberoende politisk, ekonomisk eller social status.

Meritokrati kommer från latinets *meritus* (förtjänst) och *kratein* (styre). Ursprungligen var det en ideologisk rörelse som växte fram i samband med industrisamhället i Frankrike på 1700-talet. Folket ifrågasatte aristokratins makt och krävde att alla medborgare skulle behandlas lika, oberoende bakgrund. De höll fram att när en tjänst ska tillsättas ska det ske utgående från förtjänst och skicklighet och oberoende samhällsklass och social status. Enligt Nationalencyklopedin (2020) är meritokrati en samhällsordning där individerna rangordnas utgående från utbildningsmässiga meriter och erhålls sedan sociala belöningar i form av inkomst eller status.

Enligt Hansson (2007) talade redan Aristoteles om dygd och att resurser skall fördelas efter förtjänst. Han tänker sig att Aristoteles menade att förnuftet manar oss människor till att leva ett aktivt och dygdigt liv, vilket särskiljer oss från djuren. När det gäller rättvisa så bör därför en dygdig människa erhålla mer resurser än den som saknar dygd, för att hen förtjänar det. Den marxistiska idétraditionen har också gett ett bidrag till den förtjänstbaserade fördelningsprincipen. Marx fördömde det kapitalistiska lönearbetet, där kapitalägaren får största delen av pengarna, medan den som utför största mängden arbete får endast en bråkdel. Istället förespråkade Marx en proportionsprincip där var och en får lön utgående från storleken på sitt bidrag: ”av var och en efter förmåga, åt var och en efter bidrag” (Beckman & Mörkenstam, 2016, s. 41).

Den tyska sociologen Max Weber (1864—1920) ifrågasatte följderna av Marx påtänkta proportionsprincip. Weber (1986) antog att de ekonomiska vinster arbetarklassen skulle lyckas erövra genom en socialistisk revolution, istället skulle öka trycket på en mer omfattande byråkratisk organisation och resultera i ett ännu större förtryck. Weber föreslog en modell för den perfekta byråkratin med nio grundläggande principer, varav rekrytering, befordran och hierarki skulle baseras på meriter.

Frågan om socialt medborgarskap, sociala rättigheter och skyldigheter har varit ett aktivt diskussionsämne inom socialpolitiken under de senaste decennierna enligt Johansson

(2008). Frågan som ställts är hur synen förändrats sedan ämnet aktualiserades första gången av bland andra den brittiska sociologen T. H. Marshall (1893—1981) i slutet av 1940-talet. Marshall frågade sig om ett samhällsligt medborgarskap per automatik ledde till vissa sociala rättigheter oberoende av förtjänst. Han frågade sig också om välfärdsstatens utveckling påverkade dessa rättigheter och eventuella skyldigheter. Marshall hävdade att utvecklingen gått från att arbete betraktats som plikt och dygd till ett medborgarskap med betoning på sociala rättigheter och förmåner. Han ansåg ändå enligt Johansson att till det sociala medborgarskapet hör att bidra till samhällets välfärd och därmed arbetsprestation. Men Marshall glömde inte dem som inte uppfyllde dessa kriterier utan förespråkade en form av utkomststöd som social rättighet tillhörande medborgarskapet. Dock har han ofta blivit utpekad som en större förespråkare av sociala rättigheter framom skyldigheter.

Utvecklingen tyder enligt Johansson (2008) på att ha gått från att arbete har betraktats som en plikt och dygd, via ett medborgarskap med betoning på sociala rättigheter och en del skyldigheter till att idag återigen fokusera på arbetets betydelse och vikten av denna medborgerliga skyldighet. I diskussioner som förts har en indelning gjorts i aktivt och passivt socialt medborgarskap, vilket innebär att medborgaren antingen arbetar för sitt bröd eller passivt tar emot ersättning från välfärdsstaten. I kapitel 3.2 beskrevs socialpolitikens utveckling i Finland och där framgick att nyare reformer sätter större vikt vid att en social förmån bör kombineras med någon viss skyldighet. Dessutom går utvecklingen mot att allt fler grupper som tidigare betraktats som arbetsoförmögna allt mer blir integrerade på arbetsmarknaden, bland andra funktionshindrade och deltidspensionärer. Utmaningen enligt Johansson är att hitta den rätta balansen mellan dessa sociala rättigheter och skyldigheter som hör medborgarskapet till.

Den brittiska statsvetaren David Miller (1946—) är en av nutidens teoretiker som försvarar meritokrati. Miller (1999) anser att tanken om förtjänst är djupt rotad i människan och har ett starkt stöd bland folket. Samtidigt poängterar han att jämlikhet och behov behöver balanseras ihop med förtjänst för att accepteras som rättviseteori. I Finland kan detta folkliga stöd spåras genom satsningar på krigsveteraner och till den äldre generationen i allmänhet för att de var med och byggde upp landet i och med vår självständighet. De har så att säga gjort sig förtjänta av en god äldreomsorg. (Beckman & Mörkenstam, 2016; Bergmark, 1998.) Historiskt sett är det också värt att poängtera att vi

har en stark statsmakt i Finland som under de senaste hundra åren värderat hög utbildning och arbete och gjort stora satsningar i enlighet med den linjen (Antikainen et al., 2013).

När vi i kapitel 4.1 redogjorde för jämlikhet och ojämlikhet i ett samhälle utgående från sociala skillnader kan vi också se det från en meritokratisk synvinkel. Abercrombie (2006) menar att när ett samhälle betraktas som ojämlikt utifrån skillnader i inkomst, bostadsförhållanden och hälsa är det samtidigt ett resultat av individers olika förmågor och potential och kan därmed uppfattas som en rättvis meritokrati. Med samma argument går det att förespråka höga positioner i samhället och deras höga löner eftersom det behöver finnas motivationsfaktorer och belöningsystem för att nå de mest kompetenta personerna. Samtidigt möts vi av nya utmaningar i den politiska diskussionen om individers olika förmågor och möjligheter att vara delaktiga i samhället och på arbetsmarknaden. Nygård (2020) beskriver en utmaning som en social prislapp, nämligen följden av arbetsmarknadsreformer som ökat sysselsättningsgraden. ”Att skära i arbetslöshetsförmåner har ofta setts som ett effektivt sätt att tvinga fram aktivitet bland arbetslösa, men konceptet missar en viktig poäng. Alla som saknar arbete har nödvändigtvis inte kapacitet att ta en fulltidsanställning” (Nygård, 2020, s. 392).

I ovanstående resonemang finns en koppling till den brittiska sociologen Michael Young (1925—2002) som antas vara den första som myntade begreppet meritokrati – dock med en nyans av satir. Young (1960) ville väcka tankar och frågade sig om klasskillnaderna i samhället i själva verket beror på fördelningen av intelligens. Han tänkte sig att den del av befolkningen som bildar överklass har erhållit sina höga positioner i samhället på grund av sin höga intelligens. Ifall att antagandet stämmer, förklarar det enligt Young varför de sociala klasserna lever vidare från generation till generation, arvslotten ligger inte i att åka snålskjuts genom att födas in i en social klass utan i form av nedärvd intelligens. Med andra ord bildas en överklass utifrån meritokratiska förutsättningar.

Nutida forskning inom det neuropsykologiska området tyder på att det finns samband mellan ett barns intelligens och familjens inkomst. Noble et al. (2015) har studerat hur hjärnan utvecklas olika på barn som växer upp i familjer med olika socioekonomiska förutsättningar. De delar av hjärnan som påverkas är relaterade till intelligensen och visar på skillnader redan i småbarnsåldern, trots att de vid födseln var så gott som identiska. Enligt studien löper ett barn som växer upp i en fattig familj 75 % högre risk att själv leva i fattigdom. Noble et al. poängterar att de neurologiska fynden uppstår på grund av

fattigdomens konsekvenser genom bland annat överhängande stress, utanförskap, föräldrarnas psykiska hälsa och näringsfattig kost. Swärd och Engelmark (2012) konstaterar gällande fattigdomens påverkan på barns utveckling att skadeverkningarna kan kompenseras med en god skol- och närmiljö, men framhåller samtidigt att det finns en smärtgräns för när barn inte kan skyddas från de negativa effekterna.

Den amerikanska sociologen Robert Merton (1910—2003) utvecklade en teori med namnet Matteuseffekten som innebär att den som redan har en förmåga blir belönad, medan den som saknar förmåga får det ännu sämre (Merton, 1968). Teorin är byggd på ett bibelställe hos Matteus, kapitel 25, vers 29: ”Var och en som har, han skall få, och det i överflöd, men den som inte har, från honom skall tas också det han har” och Merton kopplar det samman med det kända uttrycket: *The rich get richer and the poor get poorer*. Dannefers (2003) utvecklade i sin tur konceptet med kumulativa fördelar och nackdelar och Walker (2012) beskriver hur föräldrars samhällsklass, inkomst och utbildningsnivå inverkar på barns utveckling och möjligheter senare i livet. Han lyfter också fram betydelsen av god arbetsförmåga och tillgång på arbete i medelåldern som viktiga faktorer för de ekonomiska villkoren i ålderdomen.

Rawls (1999) förhöll sig skeptisk till den förtjänstbaserade fördelningsprincipen, just på grund av att en del människor skulle ha rätt att förtjäna mer på grund av sin talang eller flitighet som i grunden är en oförtjänt och slumpmässig egenskap. Han förkastade idén och ansåg att det ligger utanför vår kontroll.

Alltså är det fel att den enskilde som av naturen fått större gåvor, och den högtstående karaktär som har gjort det möjligt att utveckla dem, har rätt till ett samarbetsystem som gör att han kan få ännu större fördelar på sätt som ingen annan vinner på. Vi förtjänar inte vår plats i fördelningen av medfödd begåvning mer än vi förtjänar vårt utgångsläge i samhället. Att vi skulle förtjäna den högtstående karaktär som gör att vi kan anstränga oss för att odla våra förmågor är också problematiskt, ty en sådan karaktär hänger till stor del på att vi i livets början haft tur med familj och sociala förutsättningar, något som vi inte kan ta åt oss äran av. Begreppet förtjänst passar inte in här. (Rawls, 1999, s. 113)

Rawls är enligt Duus Otterström (2007) inte den enda skeptikern till meritokrati bland rättviseteoretikerna inom det distributiva området men han ser Rawls inställning som väldigt radikal. Duus Otterström syftar på Rawls tankar om att inte ens ansträngning berättigar ojämlikheter, utan den likställs med intellektuell begåvning eller fysiska förutsättningar - ifall de inte omfattas av skillnadsprincipen. Scheffler (2003) kommer till Rawls försvar genom att visa att det snarare handlar om att förtjänst inte skall spela någon roll i distributiva frågor. Han ser frågor om rättvis fördelning som holistiska, att de helt enkelt inte kan sammanföras med individualistiska termer som förtjänstfrågor förutsätter. Beckman och Mörkenstam (2016) menar i sin tur att förtjänst kan betraktas som en hjärtlös etik och att det antagligen är den hjärtlösheten som orsakar huvudbry för många rättviseteoretiker.

Många förtjänstteoretiker anser i motsats till dessa skeptiker att förtjänst är en väldigt viktig aspekt av social rättvisa, dock inte den enda. Bergmark (1998) framhåller att meritokratis försvarare ser en moralisk rätt att få utdelning som resultat av ansträngning på arbetsmarknaden. De anser att det är rättvist och berättigat att få det vi förtjänar trots att det samtidigt bidrar med ojämlikhet. Detta resonemang syftar både på en positiv och en negativ följd av beteendet. I positiva sammanhang har vi mött på uttryck som *en välförtjänst seger* och i negativa sammanhang att *hen får det hen förtjänar*. (Beckman & Mörkenstam, 2016; Bergmark, 1998.) Ett bidrag Axberg (1997) och Beckman och Mörkenstam lyfter upp i diskussionen om negativa följder är frågan om en rökare eller alkoholmissbrukare har rätt till samma vård som andra, trots att personen själv bär orsak till ohälsan. Resonemangen kring dessa frågor utmynnar ofta i en omfattande moralisk debatt. En sådan debatt fördes i vårt eget land under statsminister Juha Sipiläs regering (Statsrådet, 2015) när den nya aktiveringsmodellen bland de arbetslösa infördes för att motivera de långtidsarbetslösa.

4.3 Den behovsbaserade rättvisepincipen

I vårt lands lagstiftning liksom i samhällsdebatten är begreppet behov i flitig användning, har hög prioritet och stor slagkraft. Att en människas absoluta behov inte tillgodoses väcker känslor och leder ofta till en vilja att möta behovet från socialpolitiskt håll. Vad kännetecknar ett behov? Åsikterna och diskussionerna gällande begreppet och dess definition är många och långa.

Bergmark (1998) framhåller att indelningen i absoluta och relativa behov är en av de mest förekommande och är samtidigt lättillgänglig. Människans absoluta behov kännetecknas först och främst av vårt näringsbehov i form av mat och vatten. Därefter kommer vårt basbehov av trygghet och skydd från yttre skada och hot. De absoluta behoven är universella och inte knutna till tid och rum. De relativa behoven å andra sidan anses som sekundära eftersom de kan variera beroende på i vilken kultur och tid vi lever i. De har också tendens att vara abstrakta och subjektiva och bestäms långt utifrån våra värdesystem. Det kan till exempel handla om barns behov av hobbyn och tekniska hjälpmedel. Skiljelinjen mellan de absoluta och relativa behoven är bräcklig och ifrågasatt av kritikerna menar Bergmark. För att illustrera dilemmat visar Bergmark på den amerikanska psykologen Abraham Maslows (1908—1970) femdelade behovshierarki. Enligt den hittar vi våra basbehov på de två understa nivåerna, det vill säga våra fysiologiska behov samt behov av skydd och säkerhet. På den tredje nivån finns vårt behov av kärlek och tillhörighet och redan där anser kritikerna att en skiljelinje går, i likhet med de efterföljande nivåerna som tangerar behoven av uppskattning och självförverkligande.

Behovsprincipen faller tillbaka på tanken om den tidigare nämnda marginal- eller residualmodellen som menar att samhället skall stöda de mest utsatta och dem som mest behöver hjälp. Behovsprincipen, även kallad selektiv fördelning, menar att för att uppnå social rättvisa och jämlikhet behöver hjälpen först och främst ges till de mest behövande. Marx tänkte sig att behovsprincipen med hjälp av kommunismen kommer att ersätta proportionalitetsprincipen när den kooperativa rikedomens börjat flöda (Beckman & Mörkenstam, 2016).

Sen har engagerat sig i den moralfilosofiska diskussionen genom sina viktiga frågeställningar inom ämnet rättvisa och rättvis fördelning. Sen (2009) söker moraliska skäl till att ett samhälle organiseras enligt marknadsprinciper. Han hävdar att ett svar skulle vara marknadens egenvärde eller dess goda konsekvenser. Nozick hade tidigare försvarat marknadens egenvärde utgående från egendomsrätten och rätten att köpa och sälja, oberoende vilken konsekvensen blir för människornas välfärd. Sen spinner vidare på den tematiken och konkretiserar genom en hänvisning till sina egna undersökningar om tredje världens hungersnöd. Han hävdar att svältkatastrofer många gånger inträffat trots att den totala mängden livsmedel varit tillräcklig. Om maten hade fördelats enligt behov hade ingen behövt svälta. Men eftersom fördelningen skedde enligt

marknadsprinciper kunde inte de fattigaste skaffa sig mat för att överleva. Han frågar sig hur det kan vara möjligt att regler gällande ägande och överföringar kan ha högre prioritet än miljoner människors liv och död. Sens slutsats blir därmed att marknadsprinciperna behöver ta resultatet av sina handlingar med i beräkning. (Rawls et al., 1993; Sen, 2009.)

Sen (2009) diskuterar även den omdebatterade frågan gällande två slag av frihet, negativ och positiv. Den negativa friheten anser att det inte ska finnas några yttre hinder för att förverkliga sina drömmar, med andra ord ska inte staten blanda sig i medborgarnas liv. Den positiva friheten har argumenterat för ett statligt ingripande, exempelvis genom fördelningspolitik, för att kunna ge praktiska möjligheter för invånarna att förverkliga sina drömmar. Sen preciserar den positiva friheten genom att se den som förmågor (capabilities) att fungera på olika sätt. Som ett konkret exempel lyfter han fram förmågan att fungera utan näringsbrist. Sen ser dessa förmågor som samhällsmål.

Nozick var enligt Bauhn (2006) en stark förespråkare av de mänskliga rättigheterna och med dem som slagträ gick han åt den omfördelningspolitik som idag är utbredd i våra utvecklade välfärdsstater. Nozick ansåg att välfärdsstaten rent av kränker individer när den genom skatter tar av en och ger till en annan och han jämför det med tvångsarbete. Vidare anser han att det inte finns någon formel för en rättvis fördelning av tillgångar eftersom en sådan inte kan ta ställning till hur en individ har fått ihop sina tillgångar eller vill disponera dem. Dessutom hävdar han att staten är den sista som skulle kunna inneha en sådan bestämmanderätt. Däremot ser han frivillig välgörenhet som den enda moraliskt accepterade formen av socialhjälp. Ohlson (2010) återger Nozicks teori om rättvis fördelning och dess två principer: rättvisa i förvärv och rättvisa i överföring. Med det menade han att beroende på hur en person kommer över och börjar äga sin egendom bedömer om det är rättvist eller inte. Han motsatte sig därmed tidigare idéer som utgått från resultatet av den slutliga fördelningen, genom att se till bland annat förtjänst, behov eller insats.

Gärde (2014) ser på det sociala arbetet som utförs idag ur ett historiskt och kulturellt perspektiv. Han ser en politisk strävan i dagens samhälle att skala bort den värdegrund som våra länder bygger på men hävdar att västvärldens lagar och rättssystem aldrig stått i ett vad han kallar värdevakuum. Gärde hänvisar till filosofer och teologer som Augustinus, Thomas av Aquino och Immanuel Kant som fört fram regelsystem och

principer för att forma den värdegrund vi idag står på. Han fortsätter genom att lyfta fram hur kristna i över 2000 år arbetat enligt evangeliet om barmhärtighet och kärlek. Han påpekar att det engelska begreppet *charity* kommer från grekiskans *diakonia* och latinets *caritas* och skapat en välgörenhetskultur som präglat kyrkor och kristna organisationer genom årtusenden. Dessa insatser har utgått från ett individperspektiv och hade länge fokus på att lindra nöd genom kortsiktiga lösningar men numera även är inriktat på förebyggande arbete genom metoder på grupp- och strukturell nivå för att nå mer långsiktiga förändringar.

The Principle of Charity, översatt till barmhärtighets- eller välvillighetsprincipen, finns omnämnd i ett flertal religioner och ideologier. Inom kristendomen förekommer ordet barmhärtighet redan i de gammaltestamentliga texterna. Ordet härstammar från hebreiskans *hesed* som ofta översätts med kärlek och är enligt bibeln det mest gudomliga hos Gud, men också det mest storslagna hos människorna. I Gamla testamentet finns barmhärtighet beskrivet som en villkorlös kärlek mellan en förälder och sitt barn eller mellan Gud och människor, men Jesus breddar vidden av barmhärtighet genom det dubbla kärleksbudet i sin bergspredikan; du skall älska din nästa som dig själv. Han menade att det är varje kristen människas uppgift att utföra barmhärtiga gärningar gentemot våra medmänniskor och synliggör det genom liknelsen om den barmhärtiga samariern, beskriven hos Lukas, kapitel 10, vers 25–37. Barmhärtighet kan med andra ord beskrivas som kärlek uttryckt i handling. Under medeltiden talades det också om sju barmhärtighetsverk, baserade på Jesu undervisning hos Matteus, kapitel 25, vers 31–46: mätta de hungrande, ge dryck åt de törstande, klä de nakna, ta hand om de hemlösa, besöka de sjuka och de fångna samt begrava de döda. Dessa bibelställen kan enligt Qvarsell (1993) ses som grunden till barmhärtighetsprincipen.

Qvarsell (1993) anser att berättelsen om den barmhärtige samariern är den första formuleringen av en generell vårdideologi och att barmhärtighetsprincipen spelat en stor roll i vårdens historia. Människor har i alla tider tagit hand om sina egna, de som tillhört ens familj, släkt eller en viss folkgrupp. Det har varit betydligt mer ovanligt att ha omsorg om dem som tillhört andra grupperingar och människor överlag. I olika kulturer har det funnits olika regelverk som styrt behandlingen av de egna och de andra. Qvarsell menar ändå att vi människor har en etisk eller religiös plikt att vårda sjuka och hjälpa människor i nöd oavsett vilka de är. Den etik som beskrivs i nya testamentet har en allmänmänsklig form och bröt mot den judiska kulturen.

Kyrkofadern Basileios den store (330—379) beskrev barmhärtighet gentemot sin nästa som en återspeglning av Gud i en människas liv. Basileios kom från en rik och inflytelserik släkt men valde att leva ett asketiskt liv och skänkte hela sin förmögenhet till de fattiga. Han anses vara det grekiska munkväsendets fader och förenade det asketiska livet med praktiska kärlekshandlingar gentemot andra människor. Basileios är känd för att ha grundat det första kristna sjukhuset utanför Caesarea och även världens första barnhem. (Schaff, u.å.)

Thomas ab Aquino (1225—1274) och senare John Locke (1632—1704) föreställde sig att människan bär på en ”naturlig lag” (Bauhn, 2016, s. 41) som Gud utrustat oss med och att den genom förnuftet manar oss till att göra gott, undvika det onda och handla förnuftigt. Locke var dock fullt medveten om att människans frihet och egna vilja skapar problem, vilket leder till att det egna intresset läggs främst och det blir svårt att vara opartisk och nå rättvisa. Av den anledningen ansåg Locke enligt Bauhn att det var av yttersta vikt att staten upprättade en samhällsordning som skydd.

Ett flertal filosofer har försökt sig på att teorisera barmhärtighet och jag har valt att lyfta fram den amerikanska filosofen Donald Davidson (1917—2003). Davidson lyfte fram barmhärtighetsprincipen med tanke på vikten av att förstå vad någon menar. Han ansåg att barmhärtighetsprincipen utgår från två påståenden: att bedöma en person som förnuftig och vid tolkning av en persons handlingar bör de framstå som så förnuftiga som möjligt. När vi tänker så är vi barmhärtiga i våra tolkningar. Som svar på varför en barmhärtighetsprincip används ger Davidson följande orsaker: respekt för andra människor och deras uppfattningar, intellektuell öppenhet för att den egna tolkningen kan vara fel, att det finns förklaringskraft bakom ett antagande om förnuftighet och att det finns ett val mellan bra och dåliga tolkningar. (Gilje & Grimen, 2007.)

Since charity is not an option, but a condition of having a workable theory, it is meaningless to suggest that we might fall into massive error by endorsing it. (---) Charity is forced on us; whether we like it or not, if we want to understand others, we must count them right in most matters. If we can produce a theory that reconciles charity and the formal conditions for a theory, we have done all that could be done to ensure communication. Nothing more is possible, and nothing more is needed. (Davidsson, 2001, s. 197)

Både Davidson (2001) och Qvarsell (1993) ser barmhärtighet som en etisk skyldighet för oss människor. Qvarsell ser omsorgen om medmänniskan som något som berikar och ger mening åt våra liv. Efter reformationen och särskilt under upplysningstiden på 1700-talet omformades barmhärtighetsidealet av humanisterna till ett mer sekulariserat ideal som istället upphöjde människans egenvärde. Den humanitära principen betonade fortsättningsvis att omhändertagandet var en etisk plikt som gagnar både hjälparen och den hjälpbehövande. Filantropin är ett exempel som har sina rötter i den barmhärtighetsprincipen men kom att verka mestadels utanför kyrkan. (Qvarsell, 1993.)

4.4 Sammanfattning

Efter att ha närmat oss olika förhållningssätt till social rättvisa och rättvis fördelning kan vi konstatera att det både går att förebygga orättvisa och rikta fokus på redan uppkomna fall av orättvisa. Jag valde att ta fram olika fördelningsprinciper utgående från jämlikhets-, förtjänst- samt behovsbaserade perspektiv.

Jämlikhet är ett begrepp som ligger i tiden, precis som de mänskliga rättigheterna. Efter en närmare granskning av vad det innebär i praktiken i ett samhälle stöter vi lätt på problem. Den egalitära fördelningsprincipen som representerar teorin om lika mycket åt lika många, leder ofrånkomligt till att ny orättvisa uppstår. Social skiktning i form av samhällsklasser, monopol gällande makt och pengar och det sociala arvet är synliga konsekvenser.

Förtjänst och meritokrati är likaså en komplex helhet. Grundtanken med meritokrati är god och ser människor som unika individer bärande på olika färdigheter. Dock har dessa färdigheter historiskt sett också värderats olika. Idag anses det motiverat i både samhället och på arbetsmarknaden att höga betyg ger bredare utbildningsmöjligheter och en person i ledande tjänst erhåller högre lön än en person som arbetar på verkstadsgolvet.

Att utgå från ett behovsbaserat perspektiv gällande rättvis fördelning är något majoriteten av oss skriver under och gärna framhåller vikten av. Dock är det svårt att definiera vilka behov som är mer berättigade att bli bemötta än andra – var dras gränsen? Qvarsell (1993, s. 41) uttrycker sig enligt följande: ”Det är kanske all socialpolitikens dilemma att det alltid är någon annan; den friske, den unge, den väletablerade osv som utformar och formulerar idealen kring hur de människor skall leva som behöver samhällets hjälp”.

Socialpolitiken och det sociala arbetet använder sig av dessa tre förhållningssätt och fördelningsprinciper för att uppnå en så utbredd social rättvisa som möjligt. Den jämlikhetsbaserade fördelningsprincipen har bland annat gett upphov till att alla barnfamiljer har rätt till ett fastslaget barnbidrag per barn. I genomgången av den finländska socialpolitiken i kapitel 3.2 framkom att de nordiska välfärdssamhällena gått in för en mer aktiverad välfärdsmodell gentemot de arbetslösa genom att belöna dem som aktivt engagerar sig i sin arbetssträvan, med andra ord en socialpolitik som anammat den förtjänstbaserade fördelningsprincipen. Det kompletterande utkomststödet på kommunal basis och olika stödinsatser till utsatta barnfamiljer visar i sin tur på en behovsbaserad fördelningsprincip. Trots att dessa fördelningsprinciper praktiseras konstaterar Institutet för hälsa och välfärd genom en rapport med syfte att reda ut läget för det sociala arbetet i Finland följande: ”Som slutsats konstateras att socialt arbete inte tillnärmelsevis alltid når personer i den sämsta ställningen som skulle ha behov av tjänster” (Blomgren et al., 2016).

Det är oundvikligt att det sociala arbetet aktualiserar olika överväganden när det gäller social rättvisa och rättvisa fördelningsprinciper. Speciellt det klientcentrerade arbetet lyfter upp frågor om likabehandling, självbestämmanderätt och integritet poängterar Bergmark (1998) och kategoriserar det som formell rättvisa. Han konstaterar att socialarbetaren ständigt möter klienter som antingen upplever sig vara orättvist eller rättvist behandlad och att det viktigaste är att behandla lika fall lika och att undvika all form av positiv eller negativ särbehandling. När det gäller den distributiva rättvisan blir det svårare, vare sig den handlar om ekonomiska bidrag eller annan tillgänglig socialservice anser Bergmark att de centrala fördelningsprinciperna både är motstridiga sinsemellan och ger väldigt lite praktisk vägledning. Därtill är varje människas livssituation unik som gör det svårt att hitta allmängiltiga principer.

Blir slutledningen att social rättvisa och rättvis fördelning är omöjlig att uppnå? Karisto et al. (1998) hävdar att ett välfärdssamhälle präglad av fullständig rättvisa och välbefinnande är en utopi som människor länge strävat efter. Speciellt inom socialpolitiken har begreppet att uppnå det ouppnåeliga använts som en central strävan i sig. Dock har ett flertal forskare poängterat att vi behöver gå från drömmen om en utopistisk välfärdsstat till att istället koncentrera sig på att analysera och lindra problem och brister. Av den anledningen behöver vi förhålla oss till olika rättvisa fördelningsprinciper, vare sig vi är forskare, diakoner, socialarbetare eller om vi innehar

ett nationellt ansvar som politiker och maktutövare. Alla har vi samma strävan – att uppnå social rättvisa. Syftet med min magisteravhandling är att spåra diakonins fördelningsprinciper och jag kommer att göra det utifrån dessa tre perspektiv i följande kapitel.

5 Diskussion om rättvis diakoni

Att ge sig in i en diskussion som både behandlar social rättvisa och diakoni kan anses vara synnerligen utmanande. Bägge temaområden är mångfasetterade och tolkningsbara. Är det möjligt att nå fullkomlig rättvisa i ett samhälle och är det samtidigt möjligt att leva upp till ett kristet barmhärtighetsideal? Redan i inledningskapitlet konstaterade jag att målet är något av en utopi, men resan dit och ämnet i sig är ändå viktigt att resonera kring. Ett tusental diakoner möter dagligen nödlidande i vårt land och behöver ta ställning till hur hjälpen skall fördelas. Jag vill än en gång lyfta fram svårigheten med att inneha ett fågelperspektiv i dessa frågor eftersom diakonin till sin karaktär är unik i olika delar av vårt land och självbestämmanderätten för diakonen är fortsättningsvis väldigt stor. I detta kapitel analyserar och diskuterar jag diakoniarbetets praktik utifrån de tre rättviserelaterade fördelningsprinciperna.

Diakonens arbetsbeskrivning lyder i korthet att hjälpen ska ges dem vars nöd är störst och vilka inte får någon annan hjälp (KO 1055/1993, 4 kap. 3 §). Redan här öppnar sig ett flertal frågeställningar. Till vem? Hurdan hjälp? Hur ska den fördelas? Kan nöden graderas? Enligt Henttonen (1998) finns det inga klara svar på dessa frågor och det i sig ser han som oroväckande för diakonins identitet. Ryökäs (1994, refererad i Henttonen, 1998, s. 23) konstaterar följande:

Diakonian nykypäivän identiteetti on hukassa. Diakoniatyötä tehdään, ja se on tärkeätä lähimmäisen auttamista. Ilman kaikkea sitä apua, jota diakoniatyön parissa tarjotaan, hyvin monen elämä olisi maassamme selvästi köyhempi. Mutta se, miksi diakoniatyötä tehdään ja minkälaisiin tavoitteisiin sillä pyritään, on jäsentymätöntä ja hajanaista.

För att svara på frågan var nöden är störst krävs en omfattande, kritisk och tvärvetenskaplig forskning vilket Henttonen (1998) påstår att inte finns i någon större omfattning. Diakonins praxis saknar ofta motiveringar, välgrundade verksamhetsformer och urvalskriterier för vem som behöver hjälp. Jag väljer att utgå från beskrivningen av diakonins kärnkompetens;

Diakonin grundar sig på och motiveras av den kristna människosynen och tron. Gud skänker människan hennes unika värde. Som Guds avbild är människovärdet förbehållslöst, odelat och lika för alla. Det kan varken

förloras eller förtjänas. Utöver den kristna människosynen grundar sig diakonin på följande värderingar: omsorg, förtroende, gemenskap och social rättvisa. (Kyrkostyrelsen, 2010, s. 7)

Människovärdet beskrivs som förbehållslöst, odelat, jämlikt och kan varken förloras eller förtjänas – hur går det ihop med strävan efter social rättvisa? I kapitel 2.2 redogjorde jag för diakonins tre huvudfunktioner; profetisk diakoni, förebyggande diakoni och omsorgens diakoni (Henriksson et al., 1994) och i dem alla tre kan man se diakonins strävan efter social rättvisa och praxis gällande rättvis fördelning.

5.1 Diakoni och social rättvisa

”Sträva efter rättvisa, stöd den förtryckte. För den faderlöses talan, skaffa änkan rätt” (Jesaja, kapitel 1, vers 17).

I kyrkans nuvarande strategi (Kyrkostyrelsen, 2020b) betonas att behovet av diakoni ökar som följd av ökad ojämlikhet, individualisering, utslagning och människors otrygghet. Den profetiska diakonin har som uppgift att ifrågasätta och angripa orättvisa samhällssystem. Men hur? En av nycklarna är att vara en röst åt dem som inte hörs. Historiskt sett ges en bild av att diakonin var mer radikal tidigare och bokstavligen stod upp för de svaga i samhället. I dag syns inte detta mycket i samhällsdiskussionen. Det finns en paradox i att diakonin både ska arbeta ödmjukt i det tysta och undangömda och samtidigt stå uppe på barrikaderna och tala för de svaga. Dessa karaktärsdrag har dock direktkoppling till Jesu person eftersom han fungerade själv som förebild och gav oss riktlinjer för en barmhärtighetstjänst men visade också en aggression gentemot orättvisor och var inte rädd att konfrontera makthavande när någon folkgrupp blev orättvist behandlad.

Redan på Jesu tid ställdes frågan gällande ansvarsfördelningen mellan kyrka och stat. Pålsson (2019) framhåller att ett flertal texter i Bibeln uppmanar oss till social rättvisa men samtidigt att vi bör ha lydnad inför överheten, enligt den ordning Gud har skapat. Martin Luther levde under en tid när kyrka och stat alltmer blev sammanblandade och det ledde till hans idé och syn på andlig och världslig makt. Genom sin tvåregementslära menade Luther att Gud har två sätt att ta hand om sin skapade värld, dels genom den

lagstadgade överheten bestående av samhällets lagverk och rättssystem som han kallade det världsliga regementet, dels genom det andliga regementet som består av kyrkan och ska värna om människornas tro och liv genom förkunnelse och sakrament. Båda regementen är uttryck för Guds kärlek, har det onda som gemensam fiende och ska inte blandas ihop. Inom det världsliga regementet har överheten som uppgift att skydda livet och främja rättvisa. Bestraffning är befogad om någon bryter mot principen om kärleken till medmänniskan men behöver motiveras och utgå från rättvisa. Inom det andliga regementet ska inte krav, tvång eller straff utövas eftersom människor bör lever i enlighet med Guds vilja och då förverkligas både kärlek till medmänniskan och rättvisa. Luther betonade att båda regementen har samma mål men använder sig av olika medel. (Kyrkostyrelsen, 2021, Nationalencyklopedin, 2021a, Pålsson, 2019.) Luther ansåg att kärlek till medmänniskan leder till barmhärtighetsgärningar och att det är en naturlig del av livet som kristen – men hur skulle Luther se på ansvarsfördelningen mellan stat och kyrka sedan mitten av 1800-talet fram tills idag, var dras skiljelinjen?

Pålsson (2019) ställer sig frågande till hur kyrkan kan motivera sitt deltagande i samhällsdebatten utgående från Luthers tvåregementslära i sin argumentationsanalys. Pålsson hänvisar bland annat till den skotska teologen Duncan Forresters (1933—2016) tredelade modell för relationen mellan kristen tro och politik: legitimerande, sekteristisk och profetisk politisk teologi. Den första modellen bygger på en harmonisk relation mellan kyrka och stat där teologin stöder politiken och samhällsordningen och ser den som Guds redskap. I den andra modellen drar kyrkan sig undan den statliga makten och bildar sin egen gemenskap. Den tredje modellen bygger på en vilja att påverka och förändra samhället i riktning mot ett mer rättvist samhälle med inspiration av evangeliet.

Enligt Lutherska världsförbundet (2016) ska enskilda kristna och kyrkor engagera sig i samhällsfrågor och kopplar samman det med Guds kärlek och engagemang i världen. På samma sätt som Gud valde att bli människa för att dela vårt liv behöver också kyrkan vara en profetisk röst som delar folkets hopp och förtvivlan, såväl i kyrkan som utanför den. Lutherska världsförbundet hävdar att en kyrka som tar sin kallelse på allvar inte kan avstå från att delta i samhällsdebatten.

Gud regerar både över det världsliga och det andliga regementet. Detta innebär att ingen del av verkligheten ligger utom räckhåll för Gud eller att något område inte omfattas av Guds engagemang i den här världen. Kyrkan

är kallad att förmedla Guds kärlek till världen i ord och handling. När den blir vittne till orättvisor och förtryck i det världsliga riket behöver kyrkan därför höja sin röst, stärka de svaga, hjälpa dem i nöd och skydda de utsatta. (Lutherska världsförbundet, 2016, s. 24.)

Förhållandet mellan kyrka och stat är intressant ur ett samhällsligt och rättvisecentrerat perspektiv. När vi dessutom placerar vårt förstoringsglas på diakoniarbetet och socialarbetet kan vi se förhållandet på gräsrotsnivå och då uppstår en spänning som jag vill koppla ihop med det spänningsfält som beskrevs i det inledande kapitlet till denna avhandling:

Uppgiftsfördelningen har ändrat karaktär under århundradens lopp och det finns flera intressanta brytningsskeden. Sarelin (1993) beskriver denna utveckling som ett spänningsfält mellan samhällets hälso- och socialvård och kyrkans karitativa verksamhet. Vilken ställning har den evangelisk-lutherska kyrkan i dagens Finland? År 1870 avskaffades ställningen som statskyrka och istället formades en folkkyrka. Hur har förhållandet och uppgiftsfördelningen sett ut sedan dess?

Två aktörer med samma mål i sikte: att skapa ett jämlikt, socialt rättvist och inkluderande samhälle där ingen blir lämnad utanför. I vårt land var social- och hälsovården till en början kyrkans uppgift för att därefter bana väg för den socialpolitiska utvecklingen i vårt land. Under olika historiska brytningsskeden har uppgiftsfördelningen sett olika ut och speciellt i svåra tider har diakonin lättare kunnat identifiera sitt arbetsfält. Att diakonins roll är att komplettera staten i sitt välfärdsuppdrag är en verklighet som svarar på diakonins arbetsbeskrivning där det uttryckligen framgår att hjälpen ska ges dem som inte får annan hjälp. Samtidigt finns det en annan sida av myntet. De båda aktörerna behöver ständigt identifiera och erkänna varandras mission och metoder för att samarbetet ska bära frukt. Salomäki et al. (2021) hävdar att kyrkan med sin verksamhet och genom sitt deltagande på samhällsnivå definierar och konkretiserar sin plats i välfärdssamhället. Kyrkans mission på 2000-talet är att evangeliets förkunnelse, den profetiska uppgiften, försvarandet av de svagaste samt det sociala ansvaret för människor och miljö inte kan skiljas från varandra och därför behöver kyrkan vara både en andlig och samhällslig aktör. Vidare betonas att dessa olika roller delar samma värde och tillsammans fullgör kyrkans övergripande uppgift.

Eftersom finländarna fortsättningsvis anser att kyrkan har en viktig roll genom sitt sociala arbete menar Salomäki et al. att i synnerhet frågor gällande försvarandet av mänskliga rättigheter och jämlikhet är frågor som kyrkan behöver fokusera mera på i framtiden. Främjandet av jämlikhet och likabehandling anses både vara en del av kyrkans globala uppgift och en utmaning för kyrkans interna utveckling. Dock kvarstår frågan på vilket sätt och i hur hög grad kyrkan ska utföra uppgifter som staten i första hand bär ansvar för. Det vore intressant att fråga Luther idag hur han ser på den praktiska utformningen av diakoniarbetet - skulle han se det som kyrkans eller statens uppgift i och med att de går så mycket in i varandra.

5.2 Diakoni och rättvis fördelning

I kapitel 4 redogjorde jag för och diskuterade olika rättvisa fördelningsprinciper ur ett filosofiskt perspektiv och jag utgick från teorier om jämlikhet, förtjänst och behov. Alla tre synsätt visar på innebörden av att vara människa, en del av ett samhälle och hur vi tillsammans kan uppnå ett rättvist samhällssystem. Jag har studerat socialpolitikens utveckling och berört hur samtliga tre fördelningsprinciper praktiseras - barnbidrag kan ses som exempel på jämlikhet, förtjänst genom att aktivering leder till beviljat arbetsmarknadsstöd och exempel på behov är det grundläggande utkomststödet. Även inom diakoniarbetet kan dessa tre fördelningsprinciper skönjas i behandlingen av ekonomiska bidrag och det ämnet kommer jag att diskutera härnäst.

Diakonins ekonomiska hjälp är de facto ett återkommande diskussionsämne, såväl i diakoniarbetet som i kyrkan som helhet. I diakonibarometern 2020 beskrivs diakonernas åsikt enligt följande:

Kyrkans mathjälp och ekonomiska stöd behövs akut, men många anser det vara problematiskt att denna hjälp har etablerats som en del av den sociala tryggheten i välfärdsstatens marginal. Största delen av diakoniarbetarna upplever att församlingen bör hjälpa, även om det i regel är samhällets uppgift. Detta kan tolkas så att man inom församlingsdiakonin är villig att ta ansvar om välfärdsstatens skyddsnät sviker, men det skulle också finnas ett behov av att föra ut budskapet om de svagas nöd och tala för dem i offentligheten. (Alava et al., 2020, s. 125)

Ett flertal författare har ställt sig frågande inför den mångdubbling av ekonomiska bidrag som diakonin blivit förvaltare av sedan 1990-talets lågkonjunktur (Iivari & Karjalainen, 1999; Juntunen et al., 2006; Kinnunen, 2009). Kritikerna frågar sig om diakonerna alls ska ägna sig åt ekonomiska förehavanden utan i stället koncentrera sig helt på själavård. Enligt en undersökning utförd bland diakoner (Henttonen, 1998) framgick att 89 % av diakonins dåvarande klienter hade ekonomiska svårigheter och 75 % av dem befann sig utanför arbetslivet. Trots denna verklighet ansåg diakonerna att deras huvudsakliga uppgift var själavård. Iivari och Karjalainen utförde en studie under pågående regression bland över tusen bidragsklienter och ett 40-tal diakoner och på basen av den undersökningen efterlystes en samhällsdiskussion om hur de grundläggande rättigheterna bör praktiseras. Diakonerna ansåg att det inte är kyrkans ansvar att upprätthålla medborgarnas grundtrygghet och hänvisade till svårigheterna med att bibehålla särprägel i arbetet. Ett par decennier senare verkar vi stampa på samma ställe när Salomäki et al. (2021) beskriver hur diakonerna värdesätter arbetet som berör mathjälp, men förhåller sig ändå kritiska till att ekonomiska frågor upptar så mycket arbetstid. Salomäki et al. hänvisar till den färskaste diakonibarometern där det framkommer att en tredjedel av diakonerna inte anser att mathjälp hör till församlingens grundläggande uppgift (Alava et al. (2020.)

Vad säger då det finländska folket? Enligt Salomäki et al. (2021) finner 83 % av finländarna att församlingarnas stöd och hjälp till ekonomiskt utsatta familjer viktigt, detta framkom i en undersökning utförd under Corona-pandemin i vilken förväntningar på kyrkan efterfrågades. I samma undersökning konstateras att 61 % av de svarande anser att kyrkans andliga och själsliga hjälp är viktig eller mycket viktig. Även av dem som inte hörde till kyrkan ansåg tre fjärdedelar att kyrkans konkreta mathjälp är viktig eller mycket viktig.

Problem med utkomst är den överlägset största orsaken till att människor söker sig till diakonimottagningen och diakonerna är kluvna inför hur de ska bemöta behovet. Av den anledningen har gemensamma spelregler och kriterier för att få ekonomisk hjälp flitigt diskuterats inom diakoniarbetet och resultatet har lett till följande övergripande riktlinjer:

1. Kommunens socialbyrå och FPA bär det främsta ansvaret för att trygga medborgarnas grundtrygghet. Ifall hjälp nekas kan diakonen hjälpa till som medlare.

2. Vid betalningsoförmåga ombes klienten ta kontakt med den det berör och komma överens om en lösning. Vid behov slussas klienten till skuldrådgivning.
3. Diakonins ekonomiska bidrag är en engångsföreteelse och krisåtgärd, inte en kontinuerlig ekonomisk hjälp. Annat stöd kan vara långvarigt.
4. I mötet med en klient beaktas ett helhetsperspektiv. Ekonomiska svårigheter är inte åtskilda från andra problem. Klienten kan behöva stöd och vägledning på grund av andliga, psykiska, fysiska, sociala och ekonomiska behov. För att tillgodose dessa behov krävs ett omfattande nätverksarbete. Varje människas unika livssituation är alltid utgångspunkten för all hjälp.
5. Akuta behov eller utbredda sociala problem i samhället som uppenbaras inom diakoniarbetet behöver meddelas både till kommun- och församlingsledningen för att de ska kunna vidta åtgärder. (Helosvuori, 2002, s. 227–228, egen översättning från finskan)

När ekonomiska bidrag behandlas och diskuteras både inom socialarbetet och diakoniarbetet finns det tydliga kopplingar till de tre fördelningsprinciperna, men jag inser också svårigheten i att särskilja dem. Ett exempel är villkoren för tryggheten av utkomst där det grundläggande utkomststödet är behovsprövat, men samtidigt jämnt fördelat eftersom alla antas klara sig på en fastställd minimi grundutkomst. Utöver det har klienten möjlighet att få ett kompletterande utkomststöd från kommunen, vilket även är behovsprövat. Bland diakonins klienter hittas samma mönster. Majoriteten av de hjälpsökande har ett uppenbart behov när de väl kommer över tröskeln, men i ekonomiska ärenden använder många diakon förutbestämda principer som är jämlikt fördelade. I krislägen finns det också möjlighet att få ytterligare hjälp beroende på det akuta behovet.

I Kyrkostyrelsens (2010) beskrivning av diakonens kärnkompetens framgick att människovärdet är unikt och lika för alla. Är den diakonala hjälpen rättvis om den är jämlikt fördelad och kan ges åt fler personer eller bör den sträva efter att hjälpa enstaka krisdrabbade med större belopp? Här tangeras utilitarismens agenda som ser ett självändamål i den kvantitativa hjälpen, men jag vill koncentrera mig på den jämlikhetsbaserade fördelningsprincipen. I en större kommun eller stad är det nästintill omöjligt för en diakon att ta ny ställning till varje klients problematik och utifrån den bedömningen bestämma ett rättvist belopp. Tid och resurser saknas för ändamålet och risken med ojämlig och orättvis behandling är stor i församlingar med fler än en diakon. Av den anledningen har många församlingar utvecklat egna, mer precisa ekonomiska

principer parallellt med tanke på ekonomiska bidrag. Här finns paralleller till tidigare nämnda Bowies (refererad i Wolming, 1999) tre varianter av den egalitära fördelningsprincipen beskrivna i kapitel 4.1. Den första utgick från lika stora delar till lika många och den andra från olika stora delar till olika grupper men lika delar inom gruppen. Den tredje garanterade en minimistandard som erbjuds alla. De ekonomiska principer som praktiseras inom diakonin bygger också på en form av egalitär fördelningsprincip. Färdiga matkassar delas ut till alla som behöver dem och till innehållet är kassarna vanligtvis identiska. När det kommer till ekonomiska bidrag i form av betalningsförbindelser eller hjälp med räkningar ges liknande summor till personer i liknande situation. Med andra ord kan det finnas en fastslagen summa som beviljas en ensamboende och en annan summa för en barnfamilj. Den tredje varianten garanterade en minimistandard och här lyfter jag fram gratis lunchserveringar och brödköer.

Salomäki et al. (2021) menar att diakoniarbetet präglas av universalism i och med omsorgen om de mest utsatta och genom att inte gör någon åtskillnad på dem, samtidigt som diakonerna utför förebyggande arbete bland dem som löper risk att bli marginaliserade. Salomäki et al. hänvisar till aktuella diskussioner angående organisering av offentliga tjänster där kyrkan avvisat tanken på en serviceproducentmodell vilket skulle jämställa diakoniarbetet med den serviceverksamhet som stora organisationer inom social- och hälsovården utför. Diakoniarbetet vill i stället satsa på ett omfattande hjälparbete i samarbete med både den offentliga och tredje sektorn.

Den andra fördelningsprincipen lyfter fram frågan om det går att förtjäna sin hjälp. Kan en diakon favorisera en klient som aktivt försöker komma vidare i livet, förslagsvis efter att ha slutat med sitt missbruk, försökt sälja sin egendom eller på annat sätt försökt förändra sin ekonomiska situation? Är en klient med den framförhållningen mera berättigad hjälp än någon med svag eller obefintlig motivation? Finns det risk att diakonen favoriserar klienter som kommer till tro och hittar sin plats i församlingen framom dem som använder ett vårdslöst språkbruk och är våldsbenägna? Här är det viktigt att poängtera att diakonen inte får särbehandla församlingsmedlemmar framom andra. Kansanaho och Hissa (1979) hävdar att en viktig aspekt av diakoniarbetets mission är att den inte skiljer på människor utgående från deras personliga egenskaper och på basen av det delar in dem i de som är berättigade hjälp och de som inte är det. Gällande våldsbenägna, hotfulla och påverkade klienter anser jag ändå att det är viktigt att lyfta

fram diakonens rätt att neka hjälp ur arbetssäkerhetens synvinkel samt att klienten och diakonen kan ha delade åsikter om det egentliga hjälpbehovet.

Hos Lukas, kapitel 15, vers 11—31 ifrågasätts den rådande synen på förtjänst. I liknelsen om den förlorade sonen beskrivs hur två bröder väljer olika väg i livet, den ena lever exemplariskt och arbetar flitigt för sin far och den andra tar ut sitt arv i förskott och slösar därefter bort pengarna. När den andra sonen kommer hem som en fattig man välkomnas han av sin far med öppna armar, som genast ställer till med fest medan brodern upplever sig orättvist behandlad. I diakonins väsen skönjas förutom denna bibeltext även Luthers kända latinska uttryck *Sola fide* som på svenska översatts till genom tron allena. Uttrycket syftar på Luthers upptäckt att människan inte kan förtjäna nåden genom sina handlingar utan endast ta emot den som gåva genom tron. Salomäki et al. (2021) lyfter fram att den finländska och nordiska välgörenhetsmodellen bygger på den lutherska grundtanken att goda handlingar inte i sig räddar människor, men att hjälpa och tjäna varandra är något som tillhör den kristna tron. Både Henttonen (1997) och Helosvuori et al. (2002) drar paralleller till relationen mellan diakon och klient. Kan diakonen ställa krav på sin klient för att bevilja ekonomiska bidrag? Här nuddar vi vid Luthers tvåregementslära där skillnaden mellan det andliga och världsliga regementet var att enbart den senare får ställa krav på dem de möter. Helosvuori hävdar att diakonen behöver förhålla sig ödmjuk, leva sig in i klientens situation och dela den för att leva enligt den gyllene regeln. Klienten har rätt till en kravlös relation med sin diakon, på samma sätt som vi människor har en kravlös relation till Gud.

Vi har tidigare konstaterat att vår stat och dess socialpolitik delvis stöder den enskilde klientens motivation och meritokratiska handlingssätt och jag ser det även förekomma inom diakonin. Det är ofrånkomligt att det hårda samhällsklimat som finns bland de marginaliserade idag har försatt diakonen i en alltmer komplicerad och utmanande situation. Hotfullt beteende och missbruk av diakonibidrag hör till vardagen på diakonimottagningen och här skymtar den redan nämnda spänningen på gräsrotsnivå mellan diakonens och socialarbetarens arbete. Eftersom diakonen har en socionomutbildning i grunden är det oundvikligt att utbildningen präglar arbetssättet. Mången gång kan det vara motiverat att neka diakonibidrag. Speciellt tydligt blir det i en långvarig klientkontakt där den ekonomiska situationen förblir oförändrad och den ekonomiska rådgivningen behöver utnyttas i liknande principer som den sociala sektorn följer.

Diakonins ekonomiska hjälp är tänkt att vara tillfällig och inte upprepande. Tanken är att hjälpen ska vara akut och att klienten med hjälp av stöd och rådgivning ska fortsätta vidare på egna ben. För klientens del kan det innebära alternativa lösningar som att till exempel sälja sitt egna hem och börja bo på hyra, för att den vägen erhålla sociala stöd och bidrag i likhet med socialarbetets riktlinjer. Synen på äganderätt varierar både inom socialväsendet och inom diakonin. Den sociala sektorn räknar med faktiska boendekostnader per hushåll och på så vis går det att lyfta grundläggande utkomststöd trots att den hjälpbehövande äger sin lägenhet eller sitt egna hem. Om sökanden i stället äger en bil, ett skogsområde eller har ärvt en sommarstuga anses det vara ett hinder för att kontinuerligt erhålla utkomststöd om det inte föreligger en klar motivering. Diakonen kan till viss del se mellan fingrarna i dessa frågor men förr eller senare ställs de inför skiljelinjen mellan primära och sekundära behov. Var dras gränsen – vem är i större behov av hjälp och kan nöden graderas? Är det försvarbart att utöva många kostsamma hobbyer, handha ett flertal husdjur, gå i bilskola, prenumerera på betalkanaler och prioritera heltäckande försäkringar? Här finns spår av diakonins strävan efter att fostra individen till att ta eget ansvar för sitt liv utifrån de egna förutsättningarna och kan ses som en form av förebyggande diakoni. Diakonens uppgift blir att hjälpa klienten hitta sin plats i samhället och ta eget ansvar för sin utkomst. Här gäller det för diakonen att öppna upp för ett samarbete med det kommunala socialarbetet för att tillsammans hitta skräddarsydda lösningar för den enskilda klienten.

Jag är övertygad om att barmhärtighetsprincipen finns i ryggmärgen hos varje diakon och att den genomsyrar diakonens väsen och arbetsbeskrivning. Där nöden finns, finns också ett behov. Den behovsbaserade fördelningsprincipen är i särställning inom diakonin eftersom den är direkt relaterad till Jesu undervisning.

”Jag var hungrig och ni gav mig att äta, jag var törstig och ni gav mig att dricka, jag var hemlös och ni tog hand om mig, jag var naken och ni gav mig kläder, jag var sjuk och ni såg till mig, jag satt i fängelse och ni besökte mig.” Då kommer de rättfärdiga att fråga: ”Herre, när såg vi dig hungrig och gav dig mat, eller törstig och gav dig att dricka? När såg vi dig hemlös och tog hand om dig eller naken och gav dig kläder? Och när såg vi dig sjuk eller i fängelse och besökte dig?” Kungen skall svara dem: ”Sannerligen, vad ni har gjort för någon av dessa minsta som är mina bröder, det har ni gjort för mig”. (Matteus, kapitel 25, vers 35 – 40)

”Om någon som har vad han behöver här i världen ser sin broder lida nöd men stänger sitt hjärta för honom, hur kan då Guds kärlek förbli i honom?” (Johannes, kapitel 3, vers 17).

Det här är kyrkans trumfkort. När socialpolitiken drar sina skiljelinjer och socialarbetet styrs av lagar och anvisningar kan enskilda individer falla mellan maskorna i det sociala skydds nätet. Av den anledningen är diakonin en viktig aktör i vårt finländska välfärdssamhälle, eftersom den lappar skydds nätet genom att fånga upp dem som faller igenom. Sett ur ett historiskt perspektiv har det alltid varit diakonins hjärtebarn att möta dem som befinner sig ute i marginalen på samhällets skuggsida. Då räcker det att hjälpa en enda, precis som Jesu liknelse om det förlorade fåret när herden lämnade de 99 andra för att söka reda på det sista, beskrivet hos Lukas, kapitel 15, vers 3 – 7.

”Diakonia on sitoutunut näkemään ihmisessä ihmisen” (Henttonen, 1998, s. 31). Diakonin får aldrig glömma att den hjälpbehövande ska bemötas som en jämlike. Henttonen framhåller att indelningen av subjekt och objekt, hjälpare och hjälpbehövande, stark och svag inte motsvarar diakonins teologi och tanken om en diakoniförsamling, utan indelningen rent av förstör. Diakonin grundar sig på en växelverkan mellan två jämbördiga som befinner sig på samma nivå. Mannermaa hävdar att Luthers kärleksbegrepp suddar ut skillnaden mellan hjälparen och den som tar emot hjälpen:

Hela det kristna livet är att bära och åter bära. Kristus bär oss och vi är virade runt hans hals; och vi själva, som blir burna, bär ändå samtidigt vår medmänniskas svaghet, synd och nöd. Kyrkan är som ett sjukhus där alla är obotligt sjuka och ändå bär varandra. (Mannermaa, u.å., refererad i Veikkola, 2004, s. 10.)

Henttonen (1998) hävdar att diakonin trots sin människosyn inte riskerar att bli naiv och blåögd i förhållande till de utsatta, utan kan konstatera i likhet med Luther att det finns både ont och gott i oss alla. Socialarbetarna befinner sig enligt Börjeson och Börjeson (2015) i en utsatt position när de dels möter klienter i egenskap av myndighet, dels som en hjälpare medmänniska. Henttonen (1998) menar att både socialpolitik och socialarbete ständigt tampas med konflikten mellan kontroll och stöd. Det kan upplevas tungt för socialarbetaren att neka hjälp utgående från det lagskrivna och samtidigt veta att klienten uppenbarligen är i behov av hjälp. Helosvuori (2002) ser det som orsaken till att allt fler klienter slussas vidare från socialarbetet till diakonin. Orsaken kan till exempel

vara att en person ansökt om grundläggande utkomststöd och inte fått sina skulder beaktade vid behandlingen vilket lett till ett nekande beslut. Diakonen kan i sin tur möta det reella hjälpbehovet genom att utgå från klientens inkomster och utgifter och på den grunden bevilja ett ekonomiskt bidrag utgående ifrån det faktiska nettobeloppet i stället för bruttobeloppet. Eftersom diakonerna har goda insikter i hur anställda inom den sociala sektorn resonerar och agerar i ekonomiska ärenden har det också lett till att professionerna förstår varandras grundprinciper.

I det nära samarbetet mellan diakon och socialarbetare finns stor potential. När det sociala skydds nätet byggs upp genom socialpolitiska linjedragningar och diakoner och socialarbetare möter de mest utsatta på gräsrotsnivå, blir de samtidigt uppmärksammade och medvetna om den orättvisa som uppkommit som följd av linjedragningarna. Det överensstämmer med diakonins riktlinjer för ekonomisk hjälp, där upptäckten av sociala problem behöver kanaliseras till både kommun- och församlingsledningen. Att socialarbetarna sedan slussar dem som hamnar i kläm till diakonin behöver inte ses som en svaghet utan i stället som en styrka från båda håll. Diakonerna behöver inte uppleva att de utför statens och kommunernas arbete, utan i stället se det som att de fullföljer sin arbetsbeskrivning genom att hjälpa dem som ingen annan hjälper och där är nöden också störst. Ser vi det dessutom i ljuset av Luthers tvåregementslära blir det ännu tydligare att båda aktörerna sist och slutligen tjänar samma arbetsgivare, eftersom Gud även står över det världsliga regementet. Trots att dagens välfärdssamhälle är långt ifrån det samhälle som Luther levde i och staten inte heller anser sig fungera som Guds tjänare menar Henttonen (1998) att det inte går att förneka att praxisen för demokratiska välfärdsstater överensstämmer med de målsättningar och metoder som Luther gav det världsliga regementet.

Socialpolitik strävar efter välfärd i samhället genom att fördela resurserna rättvist mellan olika samhällsgrupper på ett sätt som gagnar helheten. Det sociala arbetet hjälper dem som har olika former av socioekonomiska svårigheter. För att lyckas används metoder som dels kontrollerar, dels stöder och vägleder. Henttonen (1998) ser en risk i att socialt arbete blir allt för byråkratiskt och kan skapa rundgång i systemet, socialarbetaren kontrollerar klienten som i sin tur kontrollerar socialarbetaren. Följden kan bli att klienten börjar utnyttja och missbruka systemet. Liknande risker ser jag även att finns i diakoniarbetet och främst med den ekonomiska hjälpen. Allt eftersom nöden blivit mer mångfacetterad och svår att hitta lösningar på och i takt med att resurserna minskar

tvingas diakonen att använda olika rättvisebaserade fördelningsprinciper i mötet med de behövande. Av den anledningen behöver diakonin vara medveten om att dess grunduppgift sträcker sig längre än att möta den ekonomiska nöd som människor bär på. Diakonens primära uppgift är fortsättningsvis att möta den nöd som gestaltas genom ensamhet, känsla av meningslöshet och hopplöshet inför framtiden. Lindrande av den existentiella nöden avhjälpas inte genom ekonomiska stödåtgärder. Diakonens uppgift handlar till syvende och sist om att se sin nästa i varje medmänniska, dela lidandet och bekräfta människovärdet. Av den anledningen ser Voutilainen (1991, refererad i Henttonen, 1998, s. 42) diakoni som en ständig kamp för människovärdet:

Pohjimmiltaan diakonia on aina ihmisarvotaistelua. Asiaan on tartuttava, jos jonkin ihmisen tai ihmisryhmän luovuttamaton ihmisarvo on uhattuna. Alkeellisin osa ihmisarvoa on se, että saa olla edes olemassa, vaikka syyllisenäkin. Vain tämän tunnustamalla voi auttaminenkin tulla mahdolliseksi. Konkreettisesti auttamistyöllä pyrimme osoittamaan, että saat olla olemassa pyytääksesi edes apua. Ilman ihmisarvon tunnustamista on absurdiä puhua kuulumisesta yhteisöön.

5.3 Sammanfattning

Både kyrkan och den finländska välfärdsstaten värnar om social rättvisa och diakonin och socialarbetet möter de behov som uppstår till följd av att den inte uppnås. Det råder en spännande dynamik mellan diakonin och de rättvisebaserade fördelningsprinciper som analyserats i detta kapitel. Efter att ha fördjupat mig i diakoniarbetets mission, arbetsmetoder och rättvisideal samt speglat dem i ljuset av tre fördelningsprinciper baserade på jämlikhet, förtjänst och behov, kan jag konstatera att det finns spår av dem alla och att de lätt går in i varandra.

Den profetiska, förebyggande och omsorgens diakoni letar efter en balans mellan att hjälpa, stöda och fostra på såväl samhälls- som individnivå. Den profetiska rösten behöver ljuda för att skapa förändring i samhället och vara de svagas röst. Den profetiska diakonin vill rikta in sig på kärnproblemet, arbeta långsiktigt och fokusera på själva orsaken bakom det konkreta hjälpbehovet. Här efterlyser Henttonen (1998) en tydligare koppling mellan diakoniarbetet på gräsrotsnivå och kyrkan på nationell nivå, i likhet med socialarbetets

växelverkan med den statliga socialpolitiken. Den förebyggande diakonin vill omfamna sina klienter genom tanken om en diakoniförsamling där ingen riskeras lämna utanför och marginaliseras. I det praktiska diakoniarbetet handlar det om olika vägar till gemenskap genom bland annat gratis matserveringar, självhjälpsgrupper och gudstjänstliv. Omsorgens diakoni är i direktkontakt med den enskilde hjälpbehövande, genom akuta stödåtgärder, samtal och själavård. Diakonen kan beskrivas som en medvandrare, en som delar det svåra och visar på nåden. Lindström (1989) beskrev det som diakonins hjärta.

Jämlikhet är något som kyrkan strävar efter och den allt ökade ekonomiska ojämlikheten anses utgöra ett hot mot välfärden (Ketola et al. 2017). Ur diakoniarbetets synvinkel är en jämlikhetsbaserad fördelningsprincip många gånger befogad och enkel att praktisera men frågan är om den befrämjar social rättvisa per automatik? Kan vi dra alla över en och samma kam? Varje individ är unik vilket ökar svårigheten att betrakta livssituationer ur ett jämlikhetsperspektiv. Ska vi mäta jämlikhet utifrån startmöjligheter eller resultat? Hur ska vi bedöma människors olika förutsättningar och kapacitet? En person som levt i fattigdom under större delen av sitt liv kan ha bättre förutsättningar att klara sig på låg inkomst medan en som vuxit upp som ekonomiskt oberoende kan få stora problem när plötslig arbetslöshet eller sjukdom utgör ett hot.

Den förtjänstbaserade fördelningsprincipen ligger längst bort från diakonin och klingar illa ihop med Luthers frälsningslära om att vi inte kan förtjäna nåden och genom hans tvåregementslära som framhåller att kyrkan inte får ställa krav på människorna. Samtidigt har vårt välfärdssamhälle möjliggjort att en del människor kan utnyttja det sociala systemet på ett sätt som inte gagnar helheten eller att det finländska medborgarskapet blivit så utmanande för dem som saknar förutsättningar att det blir för svårt att ta sig fram på egen hand. Här gäller det för diakonen att vara lyhörd inför det egentliga hjälpbehovet. I båda fallen kan diakonen vara den som hjälper dem vidare, antingen genom att inte bevilja ekonomiska bidrag eller genom att gå med dem igenom den byråkratiska djungeln. Den behovsbaserade fördelningsprincipen är diakonins trumfkort och med barmhärtighetsprincipen fullföljer diakoniarbetet sin mission och sitt uppdrag som kyrka. Diakonins strävan efter ett samhälle präglad av social rättvisa blir synligt i varje enskilt människomöte, genom att bekräfta människovärdet och vägleda individen vidare. Fördelningsprinciperna får inte bli självändamål på bekostnad av människovärdet.

6 Avslutning

Min magisteravhandling hade som syfte att genom en teoretisk och analytisk diskussion hitta kopplingar mellan diakoni, socialpolitik och den gemensamma strävan efter social rättvisa. Jag utgick från ett historiskt perspektiv och studerade hur den evangelisk-lutherska kyrkan i Finland förhållit sig till staten och den socialpolitiska utvecklingen. Efter en historisk förankring studerade jag rättvisebaserade fördelningsprinciper ur ett filosofiskt perspektiv för att slutligen analysera och diskutera diakoniarbetet.

Att studera kopplingar mellan diakoni och socialpolitik har varit en intressant resa. Likheter är många och iögonfallande, vilket säkert är orsaken till att jag som diakon upplevt mig som hemma i socialpolitikstudierna. Henttonen (1998) hävdar att för att en diakon ska förstå och identifiera sin arbetsbild behövs en god kännedom om socialpolitik. Diakonin och socialpolitiken har en gemensam historia och utgångspunkt: att hjälpa de utsatta och förebygga utslagning. Även människosynen är gemensam när det kommer till jämlikhet och varje människas rätt till ett värdigt liv. Båda strävar efter social rättvisa på samhälls-, grupp- och individnivå utgående från olika rättvisebaserade fördelningsprinciper.

Diakonin skall hjälpa dem vars nöd är störst och vilka ingen annan hjälper. I historiskt perspektiv var målgruppen uppenbar, nöden var synlig och kyrkan bar ansvaret. Idag är målgruppen inte lika uppenbar, nöden är dold bakom en fasad och det statliga ansvaret är stort, men bristfälligt. Utmaningen för diakonin förblir densamma, att hitta hålen bland maskorna i samhällets sociala skyddsnet, fånga upp dem som faller igenom och leva upp till arbetsbeskrivningen att hjälpa dem som ingen annan hjälper. En förutsättning är upprätthållandet av ett nära förhållande med socialarbetet på gräsrotsnivå och fungera som språkrör till kyrkan på nationell nivå. Kyrka och stat behöver kontinuerligt följa vad som händer på fältet för att bidra till ett välfärdssamhälle präglad av social rättvisa. Här finns en intressant samverkan mellan kyrka och stat som är till gagn för vårt finländska välfärdssamhälle.

Min spaning efter rättvis diakoni och rättvisebaserade fördelningsprinciper fortsätter. Det vore intressant att kartlägga hur diakoner ser på sitt arbete, vilka principer de använder och hur de förhåller sig till social rättvisa. Fram tills nu har kyrkan haft ekonomiska förutsättningar att hjälpa den nöd som kommit emot men i takt med att resurserna minskar uppstår behov av fördelningsprinciper och frågan var nöden är störst förblir aktuell.

Litteraturförteckning

- Abercrombie, N. (2006). *Introduktion till sociologi*. Lund: Studentlitteratur AB.
- Alava, H., Kela, A., Nikkanen A., & Paloviita, P. (2020). *Diakoniabarometri 2020. Aina uuden edessä*. Suomen ev.-lut. kirkon julkaisuja 88. Kirkko ja toiminta. Helsingfors: Kyrkostyrelsen.
- Allardt, E. (1975). *Att Ha Att Älska Att Vara. Om välfärd i Norden*. Lund: Argos förlag.
- Antikainen, A., Rinne, R., & Koski, L. (2013). *Kasvatussosiologia*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Axberg, M. (1997). *Rättvisa och demokrati. Om prioriteringar i sjukvården*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Bauhn, P. (2005). *Mänskliga rättigheter och filosofi*. Malmö: Liber AB.
- Beckman, L., & Mörkenstam, U. (Red.), (2016). *Politisk teori*. Stockholm: Liber AB.
- Bergmark, Å. (1998). *Nyckelbegrepp i socialt arbete*. Lund: Studentlitteratur AB.
- Birnbaum, S. (2010). Rättvis fördelning och den generella välfärdens gränser: om differensprincipen, aktivering och rätten till en inkomst. *Tidskrift för politisk filosofi*, 14(1), 7—32.
- Blomgren, S., Karjalainen, J., Karjalainen, P., Kivipelto, M., Saikkonen, P., & Saikku, P. (2016). *Sosiaalityö, palvelut ja etuudet muutoksessa*. Rapport 4/2016. Helsingfors: Institutet för hälsa och välfärd.
- Borgehammar, S. (Red.). (1996). *Kyrkans liv. Introduktion till kyrkovetenskapen*. Lund: Stiftelsen Kyrkovetenskapliga Institutet och Verbum förlag.
- Borgå stift. (28 oktober 2019). *Verksamhet*. Diakoni.
<https://www.borgastift.fi/verksamhet/diakoni/>
- Börjeson, B., & Börjeson, M. (2015). *Förstå socialt arbete (3 uppl.)*. Stockholm: Liber
- Dannefer, D. (2003). Cumulative advantage/disadvantage and the life course: Cross-fertilizing age and social science theory. *The Journals of Gerontology Series B*:

- Psychological Sciences and Social Sciences, 58(6), 327—337.
<https://doi.org/10.1093/geronb/58.6.S327>
- Davidson, D. (2001). *Inquiries into Truth and Interpretation*. Philosophical Essays
Volume 2. New York: Oxford University Press, Incorporated.
- Diakonia ja yhteiskuntatyö. (2010). *Vår kyrka, Gemenskap och omsorg. Riktlinjer för diakoni och samhällsansvar i Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland fram till 2015* [Broschyr].
[http://notes.evl.fi/julkaisut.nsf/AE2B6E6A7187794EC22577EC003D0F44/\\$FILE/vår%20kyrka%20kdy.pdf](http://notes.evl.fi/julkaisut.nsf/AE2B6E6A7187794EC22577EC003D0F44/$FILE/vår%20kyrka%20kdy.pdf)
- Duus-Otterström, G. (2007). Scheffler om förtjänst i distributiv och retributiv rättvisa. *Tidsskrift för politisk filosofi*, 11(1), 19—40.
- Edling, C., & Liljeros, F. (Red.). (2016). *Ett delat samhälle. Makt, intersektionalitet och social skiktning*. Stockholm: Liber Ab.
- Edling, C., & Rydgren, J. (Red.). (2007). *Social handling och sociala relationer*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland. (2003). *Handbok för kyrkliga förrättningar 1-3*.
<http://kyrkohandboken.fi/forr/vigndiakamb.pdf>
- Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland. (26 januari 2021). *Församlingarnas personalstatistik 2020*. <https://www.kirkontilastot.fi/viz?id=137>
- Finlands grundlag. (731/1999). <https://www.finlex.fi/sv/laki/ajantasa/1999/19990731>
- Fpa. (23 november 2020). *Privatpersoner*. <https://www.kela.fi/web/sv>
- Fraser, N. (2011). *Rättvisans mått. Texter om erkännande, omfördelning och representation i en globaliserad värld*. Stockholm: Atlas.
- Gemensamt Ansvar. (20 oktober 2020). *Gemensamt Ansvar*. Historik.
<https://www.yhteisvastuu.fi/sv/gemensamt-ansvar/>
- Giddens, A. (2007). *Sociologi* (4 uppl.). Lund: Studentlitteratur AB.
- Gilje, N., & Grimen, H. (2007). *Samhällsvetenskapernas förutsättningar*. Göteborg: Bokförlaget Daidalos AB.

- Gärde, J. (2014). *Religion och socialt arbete*. Lund: Studentlitteratur AB.
- Hansson, A. (2007). När människan skapade världen. *Tidskrift för politisk filosofi*, 11(2), 56—63.
- Henriksson, R., Holmkvist, L., Lindström, H-E., & Paras S M. (1994). *Frivilligt diakonalt arbete. Ledarskap och metoder*. Stockholm: Verbum.
- Helosvuori, R., Koskenvesa, E., Niemelä, P., & Veikkola, J. (2002). *Diakonian käsikirja*. Helsingfors: Kirjapaja Oy.
- Henttonen, K. (1997). *Voiko sen tehdä toisinkin? Diakoniatieteen lähtökohdat ja valinnat*. Lahti: Lahden ammattikorkeakoulun julkaisu.
- Hollmer, M., & Bodin, M. (2018). *Vägledning för diakoni. Teori, praktik och verksamhetsutveckling i församling*.
<https://internwww.svenskakyrkan.se/Diakoni/vagledning-for-diakoni-i-svenskakyrkan>
- Hänninen, S., Karjalainen, J., Lehtelä, K-M., & Silvasti, T. (Red.). (2008). *Toisten pankki. Ruoka-apu hyvinvointivaltiossa*. Helsingfors: Stakes.
- Iivari, J., & Karjalainen, J. (1999). *Diakonian köyhät. Epävirallinen apu perusturvan paikkaajana*. Rapport 235. Helsingfors: Stakes sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskus.
- Johansson, H. (2008). *Socialpolitiska klassiker*. Malmö: Liber AB.
- Kansanaho, E., & Hissa, P. I. (1979). *Palveleva kirkko* (3 uppl.). Helsingfors: Kirjaneliö.
- Karisto, A., Takala, P., & Haapola, I. (1998). *Finland i förvandling*. Helsingfors: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Ketola, K., Hytönen, M., Salminen, V-M., Sohlberg J., & Sorsa, L. (2016). *En kyrka med ökade olikheter. Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland åren 2012–2015: En översikt över kyrkans arbete*. Kyrkans forskningscentralers webbpublikationer 50. Helsingfors: Kyrkans forskningscentral.
- Ketola, K., Hytönen, M., Salminen, V-M., Sohlberg J., & Sorsa, L. (2017). *Luthersk delaktighet. Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland 2012–2015: En undersökning*

- om kyrkan och finländarna*. Kyrkans forskningscentralers publikationer 126.
Helsingfors: Kyrkans forskningscentral.
- Kinnunen, K. (Red.). (2009). *Sairas köyhyys. Tutkimus sairauteen liittyvästä huono-osaisuudesta diakoniatyössä*. Kyrkans forskningscentralers publikationer 7.
Helsingfors: Kyrkostyrelsen.
- Kummel-Myrskog, P. (2009). Diakoniarbetet i Borgå stift. Ingår i Kummel-Myrskog, P., Sarelin, B., & Ekstrand, S., *Där nöden är störst. En introduktion i diakoni ur finländsk synvinkel*. Publikationer utgivna av Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland 2009:1. Helsingfors: Kyrkostyrelsen.
- Kyrkans forskningscentral. (2011). *FSD3094 Gallup Ecclesiastica 2011*.
<http://urn.fi/urn:nbn:fi:fsd:T-FSD3094>
- Kyrkans forskningscentral. (2013). *Utmanad kyrka. Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland åren 2008–2011*. Kyrkans forskningscentralers publikationer 117.
- Kyrkans forskningscentral. (2015). *FSD3211 Gallup Ecclesiastica 2015*.
<http://urn.fi/urn:nbn:fi:fsd:T-FSD3211>
- Kyrkans statistikcentral. (31 maj 2021). *Medlemsstatistik 2020 kyrkotillhörighet*.
<https://www.kirkontilastot.fi/viz?id=182>
- Kyrkolagen. (1054/1993). <https://www.finlex.fi/sv/laki/smur/1993/19931054>
- Kyrkoordningen. (1055/1993). <http://www.finlex.fi/sv/laki/ajantasa/1993/19931055>
- Kyrkostyrelsen (2010). *Kärnkompetens i kyrkans andliga arbete 2010*.
<https://evl.fi/documents/1327140/51656344/K%C3%A4rnkompetens+i+kyrkans+andliga+arbete/5f680476-f60e-2de9-9ee4-2bb205270929>
- Kyrkostyrelsen. (2016). *Statistisk årsbok för kyrkan 2015*. Publikationer från Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland 49. Kyrkan och verksamheten. Helsingfors: Kyrkostyrelsen.
- Kyrkostyrelsen. (2019). *Så tar man fram en beredskapsplan – anvisningar för församlingar*. Kyrkostyrelsens ämbetskollegium 28.3.2019.
- Kyrkostyrelsen. (2020a). *Kyrkans stöd i kris vid storolyckor. Instruktioner till anställda inom stöd i kris*. Helsingfors: Kyrkostyrelsen.

- Kyrkostyrelsen. (2020b). *Öppna dörrar. Strategi för Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland fram till 2026*.
<https://julkaisut.evl.fi/catalog/Tutkimukset%20ja%20julkaisut/r/4116>
- Kyrkostyrelsen. (9 maj 2021). *Reformationen*. <https://evl.fi/svenska/ordlista/-/glossary/word/Reformationen>
- Latvus, K. (2009). Diakonämbetet – en ny tolkning av dess ursprung. Ingår i Kummel-Myrskog, P., Sarelin, B., & Ekstrand, S., *Där nöden är störst. En introduktion i diakoni ur finländsk synvinkel*. Publikationer utgivna av Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland 2009:1. Helsingfors: Kyrkostyrelsen.
- Lindblom, Lars. (2020). Likvärdighet och jämlikhet. *Tidskrift för politisk filosofi*, 24(1), 5—23.
- Lindström, H-E. (Red.). (1989). *Handbok för diakoni och samhällsansvar*. Stockholm: Verbum.
- Lutherska världsförbundet. (2016). *Kyrkan i det offentliga rummet. Ett studiedokument av Lutherska världsförbundet*. Genève: Department for Theology and Public Witness.
- Malkavaara, M. (2009). Den finländska diakonins historia och nuläge. Ingår i Kummel-Myrskog, P., Sarelin, B., & Ekstrand, S., *Där nöden är störst. En introduktion i diakoni ur finländsk synvinkel*. Publikationer utgivna av Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland 2009:1. Helsingfors: Kyrkostyrelsen.
- Merton, R., K. (1968). The Matthew effect in science: The reward and communication systems of science are considered. *Science*, 159(3810), 56—63.
<http://doi.org/10.1126/science.159.3810.56>
- Miller, D. (1999). *Principles of Social Justice*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Miller, D., & Walzer, M. (1995). *Pluralism, Justice and Equality*. NY: Oxford University Press incorporated.
- Nationalencyklopedin. (20 oktober 2020). *Diakoni*. <https://www-nese.ezproxy.vasa.abo.fi/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/diakoni>

- Nationalencyklopedin. (24 maj 2021). *Andligt och världsligt regemente*.
<http://www.ne.se.ezproxy.vasa.abo.fi/uppslagsverk/encyklopedi/lång/andligt-och-världsligt-regemente>
- Nationalencyklopedin. (19 januari 2021). *Meritokrati*. <https://www-ne-se.ezproxy.vasa.abo.fi/s%C3%B6k/?t=uppslagsverk&s=1%c3%a5ng&q=meritokrati>
- Niemelä, H., & Salminen, K. (2006). *Den sociala tryggheten i Finland*. Helsingfors.
- Noble, K., Houston, S. M., Brito, N. H., Bartsch, H., Kan, E., Kuperman, J. M., Akshoomoff, N., Amaral, D. G., Bloss, C. S., Libiger, O., Schork, N. J., Murray, S. S., Casey, B. J., Chang, L., Ernst, T. M., Frazier, J. A., Gruen, J. R., Kennedy, D. N., Zijl, P. V., & Mostofsky, S. (2015). Family Income, Parental Education and Brain Structure in Children and Adolescents. *Nature Neuroscience*, 18(5), 773—778. <https://doi.org/10.1038/nn.3983>
- Nordstocke, K. (2009). Diakoniens teologi. Ingår i Kummel-Myrskog, P., Sarelin, B., & Ekstrand, S., *Där nöden är störst. En introduktion i diakoni ur finländsk synvinkel*. Publikationer utgivna av Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland 2009:1. Helsingfors: Kyrkostyrelsen.
- Nygård, M. (2006). Welfare-ideological change in Scandinavia. *Scandinavian Political Studies* 40(2), 45—60.
- Nygård, M. (2013). *Socialpolitik i Norden. En introduktion*. Lund: Studentlitteratur AB.
- Nygård, M. (2020). *Välfärdsstat i förändring. Socialpolitiska reformer i Västeuropa på 2000-talet*. Lund: Studentlitteratur AB.
- Ohlsson, R. (2010). *Tio moderna filosofiska klassiker*. Lund: BTJ Förlag.
- Okkenhaug, B. (2004). *Självård. En grundbok*. Örebro: Libris.
- Paaskoski, J. (2017). *Ihmisen arvo. Helsingin Diakonissalaitos 150 vuotta*. Helsingfors: Edita.
- Phillips, T. (2013). *Socialt arbete*. Malmö: Gleerups Utbildning AB.

- Pålsson, V. (2019). *Svenska kyrkan - en politisk aktör? En argumentationsanalys av 2000-talets mediedebatt utifrån Martin Luthers tvåregementslära*. Uppsala universitet. <http://uu.diva-portal.org/smash/get/diva2:1385505/FULLTEXT01.pdf>
- Qvarsell, R. (1993). *Skall jag ta vara på min broder? Tolv artiklar om vårdens, omsorgens och det sociala arbetets idéhistoria*. Umeå: Umeå universitet.
- Raunio, K. (2000). *Sosiaalityö murroksessa*. Helsingfors: Gaudeamus.
- Rawls, J. (1996). *En Teori om Rättvisa*. Göteborg: Bokförlaget Daidalos AB.
- Rawls, J. (2001). *Justice as fairness. A restatement*. London: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Rawls, J., Sen, A., & Walzer, M. (1989). *Idéer om rättvisa*. Stockholm: Tidens förlag.
- Rättyä, L. (2009). *Diakoniatyö yksilöllisenä ja yhteisöllisenä auttamisena yhteiskunnallisessa muutoksessa*. Kuopio: Kuopion yliopisto.
- Salomäki, H. (2020). *Suomalaisten henkinen kriisinkestävyys. Huolenaiheet ja turvallisuutta tuovat tekijät koronakriisissä*. Rapport 8.4.2020. Kyrkans forskningscentral.
- Salomäki, H., Hytönen, M., Ketola, K., Salminen, V-M., & Sohlberg, J. (2021). *Religion till vardags och fest. Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland 2016—2019*. Kyrkans forskningscentralens publikationer 135. Helsingfors: Kyrkans forskningscentral.
- Sarelin, B. (1993). Kyrkans diakoni. Ingår i Björkstrand, G. (Red.), *Kyrkligt liv i Finland*. Helsingfors: Församlingsförbundets Förlags Ab.
- Sen, A. (2009). *The Idea of Justice*. London: Penguin books.
- Schaff, P. (u.å). *Nicene and Post-Nicene Fathers of the Christian church*. Series 2, volume 8. Basil: Letters and Select Works.
- Scheffler, S. (2003). *Boundaries and Allegiances. Problems of Justice and Responsibility in Liberal Thought*. New York: Oxford University Press.
- Snellman, A. (2003). *Från dårvakter till socialdirektörer. Finland svenska socialförbund 75 år*. Vörå: Finlands svenska socialförbund.

- Social- och hälsovårdsministeriet. (9 januari 2021). *Socialarbete*.
<https://stm.fi/sv/socialarbete>
- Socialvårdslagen. (1301/2014). <https://www.finlex.fi/sv/laki/ajantasa/2014/20141301>
- Stark, R. (1996). *The Rise of Christianity: A Sociologist Reconsiders History*. New Jersey: Princeton University Press.
- Statsrådet. (2015). *Lösningar för Finland. Strategiskt program för statsminister Juha Sipiläs regering*. Regeringens publikationsserie 11/2015.
- Stolpe-Kaustinen, S. (2007). Är jämställdhet rättvist? *Tidskrift för politisk filosofi*, (11)1, 41—58.
- Svenska kyrkan. (2015). *Ett biskopsbrev om diakoni. Biskopsmötet 2015*.
https://www.svenskakyrkan.se/filer/SK15363_biskopsbrev_Diakoni_2015%20OB%20Slutversion%20inkl%20noter.pdf
- Svenska kyrkan. (20 oktober 2020). *Diakoni – kyrkans omsorg*.
<https://www.svenskakyrkan.se/diakoni>
- Swärd, H., & Engelman, L. (2012). *Fattigdom utan gränser*. Stockholm: Carlsson Bokförlag.
- Swärd, H., Edebalk, P. G., & Wadensjö E. (Red.), (2013). *Vägar till välfärd. Idéer, inspiratörer, kontroverser, perspektiv*. Stockholm: Liber AB.
- Toikko, T. (2005). *Sosiaalityön ideat. Johdatus sosiaalityön historiaan*. Tammerfors: Vastapaino
- Tullberg, J. (2004). Om rättvisa – en reflektion med fokus på reciprocitet. *Ekonomisk debatt*, 32(3), 70—80.
- Veikkola, J. (Red.), (2003). *En gemenskap av ansvar och delaktighet. Riktlinjer för diakoni- och samhällsarbete 2010*. Helsingfors: Kyrkostyrelsen.
- Walker, A. (2012). Den sociala konstruktionen av ojämlikt åldrande – europeiska utblickar. Ingår i Andersson, L., & Öberg, P. (Red.), *Jämlik ålderdom? – i samtiden och framtiden*. Malmö: Liber
- Weber, M. (1986). *Kapitalismens uppkomst*. Göteborg: Ratio. (Originalutgåvan publicerad 1914)

Wolming, S. (1999). Ett rättvist urval. *Pedagogisk forskning i Sverige*, 4(3), 245—258.

Young, M. (1960). *Intelligensen som överklass. Meritokratins utveckling 1870—2033*.
Stockholm: Rabén & Sjögren.